

260830

F. M. O.

MINERVA.

1833—1834.

Kilenczedik évi Folyamat.

ELSŐ KÖTET.

Berzeviczi és Lamsitzai
BERZEVICZY GÉRGÉLY.

szül. 1763. é. Jan. 6. napán halt. 1822. é. Febr. 22. napán

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI
MINERVA.

Nemzeti
FOLYÓ-ÍRÁS.

Kilenczedik évi Folyamat.

1834.

(**ELSŐ KÖTET.**)

A' Felséges kir. Magyar Helytartó-Tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN' Cs. Kir. priv. Könyvnyomtató és Árus'
betűivel 's költségein.

[1678-1914]

260830

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

! 1119-1707

1.

BERZEVICZI és KAKASLÖMNICZI

BERZEVICZY GERGELY'

Életrajza.

Berzeviczy, a' II-dik András Királyunk alatt hazánkban telepedett tiroli Nemes Rudgernek tizenötödik unokája, 1763-dik esztendő' Iván hava' 15-dikén látta legelőször Kakas-Lomniczon világot Szepes Vármegyében.

Atyját Sándort hét esztendő's korában veszté el a' nagy 's egyetlen reményű gyermek, annál buzgóbb ápolásra, buzgóbb dajkalkodásra talála édes Anyjának a' Sztansics-Grádeczi Horváth ősi had' jeles ivadékának szorgoskodásaiban, ki özvegységi foglalatosságait majdnem egyedül kedvelt fia' műveltetésére határozá. Korán ébreszté 's ébreszteté az özvegy minden igaznak, szépnek és jónak becsülését, szeretetét, óhajtmányját, gyakorlását kedvenczében. Jóllehet azért Gergely, mint igen vagyonos szülőknek fiok, nagy gazdagság' birtokába jutását reménylhetette idővel; mindazonáltal nem érdekelte szerencsés csillaga őt annyira, hogy annak fényjétől megvakíttatva, jószágainak

széles kiterjedésökben helyheztené teljes bizodalját, és több olyan úrifiaknak példájokra, kik hasonló szerencsében elkényeztetnek, szükségtelennek itélné lelki műveltségét. — Többre tanulta ő a' szív' és lélek' nemességét, mint bár melly születés' elsőbbségeit becsülnie. Teljes szándéka, teljes igyekezete volt ez okból gyenge korától fogva, hogy tudományosan művelt férjfiaknak soraikban hazájának, polgártársainak; sőt az egész emberiségnek minél többet használhasson. A' természet jeles tehetségeivel 's ajándékaival lehetségesíté az Ifjúnak szent lelkesedését.

Anyja' oldalánál, ügyes Nevelőktől nyere minden későbbi műveltségének rendíthetetlen alapot. Azután a' híres **B e n c z ú r J ó ' s e f** és **P o d k o n y i c z k y Á d á m**' felügyelléseik alatt, igen virágzó Késmárki oskolában tökéletesíté esmérteit és belátásait. Végezvén itten nagy megkülönböztetéssel tanulói pályáját, előbb ugyan **Vajai Vay István**, akkor időben a' helvétziai Vallástételt követő Evangyelikusok' tiszántúli Superintendenziajok' nagy hitű Felügyelője' oldalánál: később pedig Pesten gyarapítá hazai törvényeink' szerkeztetésekben és kiszolgáltatásaikban eddig szerzett ügyességeit, olly előmenetellel, hogy 1783-ban húsz esztendő's korában méltónak itéltetne, ki dicséretesen letett vizsgálatása után **Ügyésznek** eskettessék, és **Diploma** által meg is erősítessék. Nem törvényeink, nem pörösködéseink voltak azonban **B e r z e v i c z y n e k** főbb és utolsóbb arányjai. Az országászmányi tudományok (scientiae politicae) voltak kiváltképen azok, mellyek már serdülő korában magokra vonák különösen figyelmét 's vonattatását. Anyjának és anyatestvérének, **Sztansics - Gradeczi Horváth Imrének** engedelmökkel azért elhagyá következő esztendőben, 21 esztendő's korában hazánk' határait, 's mint minden, úgy leginkább az országászmányi tudomány'

akkori fészkebe, Göttingába költözött. Schlöczer, Beckmann, Spittler, Pütter, Meiners, Feder 's egyebek, — a' tudományos világnak mindenektől tisztelt akkori vezérei 's csillagai, nem csupán tanításaikban részelteték; hanem őszintébb barátságaikra is méltaták a' jeles tudományu Berzeviczyt. Ugyan ez időben Erneszt, Auguszt és Adolf, később Kumberland, Sussex és Kambridge, angol királyi Hercegek valának a' göttingai Egyetem' Tanulói között, kikkel nem egyedül ugyan azon Kollegiumokban: hanem, mint Herceg Liechtenstein 's egyebek, ugyan azon társaságokban is szabadon és gyakrabban megjelenhetett.

Ily ritka kedvezmények és becsülhetetlen körülállások között végezvén két esztendő alatt akadémiai pályáját; 's most már tudományos esméreteit tulajdon tapasztalásával akarván nevelni: Német, Francz és Angoly országokba utazott. Pári's, Brüsszel és London valának utazásainak főbb pontjai. Mindenütt bemutatott az uralkodó Udvaroknak; Londonban különösen, a' királyi Hercegekkel szerzett esmeretése miatt, másoknak is elejébe tétetett, minden főbb és fényesebb társaságokba elvezettetett. — Holland, Sveicz- és Olasz-országokra határozott útját ugyan, több ellenkező esetek' közbejövetelökkel nem teljesítheté; de tudni vágyja és figyelmes serénysége mellett, az érintettem alkalmatosságokban is képes vala, esméreteit temérdek észrevételekkel gazdagítani. Három egész esztendőt töltvén külső országokban, mindenféle tudományokban és tapasztalványokban igen járatos, a' Haza', Tudomány' és Vallásnak használandó feltételeiben és tökéleteiben buzogva, Német-ország' legnevezetesebb városain keresztül jöve Bécsbe; — Itt a' Felségnek, boldog emlékezetű II-ik Józsefnek be-

mutattatott, 's a' nyájas Fejedelemtől, két egész órai beszélgetése után, nyilvános helybenhagyásokkal, intésekkel és ígéretekkel tetéztetvén, 1787-ik esztendőben tere szeretett honjába, hol csak hamar tiszteletbeli Jegyzője leve Szepes Vármegyének, Sztansics-Graczi Horváth Imre alispányoskodásában. —

Következendő 1788-ik esztendőben a' Magyar Kir. Helytartó Tanács' akkori Elölülőjétől Gróf Zichy Károlytól, ugyan ezen Kormányzésekhez gyakorlandó Tagnak vétetett fel; a' Török háború' kiütésével pedig, a' hadi Biztossághoz elébb tiszteletbeli, azután csak hamar valóságos Koncipistának neveztetett, igtattatott. Ezen hivatalában ügyességét és hűségét mindenkor nyilván bizonyítá; de II-dik Jó'sef' hirtelen halálával előmozdítottatásának reményje, úgy látszik, enyészett. Elhagyá ezért 1795-ben eddigi tisztségét, 's visszavoná magát ősi jószágaira Szepes Vármegyébe. Zavarhatatlan nyugodalomban élt ő itten egyedül nemes és művelt szíve' magas képzeteinek. Felségesek, szépek és dicséretesek azon tettei, mellyeket élete' mostani pályáján mint hazafi, barát és író számos körülmények, számos alakok között tündököltete.

Új mezeje nyílt fáradhatatlan munkásságának kiváltképen 1801. esztendőben, midőn az ágostai Vallástételt követő Evangyelikusok' Tiszán inneni 's túli egyesült Szuperintendentziájok részéről egyházi és oskolai Fő-Felügyelőknek választatna. Érdemes volt Berzevicsy azon nagy bizodalomra, mellyet Hite' sorsossai egy szívvel, lélekkel helyhezének személyjében. Megfelelt ő mindenkor és mindenben a' várakozásnak; sőt jóval felülhaladott minden bizodalmat, minden reményt. Azon rendíthetetlen meggyőződésében ugyan is, hogy egy társaság, egy ország sem boldogodhatik, sem gyarapodha-

tik vallás és tudományos műveltség nélkül, — teljes erejével munkállódott mind a' kettőnek ajánlására, pártfogására, gyarapítására. — Nem volt ő ugyan amaz éretlen buzgólkodóknak egyike, kik csupán tulajdon felekezetöket magasztalják 's pártfogolják; fájlalá inkább ószintén, hogy az evangyeliomi Tudomány' helyre-állittatásával történt szakadás, mind e' napiglan csupán Németországnak némelly tartományjaiban orvosoltathatott, hazánkban pedig mind eddig be nem gyógyíthatott; hanem azon keresztyén egyességben, és egymást eltérő szelidségben, mellyet Krisztus és Apostolai, mint minden keresztyén erénynek alapját legnyomósabban, és főképen ajánlanak, — azon egyességben és szelidségben kezdé, folytatá 's végezé húsz esztendőnél valamivel több ideig szent és fontos hivatalát. Ez arányból soha semmihez sem fogott, akár egyházi, akár oskolai tárgyak' tekintetökben, míg nem mind a' két Vallástételt követő Evangyelikusok' kerületi kormányjaiknak tanácsaikat ki nem kérné, 's meg nem fontolná részrehajlás nélkül.

Örök emlékezetét hagyá fel ezen hivatalában, hogy az ő indításából és előmozdításából az 1804-ben Eperjesen tartatott kerületi Gyűlésen, kerületi Kincstár alapítottatott a' vallási, egyházi és oskolai gyarapodásoknak előmozdításokra, mellynek tőkéje 1814-ben már 24,443 fl. 1823-ban 29,236; 1827-ben pedig 36,185 forintokat tevé Váltó-czédulában.

Ugyan Berzeviczy indításából és pártfogásából 1811. Nyíregyházán tartatott kerületi Gyűlés' alkalmával tudományi Kincstár szerkeztetett, mellynek tőkebeli ajánlásai 1814-ben 19,758 for. 1823-ban 23,867 for. 1826-ban pedig 24,836 forintokra hágta, ugyan Váltó-czédulában.

Hasonló érdem és emlék-koszorút fűzött egyéb fáradságtalan kihatásai közé: „a' tiszai Evangyeli-

ka egyházi Kerület' vallásos és egyházas alkatmányjának rendbe szedése" című munkájával, melly több kerületi Gyűlésekben vizsgáltatván, bővítettván és határozatván, 1815-ben elfogadtatott, még pedig olly szembetűnő különböztetésekkel, hogy a' többi egyházi Kerületek is, a' Szerzőnek nagy tiszteletére ahhoz szabnák ez időtől fogva magokat.

Illy jelesen gondoskodván a' derék Férjfi, kormányjára bízott Evangyelika Egyházaink' alapos szerkeztetésökről és gyarapításokról: különös figyelmét fordítá minden rangú oskoláinkra; hogy ezekben ügyes Lelki-pásztorok, Tanítók és Hazafiak neveltetnének. Legnagyobb örömét, legnagyobb gyönyörűségét találta ugyan tudós férjfiakkal társalkodásában: de a' serdülő Ifjúság' körében is hasonló lelkesedéssel sűrögött; művelődésében hasonló szenvedéllyel munkállódott. Mert megvolt a' felől tökéletesen győződve, hogy a' Vallásnak erőssége, melly minden Ország' boldogságának alapja, csupán tagjainak igazi műveltségektől reménylthetik. Ez okból, valamint fáradhatatlanul dolgozott a' tudományos intézetek' jogaiknak és szerkeztetéseiknek czélarányos meghatározásokon, védelmezésökön és megtartásokon; épen olly szorgalommal gondoskodott atyáskodva Ifjúságunk' előmeneteleinek lehetségesítésökről, valósitásokról és előléptetéseinek eszközöltetésökről. Gyakran szabadabban védelmezé ő mind ezeket a' Felső udvar és kormány székek előtt, részszerént megakarván mutatni, hogy azon intézeteknek jelen szerkeztetések czélarányosok; részszerént ösztönt szolgáltatván az Ifjúságnak, hogy az erény' ösvényjén áthatatosan és előmenetelesen haladhasson.

A' szegényebb Ifjúságról pedig épen példátlan buzgalommal atyáskodott. Mint Királyfalvai Róth Joanna, Széki Gróf Teleky Jó'sef' kegyes özvegyje,

1812 esztendő Jakab^h hava^h 22-kén Szirákon költt vég-hagyományi levelében 100,000 forintokat rendelne tő-kéül a' szegényebb városi tanulóknak segítettésökre, 's mint 1813 esztendő^h Mindszent hava^h 12-kétől, 1814-dik esztendő^h Mihály hava^h 1-ső napjáig ezen tőkétől elő-ször fizetett, 5300 forintból álló kamat kézhez szolgál-tatna, és a' hat Evangyeliká főbb oskolák között fel-osztatna; Berzeviczynek köszönheti a' tiszai egyházi Ke-rület leginkább, hogy midőn a' dunántúli csupán 800; a' dunáninnyi 1300; a' bányavárosi pedig 800 forinto-kat eszközölhetne ki oskoláira nézve; a' tiszai 2400 fo-rintokat nyert légyen ugyan ezen célra; később pedig az egész kamatnak épenségesen felét osztógathatná ki esztendőnként szegényebb Tanulói között olly móddal, hogy ezeknek mindenike 100 forint segedelembeli juta-lommal buzdíttatna kettőztetett szorgalmára. — Az ő ta-nácsából, és sikeres indításából határozottak 1816 esz-tendőben tartatott rimaszombati Gyűlésen, a' tudomá-nyi Kincstár^h kamatjaiból, esztendőnként azon If-jaknak fizetendő 600 forintok, kik a' Német-országi Egyetemeken mulatnának, 's folytatnák tanulói pályá-jaikat. — Legnyilvánosabb jeleit adá pedig az ifjúság^h gyarapodásában buzgó szeretetének azon vég-hagyomány-ja által, mellyben azon esetre, ha familiájának magva szakadna, jótévéleg és gazdagon gondoskoda minden ok-tató és nevelő intézeteinkről. Ezen kegyes hagyományt illető bizonyság levelek a' Pesti közönséges Gyű-lés^h tárában őriztetnek jelenleg. Adná hatalmas Is-tenünk! hogy a' Berzeviczy Gergely ivadékának szaka-datlan virágzása mellett, személyes oszlopokat nyernék inkább fiában és unokáiban: mintsem hagyománybeli se-gedelmeket, széles birtokaiban.

Ezen fényes és áldozatokkal tetézett egyházi hiva-talján kívül, valóságos Táblabirájok volt több

Vármegyéink' Törvényszékjeiknek Berzeviczy; melly körében hasonló tüzzel és szellemmel védelmezé szüntelen Uralkodónk' 's Nemzetünk' jussait és törvényjeit.

Mint barát és jóltévő mindenütt a' legnagyobb dicsőség' tiszta fényjében tünteté munkásságát! Fáradhatatlan Tanácsnokjok, fáradhatatlan segedelmök volt a' szegényeknek! Számlálhatatlanok azon szelidség' áldásai, melly által vigasztalató haladék nélkül a' hozzája folyamodott elnyomattattnak sérült szíveiket; enyhíteté tüstént az üldöztetteknek panaszos keserveiket; erősíteté a' csüggedezőknek szívsebhető kéteskedéseiket.

Mint hazafi legnemesebb gondolatokon elmélkedett 's munkálkodott a' műveltség' magas polczára tökéletesült elméjével szüntelen; valahol csak időt 's alkalmatosságot nyerhetett: mindenkor és mindenütt szabadon beszélt, szabadon nyilatkozódott, tetteiben jó példával buzogott a' hazai boldogulás' kifejtődzése 's való sodása mellett. Több jeles óhajtmányjai, felséges terve (plánumai) azonban, részrehajlás' és irigykedés' fortyant cseleitől fenyegettetve, mind eddig való sodás' bélyege nélkül csupán papiroson emésztődnek; bár melly nagy és forró vol: légyen is, minden igaz, szép és jó eránt élledező buzgósága. Képzeteinek legkedvesebike a' magyar kereskedés' felébresztetését; előmozdittatását 's viragoztatását tárgyazá mind haláláig. A' legnagyobb lelkesedés' hevére lobbant egész valója; mihelyt e' tárgyban beszélhete dologhoz értő társaival. Öröm volt hallani ékesen peregő nyelvét, melly erővel, melly hatalommal fejtegeté azon eszközöket, mellyek által hazánk' kereskedése a' virágzás' legfelsőbb fokára emeltethetne. Hogy Berzeviczy ügyes és alkalmazos lehetett ezen tárgynak megrostálgatására, hogy következképen okoskodásai nem pusztá levegői tündér-

zetekhez hasonlítanak; bizonyítják 's kétségtelenítik azon alapos észrevételek és elmélkedések, mellyeket ő az északi kereskedés' lehetőségéről, 's hazánkra nézve becsülhetetlen hasznáról össze írt, 's azután a' Szepes Vármegyei Közönség elébe, megvizsgáltatás végett terjesztett. Hogy ezen igen fontos tárgyban alaposan ítélhessen 's beszélhessen. 1796-dik esztendőben betitazta Lengyel-országot egész Danczig várossáig, szoros figyelmére méltatván, különösen a' Poprád' és Visztula' vizeinek használhatóságokat.

Társalkodásában igen nyájas, leereszkedő, barátságos, minden kevélység és gőg nélküli Férjfi' bélyegét viselé homlokán. Jeles elme, és szívbeli tehetségei mellett, sohasem nyughatatlanítá őt a' dícsvágy, sem az egyedül magának tetsző hiúság; az érdem' koszorújait, mellyeket mások fűztek iparjaik által homlokaikra, becsülvén 's tisztelvén őszintén, sohasem alacsonyítá gúnyjának 's kéteskedésének tárgyaivá. Tulajdon érdemével dicsekedése 's fényűzése, irigyeitől sem vettethetik szemére. Nem is vágyakodott ez okból, hogy e' világ 's emberek előtt tündökölne, nem vágyakodott soha fényes hivatalok', 's nagyobb tisztségek' hiú címjeikre.

Mint író 's literátor, magas fokra emelkedett Berzeviczy a' tudós világ' köztársaságában. Fontosok munkállódási körében e' tekintetből lelki tehetségeinek azon kifejtődzései 's hatásai, mellyeket korunk' szelleme halhatatlansági bélyegjére méltatott. Ízlése 's a' tudományok és mesterségek eránt vonzó szeretete, minden előítélet nélkül buzogott 's ítelt mindeneket; tudományos állításai mindenkor alaposok, egymásból folyók, magokat kedveltetők valának; tolla díszes, nyomos, tiszta; különösen latin előadása hibátlan, szívreható.

Szélesen terjedő írói hírét 's nevét, úgy egyes nagyobb nyomtatott munkáiban; mint azon rövidebb dolgozásaiban hirdetgeté 's terjesztgeté, mellyeket több bel- és külföldi Folyóíráásoknak számokra írogatott 's szerkesztgetett. Éles elmét, művelt ítélő tehetséget mutatva, ő minden soraiban, 's kivált polgári kormányt 's állapotot illető tárgyak' megítéléseikben, gyakran igen eredeti képzeivel ajándékozta 's gazdagítja ezen tudomány' mezejét.

Jóllehet azonban legtisztább ösztönből fáradoza 's munkállóda ő az emberi közboldogodás' felébresztésében 's tökéletesítésében; jóllehet legtisztább ösztönből szentelé teljes életét a' tudományok' kiművelésöknek 's terjesztésöknek; mindazonáltal lelki tehetségeinek ezen nemes feláldozások némelly kedvetlenségeket, némelly üldöztetések is borongott napjaira. Gyakran elősmértetett; igen gyakran balra magyaráztatott legtisztább törekedése. Számos félszegű tudósok, vagy úgy nevezett vakoskodók, kik, mint minden tudományos műveltség' és felvilágosodás' ellenségei, előítéleteikben vesződnek 's hibás véleményjeikben rögződnek; — számos félszegű tudósok igen tarkának, szabadszájúnak 's ellenkezőnek festetgeték 's bélyegezék több politikai javaslatait és képzeit. Minden ellene hordott 's fortyantott ellenvetések és okoskodások azonban nem egyebet bizonyíthatnak felőle, mint: hogy a' sötétség és világoság soha és sehol sem férkezhetnek össze. A' felvilágosodott Berzevi c y igen jól tudá, jól érte ezen igazságnak csálhatatlanságát; nem is ereszkede azért haszontalan szó és tollváltogatásokban velök: hanem békével tűré minden gúnyolódásaikat. — Mit irigyjei e' részben örömmel keseríthettek volna élete' nyugodalmán; gazdagon mézesíté azt mindenkor azon figyelem, mellyel a' külföld' leghíresebb Tudossai viseltetének eránta. Le-

velező Tagjának is választá őt csak hamar a' göttin-
gai Kir. tudós Társaság.

Azon munkák, mellyeket Berzeviczy különös szorgalommal írt, 's folyóírásbeli számos értekezésein kívül világ' elébe bocsátott, a' következők:

1. Magyar-ország' kereskedéséről és szorgalmáról latin nyelven. Ezen rövid ugyan, de hazai szeretettel lángoló legelső munkája, 1797. esztendőben hagyá el Lőcsén a' sajtót; 's 1802. Veimártn német nyelvre általtétetve, ösmérteték meg bővebben a' külfölddel. Igen fontos, és mindenben alapos tartalua, melly a' könyv' megjelenésével kevésbé becsültetett, 's nem elég figyelemmel íteltetett, korunkban látszik nagyobb fényre 's helybenhagyásra számot tarthatnia; midőn most buzgóbb tűz, 's tüzesebb buzgóság lelkesítse hazánk' fiait, mint lelkesíté valaha, kereskedésünk' fel-
élesztetése 's virágoztatása mellett.

2. Később 1806-ban írta a' Parasztság' állapotjáról és tulajdonságáról szerkeztetett könyvecskéjét, mellyről alább bővebben.

3. Csak hamar 1808-ban pedig: az Á'sia és Európa közötti kereskedés' megbíralását terjeszté világ' elébe, korunk' szükségéhez alkalmazva.

A' szabadgondolkozásu Berzeviczy' értekezései és elmélkedései közül, egyik sem okozott olly sok üldözéseket és boszszantásokat nekie, mint amaz, mellyet a' Parasztoknak magyar-országi állapotjokról szerkeztetett. Maga is megesmerte ezen tárgyú okoskodásainak idő előtti jelenéseket, 's éppen ezért nem akará munkáját sajtó alá adnia; de Máriássy Jó'sef, meghitt barátja, — nem hagyta békét, 's annyira vevé barátját, hogy kezéhez kaparítaná ezen jeles kéziratot, 's magára vállalná nyomtattatását, a' szóba

jöhető felelet' terhe mellett. Ez meg is lett. Berzeviczynek ugyan elég alapos okai voltak, hogy barátja' kérésseinek engedjen; — mivel azon esetre, ha munkája' Szerzőjének ösmértetne a' Közönségtől; elég védelmet reménylhetett, bár melly ellenvetések ellen tiszta honszeretetében, mellyel nyomosan támogathatá minden állításait; — mindazonáltal sokat, igen sokat kelle szenvednie barátja' kérésének tellyesítése miatt. Elég vigasztalást, nyugodalmat és elégtételt nyerhetett azonban csak hamar, könyvének sorsa és szeretetlen megtámadtatása mellett, az emberi ép ehne' ítélőszékének előtte, azon megkülönböztetett, 's tiszteletekkel halmozott ítéletekben, mellyeket külföldön, Német-országnak leghíresebb Tudóssai, mint: Schlöczzer, Heeren, Eichhorn, Grellmann és Szartoriusz mondtak 's hirdettek világosan munkájára. Schlöczzer különösen, ama leghíresebb Statiszta és Hisztórikus, felséges rostálgatására méltatá, 's a' göttingai tudományos Értesítőben ösmérteté meg hazájával Berzeviczy' jeles gondolatjait. Nem sokára németül is megjelent Veimártt a' derék munka; és ki csak előítélet 's részrehajlás nélkül olvasá ezen tökéletes fontosságú könyvecskét; mind az, a' legbizonyosabb helybenhagyással koszorúzá Szerzője' érdemét.

4. Berzeviczynek utolsó munkája, következő czímzettel: „az Evangyelikusoknak jelep állapotjok Magyar-országban,“ halála után három hónapokkal láta világot Lipsésben. Érzelegve fogadtatott mind két részről e' munka; érzelegve olvastatott minden lapja! Egyik rész annál elevenebben érezhető sajnós állapotját; mennél világosabban szemlélhető hitelt érdemlő Előljároja' tudósításában újabbkori elnyomattatását; másika ellenben tulajdon védelmére gondolá magát felszóllíttatva lennie. D. Hohenegger

Lőrincz, igyekezze Berzeviczy' állításainak alaptalanságokat bemutatni; **Friederich Ferdinand** pedig jeles észrevételeivel mérzsékelgeté Berzeviczynek, csupán egyes esetekből merített, 's az egészre nem alkalmaztatható előadásait.

Házi viszonyjaiban, mint férj és atya, legboldogabb örömeikkel gazdagon halmozott napokat vala szerencséje élhetnie. Nyájas és még most is szeretetre méltó hölgye, született Berzeviczy Therézia Asszony, édesíté a' legtökéletesebb nyugodalom' 's bővség' ölein, forrón szeretett férje' minden pillanatjait; a' csendes falusi élet' gyönyörjei 's béke-angyalai védelmezék naponként mindkettőjöknek örömeiket. — Azonban nem örvendezhete Berzeviczy földi életének annyi, 's olly huzamos időig, mint maga 's mint övéi kívánhatnák. Hirtelen, minden várakozás' ellenére hirtelen lepé meg őt a' halál! életének 59-dik esztendejében. Három napi gyengélkedései szunnyaszták el örökre földi valóját; 's támaszták érdemlett örökkévalóságára halhatatlan részét, azon gutaütés' következtében, mely 1822. eszt. Böjt-elő hava 23-kán, éjjeli 11 óraker fogyasztá ki, 's emészté meg minden testi erejét.

Széles birtokainak örökösök, hét magzatjai közül, egyetlen-egy életben maradott fia, **Titusz** leve. Nagy híru' 's nevű Apának, érdemekkel díszes Nemzetségnek szép reményű ivadéka, Gróf Dessewffy István leányjának **Lätitziának** férje; díszére leszen hazánknek, díszére bizonyosan Egyházunknak mind addig, míg Atyjának jeles nyomdokait követve; minden szép, igaz és jó képzetében állhatatosan megmarad, és korunk' szellemével tartva elébbre halad. —

Közli *Némethy Pál.*

2.

L Ú D A S P E R.

A' történetek' évkönyvei egy tollas állat' hős tettét sem halhatatlaníták olly fényben, mint tiéteket; pompásan biczegő Lúdak! Dédőseitek' vigyázása ébrettebb 's több sikerü volt a' Római Tanács' örjeinél, 's gágogásaikkal menték meg a' hajdan világot rettegető Capitoliumot, a' Galluszok' rabló dühétől. Egyik ósanyátok' sült czombja villoga Anglia Nagy Erzsébetje' jobbjaiban; midőn kicsin hajóhada' dőlyfős Filep' dicsekedő óriási tengeri erején nyert fényes diadalmának öröm nesze fülébe hata; 's e' dicső lúd-czomb' emlékét hirdeti mindég, míg emberek a' sült libát szeretni fogják, Márton' lúdja. Keljen bár vértrophénn a' világ' csendjét öszszedülő hősök' sírhalma felett, 's büszke győzedelm' kapuk tartsák fel megátkozottatott neveiket, ah! csak hiú fény jut mégis emlékezeteiknek, melly éjji lidércz csalóka csillámaként oszlik-szét, 's az idő' vas foga megörli azt, mint egér a' búzagarmadát. De reátok, miután a' bajketercz bőv és gondtalan élet' gyönyöreiben részeltete, sokkal dicsőbb halál vár a' szakács' kezeiből, mint Epaminondászra a' Mantineai harczmezőn; úri gyomrokban lesz sírotok, 's illyenbe csak ama híres Artemizia temeté férjét. 'S ki tudja? vallyon az a' gyenge hajnali pír, melly egy Ninon' vagy Láisz' téjhab arczain ragyog; nem valamelly liba-zsír következeté e? 's ha az, imádák e valaha annyin a' Thermopy-

léi hősök' ravatalát, mint azt? Nem, bizonyval nem! Becsetek el nem halhatók, hótollúak, 's ki lenne vakmerő azt megnem ösmérni. Pelyhetek lágy fektet ad az emberi nemnek, tollotok halhatatlanitja íróit, 's miután nagy máju rokonotokat a' Meczénások' sorába igtatá, koszorús Meseköltőnk millió versgyártók esengnek kegyetek után. E' munkám is néktek van szentelve; fogadjátok olly 's annyi jóssággal, mennyi egy libai zúztól kitelhető. A' toll, mellyet a' múlt nyáron egyik lúdcsapat' generálja hullata el, most jobbomban villog; 's bizonyval azon mágnesi atyafiság, mi őt neméhez vonza, itt is magasztalástok' leírásában fogja gyakorlani csudatétét.

Zúzott képpel, égre síró jajok közt tördelé kezeit a' szegény Krácsáné. Összefuta a' szomszédság, látni, mi lelé a' szerencsétlent. „Ah! kiálta a' kesergő, oda lúdjaím!“ — Legyen eszed feleség, dörmögé a' szalmafedelű házból most kidülöngő Krácsa, fél kezével az álomcsipákat irgalom nélkül dörzsölvén szemeiből, legyen eszed, hiszen nem ég a' falu, 's az igaz marha el nem vész. „Az Isten verje meg nyöszörgé az elkínzott aszszony, valamennyi tolvaj, hogy kívánna illy szegényeknek mint mi, kárt tenni!“

A' tenger, irják az utazók; ha kizajongja magát, lecsillapodik; a' vézsfelleg, ha mérges villámit kiszórja, szünteti dühét; így az átkozódó bánat is, ha kisírja fojtó keserveit, elcsendesül. A' szív, mint a' szemérmes Mimoza, minden kis illetésre, melly érdeklí, öszszevonul; 's a' felfort epe' mérgéből egy csepp rá hulván, feketén lövi szét a' vért az érző idegekre, 's itt eredete a' haragnak, bűnak, melly szüntolly nagy, milly hatás vala a' boszszantó illetés. Szerencsés, ki hamar csendesitheti lobbanó indulatját; szerencsésb, ki Stoikoszi zordonsággal áll ellent

minden benyomatoknak, hogy semmi bántás ne tudjon makacs daczára hatni. De hol lelsz mai világba illyent? Nincs most Poszidoneosz, ki kaczagva mutogassa köszvény kínoztá lábait, 's kiáltsa: „nem fáj, nem fáj!” Nincs Scaevola, ki jaj nélkül égesse össze jobbját. — Vallyon jobb volt e, kérdi itt valaki, az akkori kor, midőn történtek a' csudák, mint a' mostani? Felelet: A' természet nem szenved erőltetést. Testünk' alkatja leghosszszabb szoktatás után is alig tűrheti az idő' és lég' sanyarjait. Míg illy ingerlékeny testtel birunk, érzéseinket elfojtanunk lehetetlen, 's kik ezt valaha próbálák is, csak alakosok voltak; 's benn nem úgy érzének, mint künn mutaták. Az illyeneknek szerettem volna Momuszszal betekinteni keblök' ablakán megláthatni, minémü változások mennek belsőjökben véghez? Jobb hát e' korban élnünk, 's embereknek maradnunk; engedve mind a' bú' mind az öröm hatásainak, de lelki erővel, hogy egyik is ádáz hatalmával össze ne zúzzon.

A' mondottakból úgy vélem elegendőleg megfejtethni; miképp esheték meg, hogy Krácsáné, ki imént panaszos jajjaival még a' közel komondorokat is együtt ordításra buzdítá; most csak sopánkodva beszéllé elő Komája-aszszonyának egy pár ludjai' elvesztét.

A' ki a' kárvallottnak a' körülállóktól ekkor mondatott számtalan rőfös, 's még is üres vigasztaló szókat, tanácsokat, jóvendöléseket, gyanító okoskodásokat, 's több illy semmit jelentő léhaságokat tagadni merné, nem ismeri az az emberek' szóbeli segedelemre kész indulatját, melly sok fél és mély hangú sápitásokban, ah és óh kiáltásokban, nyögésekben, elpityesedésekben, fejcsóválásokban, hmgetésekben, 's több más érthetetlen hangokban szokott kifejeztetni. Az e'féle mindentől erőltetés nélkül ki

telik, 's nem akarva is sokszor ellebben az ajakról; de ott hol tettel vársz segedelmet, hol egy kis áldozat után eseng a' köz ügy, ah ott száz közzül alig akadsz egy emberre, 's a' többi, ha Diogén' lámpájával világítasz rájok, megannyi képszoborként tűnik elődbe. Együttsírók elegen találkoznak, csak kár, hogy könnyeik néha krokodilusi könnyek, mellyek csupán szokásból potyognak, 's fájdalom, még azért is, miért nem nagyobb a' panaszló' vesztesége. Rómába pénzért siraták Praeficák a' holtakat, 's nálunk is lehetsz néhol olly vén aszszonyokat, kik leczkéket adhatnának a' sirás' mesterségéből, önn példájokkal tanítván úgy sírni, hogy szived ne érezze.

Egész Csomortány helységében a' Krácsáné' lúdjai levének természetesen szint' egy hélig köz beszéd tárgyai. A' papi ház' kapujában naponként özszeülni szokott a' csorgók' serege, a' Krácsáné' tragikai mozdulatain és jajjain nevetkeze, a' gyermekek ezt játszák az útszákön, 's egy akkor itt keresztül ment vándor Tót, a' Krácsáné' szerepjét játszó lyánkának, szív erősítő cseppeket akart erővel adni, vélvén, hogy azt ijedési kínok gyötrik. De minthogy nem született még semmi új a' nap alatt olly, melly megnem avult volna; itt is a' friss történet lassanként vesztetni kezdé ingerét, mint ama bükk koszorúta hegy, melly minél meszszebb távozunk tőle, annál sűrűbb ködoszlopokba burkozik. Újságvágy és feledés elválhatatlan társak, 's laptaként röpitik egymás' ölébe az emberi elmét. Az rózsza alakban, mint egy májuszi hajnal lebegteti előnkbe tündérezéseit; ez szelid kézzel von bájtakarót a' múlt fájdalmak' borzatos képét mutató tükörrre. Az a' jelen' legkedvesb gyönyöreit után esengtet; 's ha képzeleti virágaink' szakítása nem inyünk szerint valósul, csendes sajjást, vagy édes lágy fájdalmat hagy szívünkben,

ez a' makacs bánatnak és legvidongóbb örömnek egyiránt nyakát szegi. Ha az kinzott, ez enyhít; ha az szomorított, ez vigasztal, 's így szives cserében ringatják éltünket, 's csak annyit hagynak könnyezni éldellett örömeinkért, mint a' lement nap után, melly holnap ismét ifjú díszben támadand fel.

Néhány kíváncsi Olvasóink' újságvágyainak úgy hiszem, kedves dolgot cselekszünk, ha Csomoltányról nemi topographiai ismertető vonatokat ide teszünk: A' történetiró előtt szintolly fontos a' hely, hol munkája tárgya véghez ment, mint maga a' hőstett. 'S így Csomortány is sokkal nevezeteseb jelen történeti rajzomban, mint Waterloo. Egy kiszínelte földabroszt, mellyen a' keleti hosszúság és éjszaki szélesség' grádicsa szerint, e' híres falu' fektét kijelelve lehetne szemlélni; szerettem volna e' leíráshoz függeszteni; de ama hatalmas talismán, melly arany, ezüst, réz, papiros és képzeleti festben földgömbünken az országok', birodalmak', karzatok' népek' és nemzetségek' sorsát szintúgy kormányozza, mint az egyes emberekét, eltilta annak kimetszhetésétől. Engednem kelle kegytelen tilalomszavának, 's rabszolgai meghunyászkodással vonulék hátra Szultáni széke elől; magamba fojtva nyomattatásom' zugolódásait, nehogy sokszori inséggel küszködő erszényem örök számkivetésre kárhoztassék általa. E' siralmas hiányt mennyire tollamtól telék kitoldozgatói iparkodám; de ha minden igyekezetem' ellenére is silányon üte ki dolgozásom, türd el e' lét' szigorúságait hallomásból vagy tapasztalásból ismerő jámbor Olvasóm! Képzeld hát egy közönséges Erdély-Vármegyei falut, de ne Mezőségit, mintegy 180. szalmafedelű 's az útszából kissebb nagyobb távulságra egyenetlen irányba fekvő házakkal, mellyek közül itt ott egy-egy veres cserepes vagy zsendelyes ház úgy tűnik ki, mint ma-

gosb dudvák a' törpe burjából; egy patak két felé szeli a' falait, 's közepében néhány rongyolott cigány viskó komor málázásba süllyeszthetne valamely ángoly útzót, 's előtted áll Csomortány. Nyugotról egy dombon áll a' templom épülő félben, 's ki tudja hány tavasz' hajnala fogja szent romládékait csókolgatni? 's hányszor zúg-ált töredezett ablakain az esti szellő? míg az elkészülés' diszcsillága pompa falán 's fedelén ragyogland. Látszható jele ez a' Birtokosság és Közönség közti egyetértésnek; mert míg, egyik szomszédja' vesztét koholja, másik hiven jegyzi mi rosszat kong rokonáról a' rágalmi hírharang; harmadik két jó barát' összeveszesztésében találja vad gyönyörködését; negyedik böszülten pert emlit, az alatt szenved a' köz ügy, undok mócsár lepi az útszát, kártékony rendbontók 's csavargók marháikkal étetik a' szegények' vetéseit, és összeroskad a' szent ház! Az egyenetlenség számtalan károknak vala szülője minden társaságokban, elválasztva jót a' jótól, szétszakítva a' legszentebb köteleket, összedúlva a' béke' szép rendét, felzavarva a' hon' csendjét, gázolva az őszszemarczanglott társasági boldogság' vérpatakjain, virágzat helyett hervadás, áldás helyett inség fakad megátkoztatott lábnyomán. Rég sindi ezt Csomortány; 's vajha ne! Vajha az egyesülés' szelleme lengné-át a' maradék' célzásait, hogy ne a' viszongás' almája, hanem a' köz boldogság legyen a' versenytárgy, 's díjul egykorújik' magasztaló éneke zengje hazafi tetteiket. Így a' félmagyar, féloláh korcsviseletű lakos majd nemzetibb viseletre szoktatódnék, 's zagyvalék nyelve megtisztulva salakjától arany magyarrá csinosulna. — Mikor fog e' boldog idő feltűnni? ezt kérdi egy faluját szerető fiú, 's fáj, hogy kielégítő feleletet néki nem adhatok!

Hetek multak 's Kracsáné még mindég hullatá vesztése' titkos könnyeit. Egy reggel alig hogy össze nem rogya örömében, mert rég siratott lúdjaik kapuján bebiczegni, 's nyakok köszöngető nyujtogatásával 's idvezlő zenegéssel elébe sietni látá. Csak a' Románhősnek, ki örökre elveszettnek vélt kedvesét, reménytelen, több csuda történetek, gyötrelmek és epedések után, viszont ölelheti; lehet ennél zajgóbb öröme. Minden kapuja előtt elmenőnek szokott csacskasággal, látszható kedvderületben mondá elő ismét ismét lúdjainak pompa bemenetelét. 'S most éppen Taligási Károly Urfi' szolgálójának kezdé mind ezeket előrendelgetni; de milly nagy volt hőkkenése annak illy szavaira: „Hisz éppen azon ludakat keresem, mert majd tűzre tesz' értek a' Kisaszszony; hajnalban enniek adék, nem tudom hogy 's mint a' ketreczajtó nyitva maradt, 's osztán — —

Kracsáné: 'S osztán a' ludak enyimek és haza jöttek.

A' szabadság' ösztöne, melly a' legkissebb porféregbe is megvan, ingerlé e' ludakat is elszökésre. Bár fogyhatatlan szemzék az áldás a' szolgálólány' kezéből, még is csak rabok valának ök, 's rabéltet ki bolond szeretne. Verd-le bilincseit a' börtönözöttnek, 's vallyon nem él e az alkalommal? 'S azt a' fogoly ludakba kárhoytatni csak holmi rigoristák fogják, kik foliantokat írnak össze a' kötelességek' összeütközéséről, 's még is a' Gordiuszi görcsöt feloldani nem képesek. 'S tennéd öket e' ludak' helyzetébe, bizonyosan ök sem cselekednének máskép. A' nyitva felejtett ajtó hatalmas csábitó; sok éjji vándort édesgete bé a' selyem paplany alá, vagy a' pénzes bőrösladához; 's hogy ne tudna hát egy ludat a' szabadra kicsalni?

Ugyde, miként kerülhettek e' ludak aszszonyjok' hire nélkül a' Károly Urfi' ketreczébe? Külömbözök a' vélemények. Az akkori Csomortányi Isko-

la-mester, kinek napló könyvéből van e' történet véve, bőv beszéddel, ön philozophiai okoskodásaival megtoldva adja elő. Itt egynehányt nagyjából:

„Szövi Julis, egy kis téjfelt vitt volt Czili Kis-aszszonynak, midőn ez két fekete szárnyú ludat a' ketreczbe zárta azt mondván: ma vettem ezeket hizlalni, mert bátyám csak kövér ludat szeret. Így hát igaz keresményjei valának Czili Kis-aszszonynak e' ludak, mert vette; 's a' mit az ember veszen, azt senki magáénak nem mondhatja; következőleg Krácsáné hazugúl állítja, hogy a' ludak övé 's a' t.“ De ezt veti utánna a' Mester, Szövi Julisnak kicsit lehet hinni; ő falunk' legelső hirkelepje, 's a' melly szó egyszer száján áltszűrődik, annak század ize sem való.

„Bokor Pjla látá, midőn két lúdat a' Mester' hidja alól K. Úrfi szolgálója kihajtott, 's egyenesen Ura' udvarába; ott mi történt velek nem tudja, csak annyit hallott estve guzsalyásba, hogy Krácsáné lúdjai elvesztek, de a' világ' minden kincséért sem kerülhettek ezek K. Úrfi' ketreczébe.“ — B. Pila ugyan jámbor egy leány, de a' szeretőjével, ki béres K. Úrfinál, egy kézre fillent.

Legtöbbet nyom e' dologban Péter Dorkó' szava, ő tőszomszédja lévén K. Úrfinak, a' kert' lyukán halgatta K. Úrfinak következő szavait: „micsoda lúdak ezek húgom?“ *Czili:* Ezeket biz' most vevém kedves bátyám. — „Fel kell hát a' ketreczbe vetni“ — 's úgy is lett. — Ezek az Iskola-mester' szavai.

Beízetlen próza ez! — Ugyan, kedves Rostaszei Úr, de tetszik tudni, hogy a' toll az író' kezében az, a' mi ecset a' festőjében. Ez minden tárgynak illő színt és árnyéklatot, az minden esetnek megfelelő szókat tud adni. 'S a' milly nevetséges az a' festmény, mellyen az ég zöld, a' patak arany-szín, a' falomb rózsapiros, a' nap epedő kék; szintolly

szánandó az az iromány, mellyben a' legcsekélyebb érdekű dolgok is kikeresett kitételekkel, 's dagályos szópompával vannak leírva. Minden szó bir saját titkos erővel, 's maga helyén csudát tesz; de ha oda irod, hová nem illik, elveszti becsét, 's egy magas lelkes kifejezés, valamelly ollyas tárgy' leírásában csak ollyan, mint a' falusi subancz' Zsuzsija körül, városi izletben kinyekegett édelgése.

Taligási Károly Úr, a' jelen történet' egyik hőse a'na túske bokorhoz hasonlítható, melly semmi gyümölcsöt nem terem, mégis naplemenet felé óriás árnyékot terjeszt. Benne minden tükélyei, gyengéji, bohóságai és botlásai az úgy nevezett világfiának feltaláltatának, csak a' tehetség hibázott azokat magok eredeti vóltokban kitüntetni. Ifjabb éveit mint Kadét egy Huszár-ezredben csapongá el; 's a' rosz' világ úgy regéli, hogy miután Örmesterségre felvergődött, egy kezére bízott pénztárt egy éjszakán elkártyázott; 's e' mián kéntelen lön oda hagyni a' hadi pályát. Honába tértével fényvág, könnyű élet, pazérlás és játék szép vagyonát csak hamar elemészték, 's azon pompakörből, hol egykor ragyogla a' városi lakból, hol a' büszke gavallért utánozhatatlanúl játszá, most e' silány falusi lét' ezer bajaira vala kárhoztatva. Út magányjait itt Czili Kis-aszszony igyekszik enyhíttetni, kit kedves hugának szállítgata; de az a' távolság, melly köztök az atyafiságban álla, megnem gátolható, hogy a' szerelemben egymáshoz közelébb ne léphessenek, legalább a' titkok' sötét előfüggője megett. „Czilinek minden második évben egy nagy városba tett útazásai, ottani nyolcz kilencz héti mulatása, 's mind a' legszorosb incognitóban,“ így ír a' fenn tisztelt Iskola-mester, „azt gyanítják, hogy a' szerelmi édes teher' lerakhatása ada ösztönt azokra.“ Czilibé fő szenvedély volt a' falu' közdolgaiba, magánosok'

házi környületeibe való elegyedés, 's ebbe nagy segédje vala az úgy nevezett bátya, ki egykor őszintén vallá meg egy meghittjének vélt ember előtt; hogy legfőbb gyönyörét 'mások' özszeuszításában leli.

Lélekben és testben rokona volt Károlynak Péter, (rövidség okáért a Taligási mellék név elmarad) ki mint földes Úr Krácsáék helyett fog fellépni, csak nem olly világot látott, vagy is szerzett ismereteit nem tudá annyi nagyzással és tudós kép-pel kitüntetni, mint ama. De familiai gögje sokkal nagyobb, mint annak, 's vele egy rangú de szegényebb sorsúakat alábra néző, mint ama. Az enni ez inni szerete, 's mind ketten nőtlen szerelem vitézek, csakhogy az fiatal hűgok, ez gazdag éltes özvegyek körül édelge. Igéretén, szaván egyiknek sem lehet sokat építeni, 's a 'fizetés' határnapját minden jámbor lelkü adósokhoz illőleg feledé; csalni egyiránt toda mind kettő, csak Péter nem olly simán 's észrevétetlen mint Károly. *Par nobile fratrum!*

Térjünk a lúdakra. Nem olly dühös a' böszült medve, mellyet vadász sérte, mint Károly vala, midőn szolgálója a' lúdak' eltartóztatását megvívé. Czili mérgében sirt, 's nem volt száma az ütlekeknek, mellyeket a' szamar az ügyetlen cseléd hátára és fejére, hó kacsóji osztogatának. „Megtanitom a' gazembert,“ kiálta hőszzas szidalmak és káromkodások után Károly, 's lecsapá magát író-asztala mellé. Boszszú eszköz vala kezében a' toll, 's a' szegény papiros csikorogva nyöge annak dühkarcolásai alatt. Egy epés megintó utasítás születék harag tajték, agyarkodás 's látható méreg kinok közt, mellyben a' Hármas Könyv 3-dik Része 26-dik Czimje, 's az 1791-beli ideigleni 94-dik Törvényczikkely nyomán inteté Pétert, hogy Krácsára mint földes Úr, tizenöt nap alatt láttasson törvényt.

A' bántást hajdan kardal, most perrel boszszulja a' Magyar. 'S nem rég mondogatá előttem egy gözfejű Uracs, hogy a' Nemes-ember' fő tulajdonai közé tartozik, hogy perei légyenek, 's talán utánna lehetne tenni, hogy azokat soha meg ne nyerje, 's mindenét reájok kölcese. Részemről a' pert sokkal czélirányosb boszszú módnak tartom, a' híresztelt miveltségű külföldön máig is divatozó párviadalnál, melly csak bárdolatlan goth kor' maradványa, 's többször árt az ártatlannak mint a' vétkesnek.

Ezek kitérések, de összszefüggők a' jelen történettel; melly ezután olly száraz, olly kietlen, mint maga a' Magyarpér folyamat. Kevés gyönyört lelend már benne a' láng keblű hölgy; mert itt szerelmi édes szók, fohászok helyett, csak zordon prokatori phrásisokat fog olvashatni. De bocsánat, Lelkeim! lapjaim ez úttal nem nektek valának szánva, 's csak azért, mivel minapában egyik begyeskedő társotok hő érzelmeimet kigúnyolá. Míg hát „paulo majora canamus,“ kaczagom kötötüitek' fenyegetését, 's bántott szivem elégedést érez, mert édes a' boszszú.

Péter, szokása szerint karszékébe szundikálva pipázott; midőn bélépe a' Szolga-biró. Mi jót hoz, Amantissime? kiált elébe a' hajlangónak. Jót nem sokat, felele ez, 's felolvasá a' Károlytól áltvett útastást, 's annak tartalma szerint a' törvénytételésre inté Pétert. „Értem, és párt kérek“ vala a' felelet, mellyet Péter gúnykaczaj, 's néhány heves kifakadások közt ada. „Jancsi hozz bort! tessék leülni.“ Míg e' két úr együtt poharazik, addig jó Olvasóm elolvashadd ez asztali dalt:

Lelkem eddig repdesett fenn
Csillagok közt, vágyva ott
Szebb világba megpiheenni,
Mint hogy úntig fáradozt;

Ám de nem kívánkozik most
 Szállai még el innen ő,
 Itt terítve áll az asztal
 A' baj' és gond enyhítő.

Lakni jó itt, itt a' földön,
 Enni, inni kedv szerint;
 Hadd bohóknak hinni, hogy ránk
 Itt keserv csak 's bú tekint.
 Nézd miként csillognak a' víg
 Kény' örömforrásai,
 Mellyek által elmosóznak
 Könnyeink' csorgásai.

Édes a' baráti körben
 Enni ízes étkeket;
 Rakj, te szolgál, asztalunkhoz
 Hát nekünk lúgy székeket.
 Úgy. Sietve jó levest hozz!
 Itt van. Ülünk már körül;
 Ha levest lát a' szem, akkor
 Ám az éhes has örül.

Szép az újló tavasznak
 Tarka bájos kelleme,
 Szép virág szagot lehelve
 Leng ha hozzánk szelleme;
 Áh de sokkal szebb asztal,
 Melly terítve tündököl,
 Innen árad drága illat
 Itt a' gond nem öldököl.

A' Butellák' lelke fénylik
 Rajta azt kell ízleni,
 Hogy alélt szív' bánatától
 Itt ne tudjon vérzeni.
 Félre könhynek, fájdalomnak,
 Habzik a' túlt bájphár,
 Fogd ürítsd ki, hú Barátom,
 'S töltsed újra, sorra jár!

Te kaján miért irigyled
 Rózsaszín jó kedvemet,
 Hagyd övedze bájvirág is
 Mai felderültemet.
 Nincs örök fagyos havas tél,
 Feléseréli hév meleg,
 Gondfeledve bú' szagától
 Víg fejünk sem szédeleg.

Lyánka, csókot! ízesebb úgy
 E' pohár' piros bora,
 Te ki úgy mosolygsz szemembe,
 Mint az alkony' bíbora.
 Nyílt kebel, víg elme, jó kedv
 Légyen e' körön belől,
 Dalra kezdjétek, Barátim,
 És te Lyánka zengj elől!

Ki legelső thirzusokkal
 Díszíté hegyoldalát,
 'S kinyomá az ért gerezdből
 Felvirúltak' italát;
 Fenn ragyogjon érdemében,
 Míg leendnek szüreték,
 Szöllőtő, barackfa, rózsák,
 Sírja' halmán nőjjetek!

Mi, kik itt e' társaságba
 Ülve együtt vígadunk:
 Míg szerencse' fényje süt ránk,
 Új öröme viradunk,
 Felfogadjuk, hogy barátság'
 Lángja fog hevíteni,
 Akkor is, ha sors' veszélye
 Kezdne megfenyíteni.

Adja Isten! asztalunkat
 Lepje mindég a' bőség,
 Hogy viruljon kis körünkbe
 A' magyar jószívűség!

Adja Isten: hogy mi együtt
Többször is kényünk szerint
Tált, pohárt írtni tudjunk,
Míg ez élet ránk tekint.

Ha nem mondanám is, könnyű kitalálni az Olvasónak, hogy a' törvénytálatás elmaradt. Ebből természetesen folyt Péter' törvénybe idéztetése. Károly már előre számlálá a' nagy nyereséget, mit ítéletesen Péteren vala felveendő. Czili' szerelmi díjúl magának kíváná annak hasonfelét, 's ezt Károly sem tagadá meg. „Jó lesz ha lesz,“ e' gondolatot ásitá el az Iskola-mester, midón Károly e' csalhatatlan nyereséget előtte számítgatá. De régi közmondás: hadnak és pernek kimenete bizonytalan. „Sok víz foly el a' Csomortányi kuvasz patakon, sok nyár izzasztandja Károly' kopasz fejét, míg engem' megnyer,“ ezt harsogá poharazó barátai körében Péter.

A' remény egy tárka lepke
Lengve tündér szárnyain,
Most derülten lejt e' repke
Lét borongos árnyain;
Hah, de kisség fénylele,
Hah 's ha hajtja kétség' vad szele.

Azonban a' per felvéteték, kikiáltaték, az új perek' sorába iraték. Péter szántsándékkal nem jelené meg, 's részről a' perhez senki sem szólván, védelem nélkül maradt, 's így a' Felperesi tellyes kereseten marasztaték. Károly örömében száját sem tudá befogni az ítélet' haltára. Gyors volt azt végrehajtani álhatatosan hívén, hogy Péter magán segíni nem fog és nem tud.

A' nyeres és vesztés elválhatatlan rokonok. Mint árnyék a' testet, éjj a' nappalt, úgy követi ez azt. Hol az egy részről fényes diadalnat arat, ott ez más

részről az elszáraztolt boldogság után eped. Boldog, ki soha nem vesz, kit csalatott remények a vágyott nyereség el nem érhetése miá nem gyötrennek! Ez a nyerekedni szeretés egy divatozó szokás, melly a gyarló embert embertársai szemlátomásti vesztségével és kárával is, a nyert vagyonok öllel fogadására alkalmassá tenni képes.

Szegény Péter! most övezd körül derekadat a rettenthetetlenség bájövével, mert rajtad az ellenség. Nézd viadali sorokban vezeti végrehajtó seregét az Alispány, hősei kezökben óriási tölgybotok ingnak, mellette a köhécselő Fő-bíró sajnálati hangon susogja: „Nem gondolám, hogy a dolog ennyire menjen.“ Ott vannak már! de hol?

Nem Sandvich szigetek egyikében, hanem Csomortányban egy galambbúgos kőkapu előtt. A kapu fedlezenen brukkoló, tollait csinosgató, szerelmi hévben olvadó galamb sereg, látva a rémletes embercsoportot rettenve szárnyra kél, 's egy paraszt felémelt pálczával várja a kelletlen vendéget. Ez a Péter Udvar-birája, kész Uráért élni és inni. Megáll az Alispány, körülle a czondrás vitézek. Előkeresi zsiros kaputja zsebjéből szörnyű tobákos szelenczét 's szippant egyet; egy hajdan a kalmárbolt fénypolczán veres, most a sok tobák miatt megbar-nult zsebkendővel, mellynek bájillatától szélütés érné Tercsi Kisaszszonyt, megtörli pordobánytól hí-zott főtt rák színü orrát, 's egy tuczet torok tisztítás 's hákogás után dunnogni kezdé e' táborozást célzó okleveleket. Ékesszóllása romlott bögöhegedű hangján zeng, páthossza kifogyhatatlan, nyelve pergése, mint kenetlen kocsi nyikorgás; hah! leomland a kapuboltozat, mint hajdan Trojáé a fa ló pompás bemenetekor.

De milly siketítő lármazsibaj döngeti a' körülál-
lók' füldobját? Szeme szája eláll, orra skárlát veres-
re tüzesül, beszéde elnémul a' bősziült Alispánynak.
A' közel akolból rémitő lúdgágogás halszik, mi miatt
egy emberi hang sem érhető. Félbe kell szakadnia
a' végrehajtásnak, mert a' kapu közt álló bíró vas-
tag albassusi hangon dörgi közébe a' gyönyörű lúd-
harmóniának: „Senki ide nem be!” — Azt regéli
a' gonosz világ: hogy Péter többet száz lúdnál gyűj-
tete aklába, 's egyiket közzülök egy fához czövekel-
teté. A' többi ludak boszszonkodva ez egynek rab-
ságán, mérgekben ütének olly szörnyű lármát.

Az illyesekről nem álmodott Károly, kiejté pi-
páját szájából, 's nem vala rest Pétert ellentállása
okadására Törvénybe hívni. A' per most újabb ala-
kot ölte magára, 's általa tág mező nyílt az illető ügy-
védek' fogásainak, 's a' gúnyolók kaczajjainak. Egy
ideig tüzzel látá peréhez Károly, majd boszszanko-
dása elhamvadt hevében aluszékonyon. Néha egy
két sőt több évig is levéltári álmát aluvá a' per, 's
midőn már csaknem feledésbe süllyede, megszúrta va-
lami csiklándos orrát Károlynak, 's újra vánszorogui
kezdet. Az alatt Krácsát katonának fogák, nője bu-
jában idegen országra bújdosott, 's így e' perre al-
kalmat adó lúdak gazdástól együtt elpusztulának.

A' Philosophok sokat koptaták tollokat és elmé-
jüket, az örök béke valósíthatása felett; de örök
perről bár futólag gondolkodni is restellék. Itt egy
örök per nem csak képzetben, hanem valóságban is
áll, 's már erről philosophiai elvont fogatokat csinál-
ni, 's azokat metaphisice analysálni mi könnyű!? Ká-
roly sirját rég felnötte a' csalány, 's Péter, szegény kar-
székébe szegoztetve, egy dühös szélütéstől jajjai között
alig emlékezik egykori víg napjaira; de a' lúdas per,
melly még nem ment derekas felelkezésekig, él, 's

még a' legkésőbb munkáknak is adand dolgot; emléke pedig, míg csak Csomortány, 's a' megyei Levéltár fennállanak; soha meg nem hal, mint az Abde-rai peré, melly a' szamar' árnyéka iránt folya.

Fogarasy János,
Erdélyből.

3.

Szó némi hibás elv és terv felett.

Kezemhez jutván az 1832-dik évi Minerva' III-dik Kötete, szokásom szerint legott foglalatára vetém szememet, 's látám e' címet: „Honi nyelvünk' ügyében!“ Kedventz-tárgyam ez! így szólék magamban: felkeresém tehát, 's elolvasám.

Udvardy hites földmérő, 's levelező tagja a' magyar tudós társaságnak, írja ezen értekezést, ki az Élet című munkában annyi jót, annyi szépet monda. Miután itteni értekezésében holmi előzményeit adá, így ír:

„Mit ér az olyan pénz, a' melly nem kelendő? Ha legszebb, legrationábilissabb is valamelly nyelv, mit ér, ha hasznát nem lehet venni? — A' tót nyelvel Európát bé lehet utazni, — a' magyar nyelvel Magyarországot sem, külföldön pedig éppen egy tapodtat sem. 'S imé itt a' sárban heverő arany!“

Atqui — ergo: a' tót nyelv nagyobb becsű mint a' magyar. Az itt kitézött fontos és győzedelmes okkal tehát be van bizonyítva, hogy a' magyar nyelv nem kelendő; 's így az nem egyéb, mint sárban rejtező vagy heverő arany. Hogy hazai nyelvünkkel Magyar-országot sem lehet beútni, külföldön pedig épen egy tapodtat sem, ennek én másban látom léteges okát, nem a' miben U. úr. Nem a' nyelvnehezítés, sem purismus, sem xenologismus ennek oka; mert más sokkal nehezebb nyelveket is megtanúl az ember: hanem az, hogy a' Magyar még eddig sem literaturája 's tudományos műveltsége, sem kereskedése, sem országútai, sem intézetei miatt nem tevé magát nevezetessé; sem gyarmúve nem volt annyira szembetűnő, hogy külső nemzetekkel valamely nevezetesb communicationk lehetővén, honi nyelvünket megtanulni forrón igyekeztenek volna. Pedig illy nemzeti érdekek volnának egyedül képesek, hazai nyelvünket külföldi ajakra is kiterjeszteni. Még eddig mit látni jött volna a' külföldi, honnunkba? A' szél miatt ingadozó nádat e? Ezt ugyan eleget találna nálunk. Micsoda érdek lánczolta volna őt még eddig annyira honnunkhoz, hogy köztünk egy darab időt húzamosan töltsen, ha ollykor valamelyik ide botlott is? 'S ha igaz, hogy magát Magyar-országot sem lehet honi-nyelvünkkel beútni, ennek oka sem nyelvünkben, hanem azon itt települt többféle nemzetű gyarmatokban találtatik, melyekben mind külön nyelv uralkodik. Ezenkívül a' magyar nemzet és nyelv, egyetlen és eredeti lévén, nincs szerte minden tartományban holmi bitang rokona, ki nyelvén beszélne. Szilárd nemzeti karakterükkel, és honnunkhozi ragaszkodásunkkal ellenkezővén a' kivándorló, 's nemzeti testtől elszakadni vágyó hajlandóság, egy csoportban tanyáz szent koronája körül, mint királynéja körül a' méhsereg. Hála az egeknek! most nyílik már

ama' boldog remény' hajnala, melly honi nyelvünk' belső és külső terjedésének arany jövődöt ígér.

„A' nyelvet nem nehezíteni kell, hanem könnyíteni. Már pedig mennél inkább pürisáljuk, annál inkább czél ellen dolgozunk. — Az idegenek eddig sem tanulták, ezután még kevésbé. — Az ángoly annyira távol van az előítélettől, hogy akármelly nyelvből hall egy szót, melly a' képzetet, vagy ennek satirungját jobban kifejezi, tüstént megragadja, 's él véle. Így lett az ángoly nyelv, — csupa idegen nyelvek' congeriesse, a' nyelvek' mustrajává, 's ha még szép is volna, ideáljává.“ (lap 516, 517.)

Hogy parizálás miatt nehezítetnék a' nyelv, okát épen nem látom. Mennyiben a' vendégszavakat bevenni czélirányosnak tartatnék azért, mert azt kiki megértené: ezt köznépre alkalmazni nem lehet; hanem a' műveltebb, társalkodóbb, nyelvtudósabb és olvasottabb néposztály igen is érteni fogna minden vendégszavakat nyelvünkben, 's ezek által kellene azoknak idő' haladtával köznépi nyelvbe fonódniok. Ú. úr' nūáncz (jól mondva: nūánsz), stimmolás, satirung, ráncor, pik, szottisz, fixirozni 's t. i. honosított szavai, ha csakugyan igen kínosan valaha köznépi nyelvbe vegyülnének is, a' mit sohasem hiszek, — hányadik fogná azokat jól kimondani? Nem tudjuk e? hogy a' capable, sottise, garderobe, au contraire, 's egyéb divatba hozott idegen szavak még pallérvott ifjak' és leányok' nyelvén is gyakran ejtetnek így: compabel, sortis, quadrup, e contraire. Hallám már egy Kisasszonytól: Wie wissen Sie das so perfect? (perfect helyett.) És ezt is: Ich hab' eins in Re-

vers, (e' helyett: Reserv.) Marchand des modes gyakran mondatik másamódnak. Illy szavakkal igyekezzünk e honi nyelvünket eltarkítva nevetségessé tenni? Szomorú hallani úgy is, midőn a' köznép nyelvére jutott idegen szavakat oly rúttól ejti, mint p. o. protocollum, matricula, consilium, ejectatio, vinculum, successio, fiscalis 's t. i. helyett azt mondja: portikóliom, katrigóla, konzellárium, erectatio, vinkóliom, szupczesszió, fiskárius 's a' t. Ha valamely szóra szükségünk van, szüksége van a' köznépnak is; ha tehát ismeretlen szóval kell kínoznunk a' tanulatlanabbat, kínozzuk inkább nyelvünk' geniusával megegyező új szóval, mellyet bizonyosan könnyebben 's tisztábban ki fog mondani, csak magyaros legyen; csak idegen nyelvvel ne kínozzuk! Idegen szavakat eredeti magyar nyelvünkbe tenyésztetni, annyi, mint a' tiszta búza közé készakarva mindenféle gyommagot hinteni, vagy nemzetiségünk' életébe egy kis mennyiségben lassanként sorvasztó mérget vegyíteni. Ha nyelvünk már születése óta zagyvált volt volna, én is azt hirdetném hangosan: vegyünk be minden nemzettől minden csinos és szükséges szót; de Isten őrizz! irtogassunk és tisztítgassunk, 's teremtsünk inkább, de ne erőltetve, ne egyszerre; hanem okosan, mint a' szükség kívánja 's megengedi, úgy, hogy a' mit megtartani jobb és szükségesb, maradjon meg. Először is úgy teremté 's nem lopá' a' Magyar, nemzeti nyelvét: miért nem volna szabad neki most is teremtenie?

Felsőbb néposztálytól kell a' népnek tanulnia; tehát még ez vendégszavakat tanulna, tanuljon régibb és újabb magyar szavakat, ha ollyakat is, mellyek soha nem voltak is még, csak nemzeti nyelvünk' szellemével megegyező, 's a' kívánt dolgot kimerítő szók legyenek azok. Jól tudom én is, hogy a' xenologismust egészen

kiírtani nem lehet; de német 's francia szavakkal nyelvünket szükségtelenül tarkázni, hogy U. úr' ideája szerint ez által lenne ragyogó: — ne! — óh ezt megne szenvedje Nemzetem! Hadd legyen bár az ángoly nyelv, U. úr' támogatásaként, a' tarkaság miatt nyelvek' példánya, nem irígyeljük! Illy nagyságért ugyan nem fogjuk eredeti magyar nyelvünket soha is chaosszá, vagy hogy ne csak zavart, hanem tarka is legyen, — babukává tenni. Mind halálig tagadom, hogy vendégszavak' özöne nélkül soha nem leend nyelvünk csinos és bő. 'S nem szeretném, ha ezt biztosan nem tagadhatnám.

„A' cigány-nyelvet csak egy nemzet beszéli, — de ha minden országban vannak cigányok, még ezzel is nagy földet be lehet járni; de a' magyar-nyelv, minden kincse 's napkeleti fénye mellett is csak egy kis körbe lévén szorítva, ki tarthatja ezt interessáns nyelvnek, kivált ha még maga magát bigottsággal is bekeríti?“ (lap 517.)

Az értekező' fentebbi állításaként, még csak a' tót nyelv vala honnunkban a' miénknél nagyobb becsű; de itteni nyilatkozása még többet is mond, t. i. hogy a' cigány-nyelv is elsőséggel bír a' magyar felett; 's ezen állítványt illy — még soha senkitől ki nem talált, sarkalatos okkal bizonyítja: ha minden országban vannak cigányok, még ezzel is nagy földet be lehet járni; de a' magyar nyelv 'sa' t. Az értekező' úr illy kétízbeli jegyzetével azt gyanítatja velünk, hogy ő azt szeretné, ha a' Magyaroknak egész világon volna egyikét kóborló rokona, csak a' mindenütt magyarul beszélhetés' kedvéért. Az a' vigasztalásunk, hogy e' csudálatos ohajtás egyedül önmagáé, nem többé, annyival inkább nem az egész nemzeté. Legalább

én okvetetlenül hiszem ezt. A' nyelvterjedést U. úr a' nemzet' tagjainak elszórt állapotjában véli állani; vallyon micsoda okoskodás ez? Mondásaiból tehát egyenesen az következik, hogy nyelvünk azért szegény és csak kis becsű, mert a' Magyar nemzet nincs úgy széttagolva mint a' tót és cigány, 's nem lehet mindenütt Magyarra botlani, kivel magyarul lehetne beszélni. Hiszen mit a' cigány nyelvről mond U. úr, hogy t. i. ha minden országban vannak cigányok, még ezen nyelvvel is nagy földet be lehet járni; illy feltétel alatt a' magyar nyelv is bírna ezen hatalmas erővel, ha minden országban volnának Magyarok. Vagy tán nem?

„Ha sajtószabadságunk, ha heliconunk volna, és minden műzsák magyarul szóllának is, — ha legfellelegősebb szerzőkkel, philosophusokkal, orátorokkal, poetákkal egész europát fellyül haladnók is; nyelvünket gazdaggá és kapossá idegen szók felvétele nélkül nem tehetnők.“ (lap 517.)

Ezt viszont ünnepélyesen tagadom, 's hogy ezt tagadni van okunk, reménylem, ebben a' hozzáértő magyar publikum kezét fogand velem. Ugyan azért hosszszas lenni nem akarván, ha U. úr különleg kívánná erre 's egyébre is bővebb bizonyítványimat látni, szerencsémnek tartom szolgálhatandni.

„Az idegen e' szerint (t. i. vendégszavak által) sok szavainkat értvén, kedvet nyer a' többihez is, — a' földi pedig mindég büszkébb a' külföldi szóban, mint az új szóban.“ (u. o.)

Ez is a' többihez illő sovány észrevétel vagy állítvány. Tehát a' német, angoly, francia 's olasz nyelve-

ket mi is azért tanulgatjuk e, mert azokban nemzeti szavainkra is lelünk? Azt mondom én: veszsen magának minden olly idegen, ki nyelvünket csak azért kedvelné meg, hogy benne önmagából lát itt ott egyegy szót. Ha ezen jegyzeteket U. úr józan megfontolás után írá 's tevé közzé, valóban szomorú véleményt támaszt és gyanítat olvasóiban maga felől.

„Van elég ember, ki az argumenteknek sem enged: de az illyen vad tulok, nem is tudósok' körébe való, 's nem szóval, hanem bottal taníttandó, 's mint a' bivaly, hegyes vassal ösztökéllendő.“ (lap 517.)

Ez már szép felebaráti szeretetre mutató indulat! Ki tehát minden rongy argumentnek vakon nem enged, mindjárt nem ember? mindjárt bottal tanítandó 's hegyes vassal ösztökéllendő? Mérsékelje magát egy kevéssé U. úr! Hitesse el magával bizvást, hogy a' szóba vett értekezésében eléadott gyámokai vagy argumentjei valóban olly silányok, hogy illy argumentek sem nálam sem más józanlátóknál nem nyomnak semmit; noha sem tulok sem bivaly nem vagyunk. 'S mintsem illy okok engem meggyőznének, inkább megengedem azt mondatni felőlem: hogy nem tudósok' körébe tartozom. De még ez sem szűl semmit; mert soknak, ki tudósok közé számláltatik, nincs távol is olly ítélő tehetsége 's tudománya, mint a' be nem avatottnak. Nálam sem U. úr' botja, sem ösztökéje, — ha ezeket a' hon szinte U. úr kezére bízta volna is — nem eszközlendik azt, hogy vakon engednék rossz elven épült argumenteknek, 's tudom, másoknál sem. Azonban e' kínszerítést nem próbálni alázatosan ki is kérjük. Nicht das Faustrecht, sondern das Kopfrecht muss regieren; ezt mondá a' német földön egy hajdani nagy em-

ber; 's igen helyesen. Ha okos ember nem hiszi argumentjeit, mit örülhetne annak, midőn tulok és bival is kínszerítve hinné azokat?

A' Schwärmerey szót rajoskodásnak írja értekező úr, hogy ez is argument legyen arra, milly helytelen a' purismus, és milly szükség vendégszavakkal élnünk; de hallgat arról, hogy van ábrándozás szavunk. Vagy ennél is jobbnak 's czifrábbnak tartja tán a' német szót? — Akármit öszszehord U. úr a' chemicum és compositum elementumokról, azok mind nem törzsökös eredeti nyelvre illegethető hasonlítások és példák.

Továbbá azt mondja: „Universitás jobb mint egyetem, — Jäger sokkal jobb magyarban mint vadász; a' hébér sokkal jobb mint lopó; egyuk sokkal jobb mint egy láb.“ — Quod fuisset demonstrandum!

A' mit értünk a' Jäger alatt, értsük azt a' vadász alatt, és semmi bajunk sem lesz. A' mit hébér alatt, értsük azt a' szivócső, vagy szivócs vagy szivony alatt, még sem tartozunk hébért honosítani. Ha mértékről van szó, 's azt mondjuk: egy láb, két vagy három láb, bizonyosan nem fogja senki Fussra érteni. Hallottam már a' Zollstock helyett Czalistókot mondani; 's illyeket csak eltérjünk e? vagy még nyereségnek is tartsuk?

„Mi külömbség százat (t. i. vendégszót) bevenni, de már száztízet nem? Inconsequentia!“ (lap 520.)

Erre azt mondjuk, hogy ha száz idegen szóra szükségünk lévén, elfogadtuk; a' tíz szükségtelent hozzá elfogadni valóban nem consequentia. Sőt illy esetben azon kell lennünk, hogy a' száz bevett szót is fogyaszthassuk, mennyire t. i. az lehetséges. 'S ha azt mondja U. úr az

imént említett lapon: „ezt már ráncorból tette, — nagy pikje van reá, — csupa szottisz minden szava 's a' t. — ezek jó szók, 's értjük, minek hát entia sine necessitate multiplicare?“ — illy szavakat jóvá hagyni 's ajánlani nem egyéb, mint entia nemcsak sine necessitate, hanem cum detrimento lingvae nationalis multiplicare, a' szabály' vagy metaphisical regula' legszorosabb értelmében.

„Az idegen szó, más nyelvbe átvíve, még jobb is, és tökéletesebb, mint az eredeti nyelvben, mert ott igen generális az értelme, itt pedig specialissimum.“ (u. o.)

Ezen állítás sem minden idegen, de némellyektől használt szavakra illeszthető. 'S némelly lopott szó egészen más értelemben használtatik, mint saját honában. Bizonyítja ezt U. úrnak e' kitétele: „ha argumentjeim helyesek: győznöm kell; — ha pedig jobbakkal meggyőztetem; parolát adok.“ A' francziáktól csipett parole, magyarosítva: parola, tulajdonképen szó, ígéret, magyarban pedig kézadás helyett használtatik. 'S illy példa számtalan.

Azt is mondja U. úr: „Bár az egész világon egy nyelv lehetne!“ (lap 521.)

Hihető ezen ohajtás a' világ' minden nyelveiből alkotandó universalis pot-pourri-ra terjed ki; hogy kiki értene csak egykét szót is mások' beszédiből; mert mint értekezése bizonyítja, most U. urat ebben látjuk gyönyörködni. Tán azért tarkítja ő is annyi szükségtelen vándorszavakkal stílusát, hogy önkitétele szerint — brillírozhasson.

„Nézzük-meg az újjabb tiszta magyarsággal készült könyveinket; nyilván van,

hogy a' tiszta nyelv nem olly keUtemetes, nem olly könnyű, nem olly közértelmű, mint régibb könyveink, mellyekben az erőltetett tisztaság nem volt úgy kitűzve. Sőt a' jól, és alkalmas helyeken magyar gálában álló idegen szavakkal, úgy tetszik, mintha brillíroznék a' magyar nyelv, mellyben még a' míveletlen pór nép is, valami fenséget és majestást képzeli, 's úgy tetszik, mintha örömebb halgatná vagy olvasná az ollyan könyvet, mellyben némelly szót nem, vagy alig ért, mint a' mellyben minden szó igen könnyű, nimbustalan, 's titok nélkül való ő előtte.“ (lap 522.)

Ezen valóban igen csudálatos állítványokat egyedül az a' körülmény teheti valókká vagy nemvalókká, hogy millyen értelmű 's ízlésű az ítélő ott, hol nyelvügy forog kérdésben. Hogy vannak olly nevetséges buzgók vagy szenvedelműek; millyeket itt U. úr emleget — fájdalom! — látom és hiszem; de még ez nem nyom semmit, mert józan ítéletűek' példányiról varr minden okos ember hímet, nem pedig tudatlanokéról. Az elébb felhozott argument' következésiben azt javasolja tehát U. úr, hogy legyünk mindnyájan hasonlókká tudatlan pór birákhoz, kik, midőn a' bokancsos tudatlan közvitéz itthon magyar beszédiben oblézungot, silbakot, lógert, czapfonstrákot, láidimontot, filiglit, avancsungot 's a' t. emleget, azt mondják bámulva: ugyan nem hiába katonáskodott! ugyan sokat tanúlt! — Ez is brillírozás, fenség és majestás tehát, ez is nimbus a' magyar nyelvben! — Csak hadd legyen titoktalan a' nyelv, nem is kell ide mysticismus! Valóban különös tanítás, egyik

lapon a' nyelv' értelmességét ajánlani, másikon a' nyelv-
re érthetlen szavak miatt fényugárt terjeszteni.

„Nem Übermuthból harczolnak a' nem-
zetek, hanem Billigkeitért esdeklenek;
hogy tegyük ezt ki magyarul? Tartsuk
meg ezen szavakat, 's cél't értünk, — kü-
lömben még tíz esztendeig pörölünk, 's
gyomrot keverünk.“ (lap 523.)

Inkább pereljünk még tíz vagy húsz évig, mint így
írnánk. Gyomrot keverünk igazán illy nyelvvél 's illy
terjesztvénnnyel! Valljon könnyebben értendi e ezt a'
köznép, mint ha valamelly — bár neki ismeretlen —
új szóval tétetik ki ezen mondás' értelme? Ha U. úr
ezt magyarul kitenni nem tudja; még akkor nem az egész
magyar közönség nem tudja azt. — Ugyan az említett
lapon azt erősíti tellyes bátorsággal: **Interessentz**
sokkal jobb, mint érdek. Ezt megbizonyítania
nem is tartja szükségesnek; mert ő mondja, tehát úgy van.

„A' nyelvet nem a' szó tészi, hanem a'
*syntaxis és grammatika. Ha csak a' szó
tenné valamelly nyelvet, úgy könnyű vol-
na minden nyelvet megtanúlni 's a' t.“ (lap
524.)

Ez is egy azon igen különös észrevételek közül,
mellyekkel U. úr ezen értekezésiben olly kínosan vésző-
dik. Az ő ideája szerint tehát ha tíz nyelvből lenne is
összszegagyvalva valamelly nyelv, azért nemzeti nyelv
lenne az, csak grammatikája és syntaxisa lenne nemze-
ti! Hanem úgy látszik, hogy az értekező úr nyelvünk-
ről beszélvén, gyakran megfeledkezik e' szavakról;
nemzeti, törzsökös; pedig ha nyelvünkről van
szó, ezt nem szabad felednünk. Azt ünnepélyesen ta-
gadjuk; hogy a' nyelvet nem a' szó teszi, hanem gram-
matika és syntaxis. Tán csak elhiszi értekező úr,

hogy a' szó elébb született mint a' grammatika és syntaxis! Ha pedig erre tagadólag nem felel, tehát már ön-maga dönti fel saját észrevételét. Illy ok: „ha csak a' szó tenné valamelly nyelvet, úgy könnyű volna minden nyelvet megtanúlni,“ — hasonló ehhez: az eső nem víz; mert ha víz volna, könnyű lenne megázni. Ha valamelly idegen nyelv' grammatikai és syntaxisi szabályait magyar oktatásból ismerem, — a' mit könnyen tehetek — még akkor azon nyelvet nem tudom, ha szavait meg nem tanúltam; ellenben ha szavait tudom, bár rendszeres grammatikai és syntaxisi előadást olvassak is, megértendem azt; rendszeres szabályismeret nélkül is. Beszélni kezdő gyermek' nyelve csak szó, grammatika és syntaxis nélkül; de csak nyelv az, és megértjük. Ha így rebeg: János Juli kert ment virág hoz Pista, tudjuk, hogy János a' Julival együtt kertbe méne, hogy virágot hozzon Pistának. — Tehát nincs e' nyelv grammatika és syntaxis nélkül? Szó teszi a' nyelvet, és a' grammatika 's syntaxis a' szónak segéd-eszközei lévén; egymásfól elválasztani fonákság.

„Én azt tartom, ha valaki az universitásból untást csinálna, még ez is jobb szó lenne az egyetemnél.“ (lap 525.)

No csak tessék azt tartani! de ne beszélje senkinek is. Sokat, igen sokat látszik U. úr tartani e' munkájában; mit mások viszont nem úgy tartanak 's hisznek, honi nyelvünk' ügyében. 'S ha olvasta és megfontolgotta volna mind azt, mit az alapos nyelvtudományhoz össze olvasni 's megfontolgotni szükséges; máskép fognának észrevételei 's állítványai hangzani.

„A' kik ángolyul és francziául tudnak; azok tudják melly temérdek kincset nélkülözünk“ 's a' t. (lap 525.)

Erre csak az a' felelet, hogy mások viszont tömérdek kincset nélkülöznek a' nyelvben, melly kincs a' mi sajátunk. 'S ezt valósítja maga is az értekező úr az 526-dik lapon, mit álmétkodik tehát azon? Maga mondja:

„Kitehetie a' német nyelv minden bősége mellett is, e' mindennapi magyar képzeteket: minthogy, dehogy, bezzeg, ugyan, hát, ejnye, meg, pedig, hiszen, nojszen, no, ni, ugye? 'sa't.? Hát nem nagy kincse ez a' magyar nyelvnek? hiszen orátor poéta ezek nélkül nem is lehet.“

Ezek épen kiválogatott 's nagy fényű szavak szónoki és költői használatra!

„Különös az, hogy az olasz nyelv a' latin nyelvnek édes, — a' francz, ángoly, 's spanyol 's a' t. nyelvek pedig mostoha leányai lévén, még is az olasz nyelv éppen meg nem tartja a' latin orthographiát, hanem írja: Filosofo, Josefo 's a' t. míg ama' mostoha leányai mái napig is az originális orthographiát követik az ilyen szavakban.“ (lap 529.)

Inkább különös az, miként állíthat valamit U. úr teljes bátorsággal, a' mit nem tud. Én legalább úgy tapasztalom és hiszem, hogy ha édes leánya látánnak az olasz nyelv, bizonyítja is ezt mind római szavainak többsége mind orthographiája is, ha francziával vetjük össze. Állítványa' erőségére az értekező úr csak a' Filosofo és Josefo szavakat említi; holott emezt az olasz nem is így írja: Josefo, hanem: Giuseppe. Körén túl eső tárgyakba kár ám bele vágni az em-

bernek; mert olyankor az értelmesebb hamar azt mondja: *Si tacuisset 's a' t.*

Tagadni nem lehet, hogy az értekező úr egyébben jeles *practicus* író, ha nyelvügyről nem ír; de e' tárgyban illy röviden értekezve több félszogséget nem mutatbata; mert illy terveket adni ez előtt fél századdal is szükségtelen volt volna; menyivel inkább most, a' XIX-dik évszázad' negyedik tizedében!

N. A. Kiss Sámuel.

4.

Némelly Honi-nyelvünk körüli észrevételek 's felfedezések.

A'siai ivadékú dicső Eldődeink, áldott Honunkban lett megtelepedtek után, több századok lefolytok alatt, számtalan változásokon 's viszontagságokon mentek ugyan által; de mind azok mellett sem allyasodtak el annyira, hogy szép, bőv, gyönyörű hangzatú, 's minden magas képzetek' kifejezésökre alkalmas nyelvöket, a' mostoha környülmények 's az ellenek agyarkodó szomszéd nemzetek, közülök kiirhatták, vagy kiküszöbölhették volna. — A' hajdani Longobárdok, Osztrogóthok, Visigóthok, Frankok, Vandalok 's a' t. más nemzetekkel özsze elegydvén; valamint nemzetiségöket, úgy nevökkel együtt nyelvöket is örökre elvesztették: de a' Magyarok' erős

Istene, a' maga választott népének ezen kincseit, az elenyészéstől megőrizte 's megengedte, hogy azok a' maradékra is általplántáltassanak.

Kivánatos dolog volna ma tudni, hogy Álmos, Árpád, Zóltan, Takson, Geiza, Woik vagy Szent István, hogy ejték szavaikat? az írásba minémű betűkkel éltek? 's milyen szerkeztetésök volt akkor szavaiknak. De ezt vastag homály fedi, mellynek eloszlattatásához, már most kevés remény van. — A' hajdan hatalmas 's hős Római Nemzet, elenyészett; de nyelve, betűi, legalább Tudósainak munkáikba, mind e' mái napig megmaradtak. — A' roppant napkeleti Görög Császári Birodalom leomlott: de nyelve, betűi 's írása módja fenn maradt, már akár Erasmus, akár Reuchlin szerint ejtette hangjait. — A' 'Sidók, e' világ' minden részeiben széjjel szórva, polgári tekintet 's szerkeztetés nélkül; más nemzetekkel öszsze zavarodva, a' közbeszédbe nagyobb részént idegen nyelven beszélnek; de országjok virágzó állapotjába divatkozott nyelvök — ha az akkori szóejtésbeli mód nincs is világosan tudva — nem enyészett el, legalább milyen betűkkel éltek, 's gondolatjaik' kifejezésükre szavaikat miképpen ejthették; vallásos tartalmu szent könyveikből néminémüképpen esmeretes. A' Magyar ellenben, mind e' mái napig megtartotta nemzetiségét, polgári szerkeztetését, nyelvét, szokását, öltözetét 's a' t. azomban hajdani beszédje 's írása módjának, betűinek 's hangejtésének minéműsége egészszen esmeretlen; mert azon aggidő korból legkissebb honi nyelven írt oklevelet, pört, szabadságot, szerződést, törvényt, nyilatkoztatást, parancsolatot, intést, hirdetményt, történeti előadást, elbeszélést, imádságot, könyörgést, éneket, dalt, szobrot vagy emlék oszlopot 's egyéb e'félét magába foglaló írást sem mutathat a' nemzet. Ennek minden kétségen kívül az az oka: hogy hős Eldődeink

a' buzgány 's kard forgatást inkább kedvellették, mint a' szelid Muzsákkal való társalkodást (fortia facta age-re, quam praeclare gesta praedicare maluerunt) mellyhez járult az is: hogy a' Sz. István, és utánna következett Királyink' Udvaraikban, a' Görög-nyelv után, a' Latán-nyelv vévén erőt, ez, a' nemzetit azokból egészszen kiszorította, — amaz lett a' társalkodási nyelv, — a' polgári; törvényes és tudós dolgok azon folytatódtak, sőt a' vallásába mindenkor buzgó Magyar, még Istenét is Latán-nyelven dicsőítette. Ennek a' következése lett az, hogy némelly eldödi Királyaink, a' nemzet' nyelvét nemcsak nem beszéllették, de nem is értették, vagy legalább, ha néminémüképpen értették is; hibásan beszéltek, mint ez; az Albricius Érsek' bizonyosága szerint, a' Kálmán Király' példájából nyilván kitetszik. Igaz ugyan, hogy maga a' Nemzet, mindenkor buzgott a' maga nyelve mellett, és az azt kiküszöbölni akarók ellen, gyakran véres boszszúra fakadt, mint ezt a' Péter Király' szomorú példája bizonyítja; de minden buzgalma mellett, a' közhivatalok' minden ágaiba előforduló dolgok latán nyelven folytatódván, az oskolákban is nem a' Honi, hanem az idegen Latán-nyelv tanítódván, 's ezzel élvén a' tudományok' tanításában; a' királyi parancsokba, Ország-gyűléseibe, Törvények' szerzéseibe, Perek' folytatásiba, Nemes-levelekbe 's a' t. annyira, hogy a' főbb ranguak 's Tudósok, többnyire csak akkor beszéltek honi nyelven, mikor mester-emberekkel, földmívelőkkel, cselédjeikkel 's más alacsonyabb sorsúakkal kellett beszélniök; utóljára a' sokkal felségesebb Honi-nyelv annyira feledésbe ment, hogy azon a' nép' allyasabb részét kivévén, úgy szólván senki sem beszélt, annál kevésbbé írt; úgyhogy már ma azt sem lehet tudni, voltak e a' Magyarnak tulajdon betűi? 's ha voltak, milyen formájúak lehettek azok? és nyelve á'siai ere-

detű; nevezetesen a' Semi 'Sidó 's azzal sógoros Káldeái, Syrus, Ethioptiai, Arabs, kivált pedig a' Per'sa és Török nyelvekkel atyafias lévén, mellyiknek betűihez lehettek az övéi hasonlók? Mind ezeket az azon korba írt könyvekből, kiváltképpen pedig az azon időben készült nyelv könyvekből lehetne megtudni; de íródtak e ilyenek? vagy ha íródtak, hová lettek? ki tudja ma megmondani? Mert a' mit Janus Pannonius jeles Tudósunkról némmeltyek állítanak: hogy t. i. ő készített volna Latán nyelven egy Magyar nyelv-könyvet, felette bizonytalan; mert az vagy sohasem íródott, vagy ha íródott, még kéziratban örökre elveszett. — A' Magyar nyelv' hajdani millyen volta felől, a' Latiatuc feley-m-ből is következést húzni nem lehet. Nem azon régi hősi dalokból is, mellyeket a' tehetős Magyarok, régi vitéz eleikről, asztal felett, Lant mellett szoktak volt énekeltetni. *) Kevés tudományt meríthetünk ezen tekintetben, a' Béla Király' nevetlen Jegyzője 1200 táján írt ezen című munkájából is: Anonymi Belae Regis Notarii Historia Hungarica, de septem primis Ducibus Hungariae **), valamint az 1214-ben

*) Hogy az e'féle hősi dalok, vitéz Eleinknél szokásba voltak, nyilván bizonyítja *Priscus*, azt hagyván emlékezetbe Attiláról, hogy annak asztala felett, hősi tetteket magokba foglaló versek énekeltek. A' Béla' nevetlen Jegyzője is írja, hogy a' Magyar első hét vezérek, viselt dolgaikat versekbe foglaltatták. — Erre mutat az is, hogy hajdan a' vers-szerzők, többnyire miudég valamely régibb versbe foglalt dal vagy nótá' formájára készítették verseiket; azoknak mindenkor eleikbe tévén ezt: Ad notam . . . itt valamely régi ének' elejét hozván-fel — mint ezt a' Tinódi versei előtt láthatni. —

***) Ez a' könyv legelőször 1745-ben jött ki a' nyomtató sajtó alól, mellyet 1790-be Pesten, Letenyei János, és 1799-be Debreczenben Mandy István, magyar nyelvre fordítva adtak ki.

írt: *Ritus explorandae veritatis per Judicium ferri candentis* című könyvből is *) mivel azokban, néhány diák betűkkel és írásmód szerint írt szavaknál, és tulajdon neveknél egyebekre nem találunk, a' mellyekről most már azt sem tudjuk, miként hangzottak azok? 's hogy kell most azokat kimondanunk? minthogy a' magyar szavak és nevek írásának, valamint az egész beszéd szerkeztetésének módja is azóta sokat változott. **)

A' Reformátzió' századjával kezdé derengeni a' Magyar-nyelv' hajnala, midőn a' Bécsi Udvarban is kedvező pártolást nyervén, I. Ferdinand Császár és Király' fiai, Maximilian és Ferdinand Hercegek is megtanulák azt, 's magyar ékes ajkon ejték szavaikat, az Új-Szigetről, a' Nádasdy Tamás, akkor Tárnok - Mester 's Vas-Vármegyei Fő-Ispán Udvarából, a' Bécsi Egyetembe a' 'Sidó nyelv' tanítására, 's egyszer'smind udvari Papságra meghívott Sylvester, vagy Erdősi János vezér-

*) Ez, Frater György N. Váradí Püspök által adatott-ki 1550-ben Kolo'svárott. Másodszor pedig Bél Mátyás adta-ki Po'sonyban 1737-ben illy című könyvében: *Adparatus ad Historiam Hungariae*.

**) Hasonlítsa bár valaki özsze a' Tinódi Sebestyén verseit, a' Csokonai, Kisfaludi Sándor, Kölcsey 's más újabb remek izlésű honi költők' verseikkel; a' Heltai Gáspár' Magyar Krónikáját, a' Gróf Széchényi Hiteljével 's Világjával; — a' Pesti Gábor meséit, a' Fay, Péczeli 's Kazinczy' meséivel; — a' Komjáthi, Pesti és Erdősi vagy Sylvester' Új Testamentom' fordításait, a' Pethe Ferencz fordításával — Pécsi Lukácsnak, a' testi hét Irgalmas-ságokról 1598-ban, 8-ad rétbén Nagy - Szombatban kijött könyvét; — Fűsüs Jánosnak Bártfán 1626-ban nyomtatott, 's Bethlen Gábor Fejedelemnek ajánlt Királyok' tákörét — a' Szent Hajdan' gyöngycivel 's a' t. 's a' t. látni fogja a' nagy különbséget.

lete mellett. — De csak lassan, halkal 's lépcsőnként terjedett az időről-időre, minden akadályokon és ellenkeken áltörvén, 's napról-napra tisztábbá 's kellemesbb hangzásúvá fejtődzvén. — A' nyelvek és tudományok' legfőbb elősegéllőjök, a' nyomtatás-mestersége feltalálódván 's divatba jöven, a' Magyarok és Tudósaik által csak - hamar megajándékoztattak részszerint eredeti, részszerint fordított honi nyelven nyomtatott munkákkal; de a' mellyek, a' magyar régi betűk, már ekkor feledésbe menvén, vagy góth vagy latán betűkkel nyomtatódtak. Bél Mátyás ugyan 1718-ban Lipsziában kijött, *De vetere Literatura Hunno-Schythica exercitatio* című munkájában előadta a' Kún-szittya betűket; de ő előtte azokról senki sem emlékezvén, a' Florencziai könyv-tárban tartatni mondatott Kún-szittya betűkkel írt könyv is mind eddig; az ott kereső 's látni vágyó magyar Tudósoktól felnem' találtódhatván, és a' Kún-szittya betűknek írásba vagy nyomtatásba legkisebb nyomok sem maradván fel; méltán kétségbe hozódhatik, hogy az ő általa előadott betűk, a' hajdani Kún-szittya betűk e valósággal? 's ha azok; éltek é azokkal Eldődeink? mert ha azok nálók valóban szokásban voltak, hogy eshetett a' meg; hogy a' maga törzsökös eredetiségének, polgári szerkeztetésének, törvényeinek, nyelvének, öltözetének 's nemzeti szokásainak fenntartásokban mindenkor büszkélkedve buzgó Magyar, olly könnyen engedte magát azoktól megfosztatni, mintha azok reá egyáltalában nem is tartoztak volna, 's mintha az, nemzetiségének másoktól megkülömböztető bélyege nem lett volna?

A' Magyar - nyelv' hajdani mivolta — a' mint már említém — az akkor írt Nyelvkönyvekből vagy magyar Grammatikákból tűnne ki leginkább; de a' XVI-ik Századot megelőzőit korból, ezek között, ha ugyan írod-

tak, csak egygyet sem mutathat-elő a' Nemzet. A' leg-régibb nyelvünket tanító könyv vagy Grammatika *) az akkori idő szokása szerént magát Sylvesternek nevezett Erdősi János, jeles magyar Tudósunktól íródott. Ő utánna sok Honfiak fáradoztak a' magyar Nyelvköny-

*) A' Magyar kéziratok között még eddig legrégibbnek tartódik:

a) Azon Halotti Beszéd, melly így kezdődik: *Latiatue Feleym zumtuchel*. Ezt Sajnovics és Pray esmertették meg leg-először a' magyar olvasó Közönséggel, 's ő utannok Dr. Segesváry, Derham Physico Theologiaja Magyar fordításának előbeszédjébe, 's Kazinczy *Magyar Régiségek*' című munkájában. —

b) Azon Ének, melly így kezdődik: *Emlkezünk eleitől, a' Szittyából kijüttekről*. Ezt először Kornides fedezé-fel, 's utánna Dugonics és Révay adtak-ki, amaz *Etelkájában*, e' pedig *Elegyes verseiben*.

c) *Szent Margit' élete*, mellyet Pray 1770-ben Nagy-Szombatban nyomtatott-ki.

d) Az Ó Törvény' ama fordítása, mellyet némellyek, az Eggerer szerént 1456-ban elhunyt Batori Lászlónak, másik pedig Fitos Pelbártnak tulajdonítanak, melly a' Bécsi Cs. könyvtárban tartatik 's ezen jegy alatt: Codex Man. Hung Theolog. LXXXV. B. N. 81. sive Codex Man. rec. Nro. 81.

e) Azon Psalterium, mellyet 1508-ban Bertalan Pap fordított, 's a' Károly-Fejérvári könyvtárban tartatik. A' kik ezeknél régibb kéz-írásokat esmernek, tudassák a' Magyar olvasó Közönséggel. —

A' Magyar nyelven nyomtatott legrégibb Könyv, a' Komjáti Benedektől fordított; 's Krakkóban 1532-ben Victor által nyomtatott Új Testamentom. — A' Pesti Gábor Új Testamentoma, 's az általa fordított Aesopus Meséi, mindkettő Singrenius Jánostól Bécsben 1536-ban 8. nyomtatva. — A' XVI. Században nyomtatott magyar könyvek' Lajstromat, Lásd Sándor István sokféléjének III-dik Darabja, 94—107. lapjain. Lásd Cwittingert, Rotaridest, Benkót, Horányit, Molnár Albertet, Bél Mátyást, Wallaszkyt és Veszprémit is. —

vek írásiba, kiket itt előszámlálni, talán nem lesz felesleg való.

Magyar Nyelv-könyvet vagy Grammatikát, 's Magyar-nyelvet tárgyazó Értekezést írtak:

A) *Latin Nyelven:*

1. A' már említett Sylvester, vagy Erdősi János. Az ő Grammatikája kijött 1539-ben 8. goth betűkkel nyomtatva Új-Szigeten. Ezt, az írói pályán ragyogással kitűnt fáradhatatlan buzgalmú Kazinczynek — kinek még nyelvünk' megmaradt darabosságát simitgatni, tisztogatni 's azt a' classikai tökély' tetőjére emelni legszentebb 's legfőbb foglalatossága volt — újra kiadta, ugyan csak goth betűkkel; Magyar Régiségek című munkái között.

2. Molnár Albert 1609-ben Marpurghban, vagy mások szerint, 1610-ben Hanóban.

3. Pereszlényi Pál Nagy-Szombatban, 1682. 1702. és 1738.

4. Kövesdi Mihály Lőcsén, 1690. és 1766.

5. Klein Efraim Posonyban és Kassán 1776, és 1792.

6. Szentpáli István Szebenben, 1795.

7. Gubernát Antal Posonyban.

8. Nagy (Beregszászi) Pál Pesten, 1828.

9. Nagy Nep. János Esztergomban, 1832.

B) *Magyar Nyelven írtak:*

a) Katona István Gyula-Fejérvárat, 1645.

b) Az Író' neve nélkül Budán, 1781. 8.

c) Cserei Jó'sef Szebenben, 1790.

d) Rosenbacher Ferencz Besztercze-Bányán, 1790, és 1792.

- e) Szakonyi József Pesten, 1892.
 f) Sente Pál Pesten, 1792.
 g) Vályi András Pesten, 1793.
 h) Az Író' neve nélkül Budán, 1793.
 i) Szaller György Po'sonyban, 1793.
 k) Gyarmati Sámuel Kolo'sváratt, 1794.
 l) Pázmándi János Pesten, 1794.
 m) Bójtai Antal Maros-Vásárhelytt, 1794.
 n) Debreczeni Társaság Bécsben, 1795.
 o) Szalai Imre Pesten, 1831.

C) *Német Nyelven írtak:*

- a) Bél Mátyás Posonyban, 1728. Melibaeus név alatt.
 β) Adami Mihály Bécsben, 1753. 1760. 1793.
 γ) Nagy György Bécsben, 1793.
 δ) Nagy (Beregszászi) Pál Erlangában, 1797.
 ε) Farkas József Bécsben, 8. 1816.
 ζ) Horváth András Po'sonyban, 4. 1827.
 η) Szalay E. Pesten, 1831.
 θ) Márton József Bécsben, 8. 1831.
 ι) Gróf Mailáth János Pesten, 1831.
 κ) Az Író' neve nélkül. Posonyban, 1832. Grundlage zur Kenntniß. 's a' t.
 λ) Tár. Budán, 8.

Az itt elszámlált Nyelv-könyvekben, a' Debreczeni Társaságot kivéven, csak egyes tudós Honfiak fáradoztak 's munkálódtak, a' Magyar-nyelvről annak természetéről, írása' módjáról, ejtegetéséről, hajtogatásáról, szerkeztetéséről 's más minéműségeiről; úgy adván értelmét mindenik elő, a' mint azt legjobbnak 's legezélerányosabbnak vélte. — Ezekkel a' Nyelv-könyvekkel legszorosabb kapcsolatban vagynak; a' Magyar-helyesírás módjáról vagy Ortographiáról, a' szok' helyes kimon-

dásáról, 's a' nyelv' egyéb művoltáról írott könyvek, minéműek :

1) Igaz Írás-módjáról való Tudomány magyar nyelven. Orthographia Ungarica. 1549. a' Szerző' neve nélkül.

2) Hungaria Illustrata. Csipkés György által. Kijött Ultrajectomban. 1655. 12.

3) Ratiocinatio de Orthographia eo modo, quo sparsim in nostris Bibliis exhibetur. Kis Miklós által. Kolo'sváratt. 1697.

4) Observationes orthographico - grammaticae. Csécsi János által. Lőcsén 1708. Nagy-Szombatban. 1762. 4. Szebenben 1767. 4.

5) Prodromus Idiomatis Scythico-Mogorico-Chuno-Avarici. Kalmár György által. Posonyban. 1770. 8.

6) Magyar Heliconra vezérlő Kalaúz. Rajnis József által. Posonyban. 1781. 8.

7) Ki nyertes a' Hang-mérséklésben. Baróti Szabó Dávid által. Kassán. 1787. 8. — Ugyan annak Orthographia és Grammatikabeli észrevételei. Komáromban. 1800. 8.

8) Praeludium in Institutiones Linguae Hungaricae. Verseghi Ferencz által. 1793. 8.

A' Magyar nyelvnek, más nyelvekkel való rokonsága elő van adva, e' következő czimű könyvekben :

1) Harmonia L. L. Orientis et Occidentis, speciatim Hungaricae, cum Hebraea. Oertelius Godfried által. Vittenbergában. 1746. 8.

2) Demonstratio, Idioma Hungarorum et Lapponum idem esse. Sajnovics János által. Hafniában. 1770. 4. és Nagy-Szombatban. 1771. 4.

3) Neue Beweise der Verwandtschaft der Hungarn mit den Lappländern. Hager József által. Bécsben. 1794. 8.

4) Über die Ähnlichkeit der hungarischen Sprache, mit den Morgenländischen. Nagy (Beregszászi) Pál által. Eipsziában 1794. 4.

5) Affinitas Lingvae Hungaricae, cum Lingvis Feniciae originis, grammaticae demonstrata. Gyarmati Samuel által. Göttingában. 1799. 8.

Ezeket kívül több más, a' Haza nyelvének elterjesztésén, közönségesebbé tételén, 's tökéletesebbítésén fáradhatatlanul buzgólkodó Honfiak is indultak el a' dicső pályán; a' Magyar-nyelvet nem csak történeti módon adván elő, hanem annak eredetét, természetét, tulajdonait 's egyéb minéműségeit is kinyomozni 's rendbe szedni, hazafiúi tűzzel 's buzgalommal igyekezhén. Említést érdemlenek itt, a' már fellyebb megnevezettek kívül, Földi János, Veres Mihály, Benkő László, Kerestály Ignácz és Kassai Jó'sef is, kiknek nyelv-tudományt tárgyazó munkáikból 's észrevételeikből alkotta a' Debreczeni Társaság, a' maga Magyar-Grammatikáját.

A' ki az ezen tárgyban jeget tört tudós Magyar Honfiaknak hazafiúi szorgalommal írt munkáikat figyelemmel megolvassa, láthattya, hogy a' Magyar-nyelv tulajdonosságainak 's természetének kinyomozásában 's felfedezésében sok hagyódott még a' következő maradék' számára, a' mit a' Debreczeni Grammatika' fáradhatatlan buzgalmu Írói serényen meg is vallanak.

Most midőn a' nyelv a' legnagyobb pe'sgésben van; midőn a' gyökerekből csinált, vagy utánozott, vagy önkényes, számtalan új, vagy feledékből új életre hozott régi, igen sok kurtított vagy származtatott szavaink ár-
víz módra ömledeznek, 's Íróink, nyelvünk' simításában, ékesítésében 's tökéletesebbítésében foganatos iparral vetélkedve haladnak elő, és a' Nemzet' rég' óhajtott kívánsága' következőzésében, a' Magyar tudós Tár-

s a s á g, magas elrendeltetéséhez képest, messze terjedésű nagy munkájához hozzá kezdett: minden Honját, Nemzetét 's Nyelvét szerető Hazafinak szent kötelessége, nyelv körüli észrevételeit, gondolatait 's felfedezéseit közönségessé tenni 's annál fogva is; a' tisztelt tudós Társaságnak nemzetünk' csinosodását 's tökéletesebbedését eszközlő nyelvünket, a' míveltebb külnemzetek' példájok szerént, a' classicai tökély' tetőjére emelni, törekedő buzgalmát tőle kitelhető módon előmenetelesíteni. És midőn a' nyelv törvényeinek öszszeszedésök, megvizsgálások, rázogatóások, 's talán örök időkre leendő megalapítások; olly véggel vevődött munkába, hogy azok sinórmértékül szolgáljanak, nemcsak a' most élőknek, hanem a' késő maradék is, magát a' szó kimondásába, ejtésébe, hajtásába 's az egész-beszéd' szerkeztetésébe, a' megalapítandó törvényekhez szabja 's alkalmaztassa: szükség a' nyelv' természetére 's tökéletesebbülésére tartozó legkissebb vonásra, pontra, betűre, végezetre, hajlásra 's fordulásra is pontos figyelemmel lenni; 's a' lehetőségig világosan és könnyen megfoghatólag előadni. Világosan mondom, mért tudni való; hogy a' Magyar-nyelvben, csak egy vonásotska is, egészszen más értelmet ad a' szónak, 's annál fogva sokszor a' beszéd egész menetelének is.

A' XVI-dik Század' elején, az írott és nyomtatott magyar könyvekben a' vonások és pontozások, a' magokban hangzó betűk' felibe még nem voltak felrakva, 's a' szóknak értelmöket, egyedül a' beszéd' szerkeztetéséből kellett ('s kell még ma is ezekre nézve) kihozni. A, g, l, n, t, betűk hangjainak lágyításokra később felvett y sem volt általános szokásban — az sz és ts kettős betűk pedig z, ch, chi, cz-vel íródtak — az ö és ü betűket is különböző jegyekkel 's betűkkel írták.

De hogy ennek igazsága felől annál inkább meggyőződ-
jünk, lássunk néhány példákat. Ilyenek:

1) Azon *Psalterium* (mellyet derék Kazinczynek,
a' Tudományos-Gyűjtemény 1817. IV-dik Kötetének 35-dik
lapján sietett tudatni nyelvünk' barátival) mellynek For-
dítója ekként jegyzé nevét: Bertalan Pap, bereg Var-
meg'ei halabori faluból nemzett ez zoltart írta ziletés
után ezer ötöszáz n'ole éztendőben. — Czímje ez:

Zent david zidosagnak királ'a zerzette zoltar.

Az Első Zsoltár így van:

Bodog ember, ki nem iart keg'etleneknek tanacaba
es ki dognék zekibe nem v'lt. De v' akaratt'a vrnak tor-
uen'ikben ijel es nappal v' neki toruen'ebe gondolkodik.
Es ol'an lezen mikint fol'o vizek mellett v'ltetett fa,
ki v' idein v' g'qmólciit ag'a. Es v' leuele le nem hull,
es valamit teüend zerenceztetik.

2) Komjáti Benedek, a' Szent Pál Leveleit 1532
Magyar-nyelvre fordítván, (kinyomtattatott Krakkóban
1533-ban Victor Jeromos által), fordítását így rekesz-
ti bé:

Az Ewrwk myndenhato istennek es ammy megh wa-
alto Jesus Christusunknak diczeretere es tisztesseegere
ez sent Pal Epistolay magyarsaganak vege lewt, senth
Gergely Papa estyn, nagy Myse harangkor. Az Jesus
Christus syleteseenek vtanna. Ezer ewt saz harmynzkeet
estendewbe. Laudetur Jesus glóriosus. — Fordításából,
eggy szent írásbeli hely, légyen elég: Legien diczwsegh
az hiw senteknek Gywlekezesebe az Christus Jesus által
idwk idwenek mynden Koraczira, Nemzetsegyre, az az
Wrwkkwl wrwkke.

3) Pesti Gábor, az Új-Testamentomot Magyar-nyel-
re fordítván, fordítása 1536-ban nyomtatódott-ki ezen
czímmel: Nouum Testamentum seu quattuor Evangelio-

rum Volumina lingua Hungarica donata, Gabriele Pannonio Pesthino interprete. Wy Testamentum Magyar Nyeluen. Cum gratia et privilegio Romanae Regiae Maiestatis ad quinquennium 1536. Ki nyomtatta-ki, és ki költségén jött-ki a' sajtó alól? a' Könyv' végén így van feljegyezve: Viennae Pannoniae Joannes Singrenius suis ac Joannis Metzger Bibliopolae expensis XVII die mensis July excudebat. Anno M.D.XXXVI. — Nyomtatta Bechbe János Syngrenius az ew ees Metzger Janos kewltsegeuel Zent Jakab hauanok tyzenheted napyan ezer ewt Zaaz harmynczhat eÉtendewbe. — A' Pesti Gábor által magyarra fordított Ezópus Meséi is, ugyan csak 1536-ban nyomtatódtak ki Bécsben, a' már említett Singrenius János által, ezen czímmel: Aesopi phrygis fabulae Gabriele Pannonio Pesthino interprete. Esopus' fabulay mellyeket mostan wyonnán Magyar Nyelwre fordított Pesti Gabriel. A' Nyomtató neve itt is a' könyv végén van feljegyezve ekképen: Viennae Pannoniae in Officina Joannis Singreny, mense Augusto M.D.XXXVI. Nyomtatott Bechbe Janos Syngrenius myhelyebe kys-azzon hauba. Ezer ewtzaaz harmynczhat Eztendewbe. — Valamint az Új Testamentomnak úgy az Esopus Meséinek fordításiban is, minémű irásmódjával élt Pesti Gábor; láthatni ezen itt következő sorokból:

Kyk kezzyl nekyket meg ewltek, nekyket meg feztetek, nekyket meg ostoroztok.

Bodogok a meddewk, ees a mehek, mellyek nem zyltenek, ees az emleek mellyek nem emlettenek.

Az Farkasokrol ees Boranyokrol.

Farkasoknak ees Boranyoknak természet zerent walo egyenetlensegek wagyon myndenkor. Eczer frygyet zerzenek ees myndenfelewl egymasnak zalogot adanak. A' Farkasok adak twzon az ew kewlykeyt a' boranyok

kegyg az ebeknek seregyt, Mykoron immaran a iwhok ees boranyok semmit nem felnenek. A' farkas fyak az annyokhoz keuankoznak wala ees nagy ordytast teznek wala. Akkoron a' farkasok azt meg halwan mynd frygyeket mynd hyteket meg zegek ees az iwhokat (myert hogy ebek nem walaky ewket oltalmazna mert twzon a farkasoknak attak wala) kezdek meg zaggatni.

Ertelme:

Walakinek ellensege nagy wagyon
Frygyet annak oly sok alatt aggyon
Hogy az ewnen ereye kezenel maragyon.

4) Frater Paulus de Pápa 1539-ben a' 'Sóltárokat Magyar-nyelvre fordítván, ilyen írásmódjával élt:

Bodog ember ky keg'etleneknec tanachijaba nem ijarth, ees ky byneseknec wtaba nem alloth ees ky vezedelemnek zekybe nem wlyth. De w akaratija wrnak terwenijebe gondolkodyk, wneki terwenyebe eijel es nappal. Es lezen mykeppen folijo viznec mellette yl-tett fa, ki w ideyebe adija gyemwlchet. Es w lewele el nem hwl, ees myndeneket tezen bewltethnec.

5) Erdősi János, ki magát az akkori idő' szokása szerint Sylvester Jánosnak nevezé, lefordítván az Új Testamentomot, kinyomtatódott az Új Szigeten 1541, illy czímmel: Vy Testamentum Magar Nelwen meltet az Görög és Diák nelwből vyonnan fordytank a' Magar Nipnek kereftén hűtben valo ippülisire. Vy Szighetben Abadi Benedek nomtatta vala 1. 5. 41. — A' könyv I. Ferdinánd Császár és Király fiainak Maximilian és Ferdinánd Herczegeknek van ajánlva. Írása módja ez:

Myrt nized kediglén az te atädfiänak femiben valo karoszälat, az te femedben valo karoszälat kediglén myrt nem vífed e'fedbe.

Vala kediglēn egg kazdag ember, ki barsonba és biborba öltözik vala es minden napon nagon vigad vala, es iol lakik vala.

6) Tinódi Sebestyén, ki verseiben, most Sebők Diáknak, majd Lantos Sebestyénnek nevezi magát, Verses Krónikájába, minémű Irás-móddal élt 1554-ben Kolo'sváratt kijött Krónikája' ezen itt következő címjéből láthatni: Cronica. Tinodi Sebestien szörzese: Első részebe Janos kiral halalától fogva ez esztendeig Dunan innen Erdel orszaggal löt minden hadac vesződelmec reuidedön szep notakual enökbe vadnac. Mas részebe külömb külömb idökbe es orszagokba löt dolgok Istoriac vannac. Colosvarba 1554 Eztendöbe. — Van ajánlva Ferdinand Római, Magyar és Cseh Királynak, ki azt Sámbocki által Diákra fordíttatta 1558-ban. — Verseiből legyen elég itt ennyit felhozni, Egri Históriájának végéből:

Ezt ki szörze nagy beteges voltaba
Kinchös kassaba egy füstös szobaba
Tinodinac hyyak mind ez orszagba
Ezör öt szax es az ötuen haromba.

7) Draskovics György Pécsi Püspök, Liriniai Vinczének, az igaz Keresztyén Hitről való munkáját lefordítván; fordításában minémű írásmóddal élt, megtetszik a' könyv' címjéből; melly a' homlok-lapon így van: Igen zep Kenyw az kezenseges kereztyen Hytnek Regysege es Igassaga mellet mynden eretneksegnek Wysaghy ellen. Mellyet az Lyriniay Vincze ennekelewte ezewr esztendewuel zewrzet. Bechben nyomtatott Raphael Hofhalter által Anno M.D.LXI. — Van ajánlva Maximilian Cseh Királynak.

8) Horhi Melius Péter, vagy Juhász Péter, ki sok munkákkal gazdagítá a' magyar Tudomány' mezejét, 1562-ben adott ki Debreczenben egy Fűvészkönyvet, melly Kolo'sváratt újra kinyomtattatott 1578-ban e' címmel:

HERBARIVM.

Az FAKNAC FVV

EKNEC NEVEKRŐL, TERMÉSZETEK-
ről, és hañnairól, Magyar nyelvre, és ez
rendre hozta az Doctoroc könyveiből
az Horhi Melius Peter.

Nyomtattot Colosuárat Heltai Gaspárne
Mühellyebē, 1. 5. 78 Eñtendőben.

Milyen lábon állott még ekkor a' nyomtatás' mes-
tersége, 's mennyire tökéletesedett a' Honi-nyelv? meg-
tetszik az itt következő Előljáró - Beszédből, mellyet
minden betűre, minden szóra és sorra figyelmezve úgy
írok ide, a' mint az nyomtatva van:

ELŐLIARO BESZÉD

Az bodog emlekezető Heltai Gaspár m-
eg hagyot Felesége kéuán Istentől
ió egésseget minden iámbor Ist-
enfelő emberne.

Az bölcz Isten meg ielentette magát az
ő teremtéssében minden moden, hogy az
Emberec ötet meg ismeryéc, ötet tiñtellyéc
segítségre valo hiuással. Azokaért meg e-
kesitötte az Menynec külső láthato bolto-
zassat lép ekes Czillagockal az Nappal és
Hóidal egetemben, mellyec világosságot
adnac ez földén minden teremöt allotkn-
ac, Az Égeket is meg ekesitötte lép külö-
mb külömb fele madarackal. Az vizeket a-
zonkeppen czodalatos soc fele halac is. De
Főkeppen az földet nem csak filigy és vad
oktalan állatockal, hanem Facknac, Fűeknek
meg mondhatatlan soc fele gyönnyörüse-
ges voltáual, mellyeckel az Emberekne n-

em ezac testec taplaltatnéc hanem zemec is tekintettel gyönnyörködne, és ha betegsé-
gec törtennéc oruossaggal testeket gyog-
yitanác. Ezeket meg gondoluán eleitől fog-
ua soc Bölcz ferfiac irtak mind az Czillago-
knac forgassanac természetiről mind az Éghi
Madarakéröl és az földi oktan állatokról,
Halaknac tulaydonsagokrol, köueknec fa-
knac és fűeknec ereyeröl. Ezen dologban
törte feyét az mi idönkbe az bölcz férfiu
Melius Peter Döbrötzeni kerektyén egyház
Pařtora, közönséges betegségekrol valo or-
uossagoknac öfne fedezetéssében, es Mag-
yar nyelwre valo forditassában munkalko-
dot. Azért az irasa és külömb külömb fele
bölcz Oruosoknac könyuéből egybe fedése
és fáradsaga az Iámbore volt. Az ki nyom-
tatsnak munkáya és kölczége enyim. Ezt
én töllem ilyen fegeény özuegy Afřontól
az Magyar nemzet ió neuen vegye

Kerem ezen az hatalmas Istent hogy az
Iambornac igyekezete, és az én kiczindet
munkám is ez könynec ki adasaba legyen
hafnos, és az Magyar nemzetségnek epüle-
tire és méltosagára. —

Ezen itt felhozott példákból megtetszik, hogy ezen
idő korban nem lévén még a' nyelvre 's írásmódra nézve
semmi megalapított törvény, rendszabály és sinór mér-
ték; kiki tetszése szerint úgy írt, a' mint jobbnak 's
helyesebbnek képzelte. Innen van a' XVI-dik századbeli
írásmód' egymástól elütő különbözősége. A' hanghúzás
és betűpontosítás jelei még ekkor divatban nem lévén,
Erdősi vagy Sylvester János kezdette legelőször kipótol-

ni ezen hiányt, a' hosszú hangzónak, vagy felibe vagy alája tévén a' meghúzás (-,) jelét. Az ö és ü betűket is ő jelelte legelőször kettős felikbe rakott pontokkal; de valamint a' hosszú hangjelnek, úgy a' pontozásnak is, a' hangzó felibe való tevése, később lett 's vált mind az írásban, mind a' nyomtatásban köz divatúvá. — Ez a' már most talán sokak előtt csekélységnek teendő jegyzés, melly multhatatlanul szükséges és fontos legyen nyelvünkben, minden kétségen kívül van azok előtt, kik Honi nyelvünk' természetét méjjebben esmerik 's tudják, hogy a' kezdőt, vagy nyelvünket megtanulni akaró idegent, melly nagy zavarba hozhatja, csak egy hangjelnek elmaradása vagy kihagyása is, a' miatt egészen más, 's gyakran ellenkező értelművé lévén a' szó, 's azzal a' beszéd' egész menetele is. — Szolgáljanak itt például ezen néhány szók:

<i>agy</i>	- cranium.	<i>mák</i>	- papaver.
<i>ügy</i>	- lectus.	<i>kar</i>	- brachium & chorus.
<i>alom</i>	- substramentum porcorum.	<i>kár</i>	- damnum.
<i>álm</i>	- somnus, sopor, somnium.	<i>sas</i>	- aquila.
<i>bab</i>	- faba.	<i>sás</i>	- carex.
<i>báb</i>	- oscilla.	<i>kakas</i>	- gallus gallinaceus.
<i>baj</i>	- certamen, lucta.	<i>kákás</i>	- juncosus.
<i>báj</i>	- incantatio, magia.	<i>kapa</i>	- ligo.
<i>banya</i>	- anus.	<i>kápa</i>	- cucullio, cucullus, capitium, capitium equi, falconum.
<i>bánya</i>	- fodina.	<i>kapá</i>	- rapiebat.
<i>becs</i>	- dignitas, valor.	<i>kerék</i>	- circularis.
<i>bécs</i>	- vienna.	<i>kerék</i>	- rota, orbis.
<i>borsos</i>	- piperatus.	<i>kérek</i>	- rogo, insto supplico.
<i>borsós</i>	- pisis abundans.	<i>kérek</i>	- rogabant.
<i>eger</i>	- agria.	<i>veres</i>	- ruber.
<i>éger</i>	- mus.	<i>véres</i>	- sanguineus, cruentus.
<i>éger</i>	- alnus.	<i>verés</i>	- verberatio, percussio, plaga.
<i>etek</i>	- alexius.	<i>szeles</i>	- ventosus.
<i>étek</i>	- vivo.	<i>széles</i>	- latus, prolixus.
<i>étes</i>	- acutus.	<i>szelés</i>	- scissura, caesus.
<i>étes</i>	- annona, penus.	<i>török</i>	- turcus.
<i>elő</i>	- prae, ante.	<i>török</i>	- subula,
<i>elő</i>	- vivens.	<i>török</i>	- frangentes, fractores.
<i>mak</i>	- glans.		

Ezen szókbán, a' mint láthatni, a' hanghúzás jelétől (accentus) függ mindenik szónak valódi értelme. E' tehát méltó figyelmet érdemel. Sőt ítéletem szerént, a' honi nyelv' tökéletesítésére *) szükségesnek tartanám, az egyforma hangzású, még is azomban különböző értelmű szóknak, bizonyos jelek által leendő megkülönböztetésüket is, hogy azoknál fogva, azoknak valódi értelmöket, még a' nyelvünket tanulni kezdő idegen is azonnal felfoghatná, és az Írónak, az efféle szók által kifejezett gondolatja' értelmét egyszerre által-láthatná. P. o. mikor ez a' szó k ar az ember' karját (brachium) jelenti, valami jellel különböztetődne-még a' kar (chorus) szótól. Illy egyforma hangzású, de különböző értelmű szók pedig nem kevés számmal vagynak nyelvünkben: p. o.

ár	- subula,	lép	- lien.
ár	- exundatio.	lép	- viscus.
ár	- pretium.	lép	- graditur.
vár	- arx.	szél	- ventus.
vár	- expectat.	szél	- extremitas margo.
zár	- pessulus.	ír	- unguentum empla-
zár	- claudit.		strum.
ég	- coelum.	ír	- scribit.
ég	- ardet, flagrat.	nyír	- betulia.
ék	- cuneus.	nyír	- tondit, radit.
ék	- elegantia, ornamentum.	török	- turcus.
él	- acies.	török	- frango.
él	- vivit.	boríték	- tegumentum.
ér	- fluentum.	boríték	- tegebam.
ér	- vena.	fenyíték	- conaminatio, disci-
fél	- dimidius, a, um		plina.
fél	- timet, formidat.	fenyíték	- minabar.
légy	- musca.	maradék	- residuum.
légy	- esto, sis.	maradék	- manebam. 's a' t.

*) A' mívelt Német-nyelvben is sok egyforma hangzású szók vagynak, de értelmök bizonyos betűk által van meghatározva, úgyhogy az olvasó azoknak értelmöket egyszerre felfoghatja, 's azonnal megkülönböztetheti, hangjok' egyformasága mellett is egymástól. Illyenek: *Fiber*, rost, rost-szál; *Fieber*, hideglelés. *Feuer*, tűz; *Feier* vagy *Feyer*, inneplés, innep. *Leichter*, könnyebb; *Leuchter*, gyertyatartó. *Thier*, állat; *Thür*, kapu. *Ton* hang; *Thon*, agyag. 's a' t. 's a' t.

Az efféle egyforma hangzású, de különböző értelmű szók jelentéseiknek megkülönböztethetőségük végett, czélerányos lenne, bizonyos jeleket felvenni, 's azoknál fogva azoknak külön értelmöket meghatározottan megalapítani. P. o. az illy esetben a' névszónak (nomen) az igeszótól (verbum) megkülönböztető jele lenne egy vonásos pontos jel (;) vagy egy vonásból és egy pontból álló jel, úgyhogy így megjelelve ez a' szó ég jelentené az eget (coelum) — mikor pedig pontatlan vonással íródnék, így: é g, lenne annak jele, hogy az Ige szó 's van a' jelentő mód jelenvalójának egyes harmadik személyében. Így: vár, arx, vár exspectat — ír, emplastrum, ír scribit 's a' t. A' midőn pedig ugyan azon egy név-szónak háromféle jelentése is van, mindenik szó különböző jellel jegyeztetnék meg. P. o. ár tenne subula-t, ár exundatio-t, ár pedig pretium-ot. — Jeles nyelv tudósunk, néhai N. T. Nagy (Beregszászi) Pál Úr, az úgy nevezett accentus gravis (´) és accentus acutus (´) által akará az egyforma hangzású szók' értelmi különbözőségeket megalapíttatni, úgyhogy ő szerinte, a' név-szót jegyző jel lenne az accentus gravis (´) az ige-szót jegyző pedig, az accentus acutus (´) p. o. akadék tenne impedimentum-ot, akadék pedig ennyit: haerebam. Így fenyték disciplina, fenyték minabar; hasíték fissura, hasíték findebam 's a' t.

Nagyon szembetűnő és figyelmet érdemlő az Igékben az is, hogy azok között sokaknak, mind a' jelentő, mind a' fogláló, mind a' határozatlan módban, némelly időik, mint alább meglátándjuk mindenik számban és személyben, kétféleképpen is hangzanak. — A' Pariz-Pápai szótárjában ezen Igéket találtam kétféle hangzásúaknak, betűrend szerint a' mint következnek; a' határozatlan mód' jelenvalóját írván-ki határozatlanúl:

A.

<i>Abárolni</i>	- <i>Abárlani</i>
<i>Abrakolni</i>	- <i>Abraklani</i>
<i>Ábrázolni</i>	- <i>Ábrázlani</i>
<i>Amolyogni</i>	- <i>Amolygani</i>
<i>Arányozni</i>	- <i>Arányzani</i>
<i>Aranyozni</i>	- <i>Aranyzani</i>
<i>Ácsorogni</i>	- <i>Ácsorgani</i>
<i>Aczélolni</i>	- <i>Aczélzani.</i>

B.

<i>Bagozni</i>	- <i>Bagzani</i>
<i>Bányolni</i>	- <i>Bánylani</i>
<i>Barangolni</i>	- <i>Baranglani</i>
<i>Barczagolni</i>	- <i>Barczaglani</i>
<i>Bérelni</i>	- <i>Bérleni</i>
<i>Bitangolni</i>	- <i>Bitanglani</i>
<i>Bódorogni</i>	- <i>Bódorgani</i>
<i>Bogározni</i>	- <i>Bogárazni</i>
<i>Bomolni</i>	- <i>Bomlani</i>
<i>Botolni</i>	- <i>Botlani</i>
<i>Bujdokolni</i>	- <i>Bujdoklani</i>
<i>Bulikolni</i>	- <i>Buliklani</i>
<i>Buzogni</i>	- <i>Buzgani</i>
<i>Böcsmérlni</i>	- <i>Böcsmérlneni</i>
<i>Búzolni</i>	- <i>Búzlneni.</i>

Cs.

<i>Csatangolni</i>	- <i>Csatanglani</i>
<i>Csatolni</i>	- <i>Csatlani</i>
<i>Csavarogni</i>	- <i>Csavargani</i>
<i>Csépelni</i>	- <i>Csépleni</i>
<i>Cseregni</i>	- <i>Csergeni</i>
<i>Csikorogni</i>	- <i>Csikorgani</i>
<i>Csillámolni</i>	- <i>Csillámlani</i>
<i>Csizzamolni</i>	- <i>Csizzamlani</i>
<i>Csorogni</i>	- <i>Csorgani</i>
<i>Csukolni</i>	- <i>Csuklani</i>
<i>Csömörölni</i>	- <i>Csömörlneni</i>
<i>Csörögni</i>	- <i>Csörgeni.</i>

D.

<i>Délelni</i>	- <i>Délleni</i>
<i>Dideregni</i>	- <i>Didergeni</i>
<i>Dobolni</i>	- <i>Doblani</i>
<i>Dohányozni</i>	- <i>Dohányzani</i>
<i>Donogni</i>	- <i>Dangani</i>
<i>Dorbéztolni</i>	- <i>Dorbéztlani</i>
<i>Doroszkolni</i>	- <i>Doroszklneni</i>
<i>Dudorogni</i>	- <i>Dudorgani</i>

<i>Dörögni</i>	- <i>Dörgeni</i>
<i>Dögölni</i>	- <i>Dögleni</i>
<i>Döngölni</i>	- <i>Döngleni.</i>

E.

<i>Ebédelni</i>	- <i>Ebédlneni</i>
<i>Emelyegni</i>	- <i>Emelygeni</i>
<i>Énekelni</i>	- <i>Éneklenni</i>
<i>Enyelegni</i>	- <i>Enyelgeni</i>
<i>Erányozni</i>	- <i>Erányzani</i>
<i>Érdekelni</i>	- <i>Érdeklenni</i>
<i>Erdemelni</i>	- <i>Erdemlenni</i>
<i>Esdekelni</i>	- <i>Esdeklenni</i>
<i>Esztergárolni</i>	- <i>Esztergárlani.</i>

F.

<i>Fajozni</i>	- <i>Fajzani</i>
<i>Faldokolni</i>	- <i>Faldoklani</i>
<i>Fanyalogni</i>	- <i>Fanyalgani</i>
<i>Fanyarogni</i>	- <i>Fanyargani</i>
<i>Farsangolni</i>	- <i>Farsanglani</i>
<i>Fejérelni</i>	- <i>Fejérleni</i>
<i>Fejérelni</i>	- <i>Fejérzeni</i>
<i>Feketelni</i>	- <i>Feketlenni</i>
<i>Félemelni</i>	- <i>Félemlenni</i>
<i>Feselni</i>	- <i>Feslenni</i>
<i>Fenteregni</i>	- <i>Fentergeni</i>
<i>Feredni</i>	- <i>Ferdenni</i>
<i>Fillérezni</i>	- <i>Fillérzeni</i>
<i>Finczározni</i>	- <i>Finczárzani</i>
<i>Ficsérezni</i>	- <i>Ficsérzeni</i>
<i>Fogazni</i>	- <i>Fogzani</i>
<i>Forbatolni</i>	- <i>Forbatlani</i>
<i>Forogni</i>	- <i>Forgani</i>
<i>Fuldokolni</i>	- <i>Fuldoklani</i>
<i>Fövenyezni</i>	- <i>Fövenyzeni</i>
<i>Fürészlni</i>	- <i>Fürészlneni</i>
<i>Füstölögni</i>	- <i>Füstölögneni.</i>

G.

<i>Ganajolni</i>	- <i>Ganajlani</i>
<i>Gátolni</i>	- <i>Gátlani</i>
<i>Gázolni</i>	- <i>Gázlani</i>
<i>Gomolyogni</i>	- <i>Gomolygani</i>
<i>Gugyorogni</i>	- <i>Gugyorgani</i>
<i>Gyakorolni</i>	- <i>Gyakorlani</i>
<i>Gyantározni</i>	- <i>Gyantárzani</i>
<i>Görögni</i>	- <i>Görgeni</i>
<i>Gőzölögni</i>	- <i>Gőzölögneni.</i>

H.

<i>Háborogni</i>	- <i>Hábörgani</i>
<i>Habozni</i>	- <i>Habzani</i>
<i>Hajolni</i>	- <i>Hajlani</i>
<i>Hámozni</i>	- <i>Hámzani</i>
<i>Háramolni</i>	- <i>Hárámlani</i>
<i>Harmadolni</i>	- <i>Harmadlani</i>
<i>Hegyezni</i>	- <i>Hegyzeni</i>
<i>Hatolni</i>	- <i>Hatlani</i>
<i>Hempelyegni</i>	- <i>Hempelygeni</i>
<i>Hengeregni</i>	- <i>Hengergen</i>
<i>Heregni</i>	- <i>Hergeni</i>
<i>Hidalni</i>	- <i>Hidlani</i>
<i>Hóhérolni</i>	- <i>Hóhérlani</i>
<i>Hömpölyögni</i>	- <i>Hömpölygeni</i>
<i>Himezni</i>	- <i>Himzeni.</i>

I. J.

<i>Idvezelni</i>	- <i>Idvezleni</i>
<i>Jegyezni</i>	- <i>Jegyzeni</i>
<i>Igazolni</i>	- <i>Igazlani</i>
<i>Ingerelni</i>	- <i>Ingerleni</i>
<i>Innepelni</i>	- <i>Innepleni</i>
<i>Jósolni</i>	- <i>Jóslani</i>
<i>Iramodni</i>	- <i>Iramlani</i>
<i>Irányozni</i>	- <i>Irányzani</i>
<i>Irigyelni</i>	- <i>Irigyleni</i>
<i>Ismételni</i>	- <i>Ismétleni</i>
<i>Ispékelni</i>	- <i>Ispékleni.</i>

K.

<i>Kanozni</i>	- <i>Kanzani</i>
<i>Káromolni</i>	- <i>Káromlani</i>
<i>Kénozni</i>	- <i>Kénzani</i>
<i>Képezni</i>	- <i>Képzeni</i>
<i>Kéredezni</i>	- <i>Kéredzeni</i>
<i>Keseregni</i>	- <i>Kesergen</i>
<i>Keveselni</i>	- <i>Kevesleni</i>
<i>Kóborolni</i>	- <i>Koborlani</i>
<i>Konogni</i>	- <i>Kongani</i>
<i>Konokolni</i>	- <i>Konoklani</i>
<i>Kopározni</i>	- <i>Kopárzani</i>
<i>Kormányozni</i>	- <i>Kormányzani</i>
<i>Kovályogni</i>	- <i>Koválygani</i>
<i>Kuczorogni</i>	- <i>Kuczorgani</i>
<i>Könyökölni</i>	- <i>Könyökleni</i>
<i>Könyörögni</i>	- <i>Könyörögeni</i>
<i>Közölni</i>	- <i>Közleni</i>

L.

<i>Lovagolni</i>	- <i>Lovaglani</i>
<i>Lúgozni</i>	- <i>Lúgzani.</i>

M.

<i>Mangórolni</i>	- <i>Mangorlani</i>
<i>Menyőörögni</i>	- <i>Menyőörgeni</i>
<i>Mérszeln</i>	- <i>Mérszleni</i>
<i>Mérsékeln</i>	- <i>Mérsékleni</i>
<i>Mészárolni</i>	- <i>Mészárlani</i>
<i>Mezgerelni</i>	- <i>Mezgerleni</i>
<i>Morogni</i>	- <i>Morgani</i>
<i>Mosolyogni</i>	- <i>Mosolygani</i>
<i>Mozogni</i>	- <i>Mozgani.</i>

N.

<i>Nagyozni</i>	- <i>Nagyzani</i>
<i>Napolni</i>	- <i>Naplani</i>
<i>Nemezni</i>	- <i>Nemzeni</i>
<i>Nyavalyogni</i>	- <i>Nyavalygani</i>
<i>Nyeldekelni</i>	- <i>Nyeldekleni</i>
<i>Nyikorogni</i>	- <i>Nyikorgani</i>
<i>Nyomorogni</i>	- <i>Nyomorgani</i>
<i>Nyügözni</i>	- <i>Nyügözni.</i>

O.

<i>Olczárolni</i>	- <i>Olczárlani</i>
<i>Omolni</i>	- <i>Omlani</i>
<i>Országolni</i>	- <i>Orzáglani</i>
<i>Orvosolni</i>	- <i>Orvoslani</i>
<i>Orozni</i>	- <i>Orzani</i>
<i>Ostromolni</i>	- <i>Ostromlani</i>
<i>Ozolni</i>	- <i>Ozlani</i>
<i>Öldökölni</i>	- <i>Öldökleni</i>
<i>Örlöni</i>	- <i>Örleni</i>
<i>Örizni</i>	- <i>Örzeni</i>
<i>Ötölni</i>	- <i>Ötleni</i>
<i>Övedezni</i>	- <i>Övedzeni.</i>

P.

<i>Padolni</i>	- <i>Padlani</i>
<i>Pamacsolni</i>	- <i>Pamacslani</i>
<i>Panaszolni</i>	- <i>Panaszlani</i>
<i>Pazérolni</i>	- <i>Pazérlani</i>
<i>Pe'segni</i>	- <i>Pe'sgeni</i>
<i>Pecsetelni</i>	- <i>Pecsetleni</i>
<i>Pityeregni</i>	- <i>Pityergen</i>
<i>Porozni</i>	- <i>Porzani</i>
<i>Posogni</i>	- <i>Posgani</i>
<i>Pörölni</i>	- <i>Pörölni</i>
<i>Pörögni</i>	- <i>Pörögeni.</i>

R.

<i>Rabolni</i>	- <i>Rablani</i>
<i>Rajozni</i>	- <i>Rajzani</i>

Romolni - *Romlani*
Rügyezni - *Rügyzeni.*

S.

Sáfárolni - *Sáfárlani*
Sajogni - *Sajgani*
Sáfrányozni - *Sáfrányzani*
'Sákmányolni - *'Sákmánylani*
Salapolni - *Salaplani*
Sámozni - *Sámzani*
Sanyarogni - *Sanyargani*
Seperni - *Sepreni*
Seregelni - *Seregleni*
Sikamolni - *Sikamlani*
Sikárolni - *Sikárlani*
Sovárogni - *Sovárgani*
Sudamolni - *Sudamlani*
Súgározni - *Súgárlani*
Sugárolni - *Sugárlani*
Sugorogni - *Sugorgani*
Susárolni - *Susárlani*
Szádolni - *Szádlani*
Szagolni - *Szaglani*
Szédelegni - *Szédegleni*
Szégyenelni - *Szégyenteni*
Szerezni - *Szerzeni*
Színelni - *Színleni*
Szivárogni - *Szivárgani*
Süvegelni - *Süvegleni.*

T.

Tagolni - *Taglani*
Tajtékozni - *Tajtéklani*
Tanácsolni - *Tanácsítani*
Tántorogni - *Tántorgani*
Tarolni - *Tarlani*
Tatarozni - *Tatarzani*
Tébolyogni - *Tébolygani*
Tekeregni - *Tekergeni*
Tékozolni - *Tékozlani*
Térdepelni - *Térdepleni*

Teremni - *Termeni*
Tévetyegni - *Tévetygeni*
Titolni - *Tíllani*
Tiporni - *Típrani*
Tizedelni - *Tizedleni*
Törülni - *Törtleni*
Tündökölni - *Tündökleni.*

U.

Udvarolni - *Udvarlani*
Ugarolni - *Ugarlani*
Ugorni - *Ugrani*
Undokolni - *Undoklani*
Üdvezetni - *Üdvezteni*
Ünnepelni - *Ünnepteni.*

Z.

Zajogni - *Zajgani*
Zárolni - *Zárlani*
Zenegni - *Zengeni*
Zsúrozni - *Zsúrlani*
Zörögni - *Zörgeni.*

V.

Vádolni - *Vádlani*
Vándorolni - *Vándorlani*
Vánzorogni - *Vánzororgani*
Vásárolni - *Vásárlani*
Varázsolni - *Varázslani*
Vásolni - *Vásítani*
Végezni - *Végzeni*
Vendéglelni - *Vendéglenni*
Vérezni - *Vérzeni*
Vesztegelni - *Veszteglenni*
Vezérelni - *Vezérlenni*
Vigyorogni - *Vigyorgani*
Világolni - *Világlanni*
Villamolni - *Villámlanni*
Virágozni - *Viráglanni*
Vonagolni - *Vonaglanni*
Vöröszölni - *Vöröszölni.*

Az itt felhozott *Ígéknek* ezen kettős voltok, méltán megérdemli a' figyelmet, kivált most, midőn a' nemzeti nyelv' tökéletesítése munkába vevődván, annak törvényei hihetőleg századokra állapittatnak meg. Mint-hogy pedig semmi sincs ok nélkül, 's véleményem szerint ennek okának is a' nyelv' természetébe kell gyökeredzeni: tehát vizsgálni kezdvén a' dolgot, 's e' tárgyban több megkaphatott nyelv-könyveket olvasván-meg, mi lett gyümölcse iparomnak, imé előadom, nyelv-tudósainkra bízván az ez eránti ítéletet.

Felleyebb említett nagy tudományú, 's fáradhatatlan Nyelv-mesterünk, néhai Beregszászi Nagy Pál Úr, a' maga-Latán nyelven írt, 's Pesten 1828-ban Ns. Petrózai Trattner J. M. Könyvnyomtató Műhelyében nyomtatott Magyar nyelvről írt értekezésében, a' *Tellyes cselekvő Igéknek*, csak két formát ad, úgymint: *segítékest és ragasztékost*. — A' ragasztékost ismét két részre osztja, úgymint: *tellyesre és csonkára*. A' csonka formának pedig csak egy személyt tulajdonít, t. i. minden időben, csak az egygyes szám első személyét veszi fel, így irván említett értekezése 40-dik lapján § 3. „*Omne Verbum activum seu transitivum, duplicem habet inflexionem, scilicet indeterminatam et determinatam; haec posterior iterum duplex est, nempe, integra habens tres personas in utroque numero, et manca id est unam tantum habens personam in utroque numero, scilicet primam singularis numeri in omni tempore, quae per particulam lak vel lek formatur, et cujus constructio, unice ad accusativum casum singularem ac pluralem pronominis personalis én ego, nempe téged vel tégedet, te, et titeket vel tikteket, vos, restringitur; sic: tanítlak téged, doceo te, tanítlak titeket, doceo vos; kérlek*

tég ed rogo te; kérlek titeket rogo vos, et sic in omni tempore.“

A' Bécsbe 1795-ben kijött úgy nevezett Debreczeni Grammatika, a' 84-dik lapon § 66. e' tárgyban így ír: „Minden tellyes cselekvő Ígének, az a' tulajdonsága va-gyon, hogy azt a' cselekvő formában, a' három első módban, majd mindegyik időben, személyben, de csak az egygyesben, háromféleképpen lehet és kell hajtogat-ni. Világos ez, a' következő példából:

1-ső Forma.	Szeretek,	szeretsz,	szeret
2-dik Forma.	Szeretlek,	szeretel,	nincs
3-dik Forma.	Szeretem,	szereted,	szereti.“

Itt hát a' Debreczeni Grammatika szerint; az úgy nevezett csonka formának, de csak az egygyes számban két személlye van.

Én pedig úgy vélekedem, hogy minden tellyes cse-lekvő Ígének; nemcsak a' segítőkes és ragasztékos; ha-nem csonka formájában is (mellyet én nem csonka, ha-nem viszszonyos formának kívánnék neveztetni, mint-hogy az ezen formában lévő szókkal kifejezett cseleke-detekben bizonyos viszszonyosság, reciprocitas, van) mind a' három személynek megkellett hajdan lenni, sőt ma is megvan — legalább a' fellyebb felhozott kettős hangzású Ígékben; az egygyes számban, a' 3-dik sze-mély egyszer'smind gyökér vagy törzsök is lévén; mert különben kimagyarázni nem lehet, hogy p. o. a' por-zani és vezérleni, hol vették magokat a' poroz-ni és vezérelni mellett? az egészen múlt és régen-múlt időkbe, miért mondhatom így is: poroztam, vezéreltem, — így is, porzottam, vezérlet-tem; a' foglaló mód'aligmultjába, így is, poroznék, vezérelnék, így is, porzanék, vezérlenék?'s a' t. —

Ennek oka, mint mondám, a' Nyelv' természetébe gyökeredzik. Ugyan is, a' magyar nyelvben, minden Ígének gyökere vagy törzsöke, a' jelentő mód jelenvalójának egygyes harmadik személye lévén, az Igék' végezeteit ahoz tóldva adunk annak külömb.-külömbféle értelmet, mind a' módra, mind az időre, mind a' száma, mind a' személyre nézve, p. o. ha ezen gyökhöz, p o r o z, a' határozatlan mód' jelenvalójának ni végezetét hozzá tóldom, lesz belőle p o r o z n i. Ha a' vezérel gyökhöz tóldom vagy ragasztom a' ni végezetet, lesz belőle, v e z é r e l n i. De hol veszi hát magát a' p o r z a n i és v e z é r l e n i határozatlan mód' jelenvalója? ha a' gyökér vagy törzsök p o r o z, v e z é r e l.

Minden kétségen kívül fel kell tennünk, hogy ezen Igéknek, két törzsökök vagy gyökerök van; egygyik gyökér t. i. a' segítékes forma jelenvalójának egygyes harmadik személye, p o r o z, v e z é r e l; a' másik pedig, a' csonka, inkább visszszonyos forma jelenvalójának egygyes harmadik személye, p o r z, v e z é r l. Már ha ezen gyökhöz ragasztjuk a' ni végezetet, lesz belőlök, p o r z n i v e z é r l n i. De a' Magyar a' maga nyelvébe, a' mással hangzó betűknek öszve halmozásokat nem szenyvedhetvén, ha a' cselekvő Íge gyökének utolsó tagjába a, o, u, erős hangzó áll, akkor erős hangzó segítő betűt vesz-fel a' könnyebb kimondás végett, így: p o r z a n i, u d v a r l a n i, u g r a n i 's a' t. Ha pedig gyenge hangzó van a' gyökér' végső tagjába; akkor gyenge hangzó segítő betűt szúr a' mással hangzók közzé, így: v e z é r l e n i, v é r z e n i, s e p r e n i 's a' t. Így van a' dolog az olyan gyökökre nézve is, mellyeknek vég szó tagjokba i a' magában hangzó betű, úgyhogy ha az i előtt, erős hangzó áll, akkor erős segítő hangzót vesz fel segédül, így: á m i t - a n i, b o r i t - a n i 's a' t. ellenben, ha az i előtt gyenge hangzó

áll, akkor segédül, gyéngé hangzót vesz-fel, így: t e rít-eni, ürít-eni 's a' t.

Vegyük-fel már most a' poroz gyököt. — A' tellyes cselekvő Igének a' jelentő módba, a' jelenvaló időbe, mind a' három formába, mind a' három személybe és mind a' két számba, így van a' végezete:

E g y e s.

	1.	2.	3.
1. Segítékes Forma.	ok, ek, ök	sz.	sz gyökér
2. Viszszonyos Forma.	lak, lek	el, ol, ül	a' gyökér
3. Ragasztékos Forma.	om, em, öm	od, ed, öd	a, i.

T ö b b e s.

Segítékes Forma.	nuk, nuk	tok, tek, tük	nak, nek
Ragasztékos Forma.	juk, jük suk, sük.	átok, itek	ják, ik sák.

Ha már ezen végzetek között a' poroz gyökkel atyafiasakat, a' poroz törzsökhöz raggatjuk, a' jelentő módba, a' jelenvaló idő így lesz tellyesen, mind a' három formába:

E g y e s S z á m.

	1-ső Személy.	2-dik Személy.	3-dik Személy.
Segítékes Forma.	Porozok	Porozasz	Poroz
Viszszonyos Forma.	Porozlak	Porozol	Poroz
Ragasztékos Forma.	Porozom	Porozod	Porozza

T ö b b e s S z á m.

Segítékes Forma.	Porozunk	Poroztok	Poroznak
Ragasztékos Forma.	Porozuk	Porozátok	Porozák.

Ha pedig P o r z lesz a' gyökér, 's ahoz raggatjuk a' végzeteket, akkor a' jelentő mód' jelenvaló ideje, így lesz tellyesen:

	1.	2.	3.
S. F.	Porzok	Porzasz	Porz
V. F.	Porzalak	Porzol	Porz
R. F.	Porzom	Porzod	Porza.

T ö b b e s S z á m.

S. F.	Porzunk	Porzotok	Porzának
R. F.	Porzuk	Porzátok	Porzák.

Így van a' vezérel gyökérre nézve is a' dolog, mellyhez toldván a' rokonos végezeteket, a' jelentő mód' jelenvaló ideje, így lesz tellyesen:

Egyes Szám.

	1.	2.	3.
<i>S. F.</i>	Vezérelék	Vezérelsz	Vezérel
<i>V. F.</i>	Vezérellek	Vezérellel	Vezérel
<i>R. F.</i>	Vezérelem	Vezéreled	Vezérelé

Többes Szám.

<i>S. F.</i>	Vezérelünk	Vezéreltek	Vezérelnek
<i>R. F.</i>	Vezéreljük	Vezérelíték	Vezérelik.

Ha pedig a' Törzsök vagy Gyökér: **Vezérl**, akkor így lesz:

Egyes Szám.

	1.	2.	3.
<i>S. F.</i>	Vezérlék	Vezérlsz	Vezérl
<i>V. F.</i>	Vezérllek	Vezérllel	Vezérl
<i>R. F.</i>	Vezérlem	Vezérled	Vezérlé.

Többes Szám.

<i>S. F.</i>	Vezérlünk	Vezérltek	Vezérlnek
<i>R. F.</i>	Vezérljük	Vezérlíték	Vezérlik.

Már mind a' segítékes mind a' visszonyos formának külön lévén gyökere — melly mindenikbe, a' jelentő mód' jelenvalójának Egyes harmadik személye — itt az 1-ső, 2-dik és 3-dik Aligmúlt időket, rövidségnek okáért fel nem hozván — ha mindenik módban az Elmúlt 's Régenmúlt időket segítékes formában lévő **P o r o z** gyökértől származtatom, a' jelentő mód' Egész-szen múlt idője így lesz:

Egyes Szám.

	1.	2.	3.
<i>S. F.</i>	nincs	Poroztál	Porozott
<i>V. F.</i>	Poroztalak	Poroztál	Porozott
<i>R. F.</i>	Poroztam	Poroztad	Porozta

Többes Szám.

<i>S. F.</i>	Poroztunk	Poroztatok	Poroztak v. tanak
<i>R. F.</i>	Poroztuk	Poroztátok	Porozták

Ha pedig a' Viszszonyos Forma Porz gyökétől származtatjuk ugyan ezen időt, így lesz:

Egyes Szám.

	1.	2.	3.
S. F.	nincs	Porzottát	Porzott
V. F.	Porzottalak	Porzottát	Porzott
R. F.	Porzottam	Porzottad	Porzotta.

Többes Szám.

S. F.	Porzottunk	Porzottatok	Porzottak v. tanak
R. F.	Porzottuk	Porzottátok	Porzották

Így a' Vezérel gyöktől származtatott egészen múlt idő lesz:

Egyes Szám.

	1.	2.	3.
S. F.	nincs	Vezéreltél	Vezérelt
V. F.	Vezéreltelek	Vezéreltél	Vezérelt
R. F.	Vezéreltem	Vezérelted	Vezérelte.

Többes Szám.

S. F.	Vezéreltünk	Vezéreltetek	Vezéreltek v. tenek
R. F.	Vezéreltük	Vezéreltétek	Vezéreltétek

A' Vezérel gyöktől pedig lesz ugyan ez az idő:

Egyes Szám.

	1.	2.	3.
S. F.	nincs	Vezérlettel	Vezérlett
V. F.	Vezérlettek	Vezérlettel	Vezérlett
R. F.	Vezérlettem	Vezérletted	Vezérlette.

Többes Szám.

S. F.	Vezérlettünk	Vezérlettetek	Vezérlettek v. tenek
R. F.	Vezérlettük	Vezérlettétek	Vezérlették.

A' Poroz és Vezérel gyököktől a' foglaló mód' aligmúlt idője:

Poroznék — Vezérelnék 's a' t. 's a' t.

A' Porz gyöktől pedig:

Poroznék 's a' t. 's a' t. A' Vezérel gyöktől: Vezérelnék 's a' t.

A' P o r o z gyöktől, a' határozatlan mód' jelenvalója: Porozni.

Ragasztékkal	E. Poroznom	Poroznod	Poroznia
	T. Poroznunk	Poroznotok	Porozniok.

A' P o r z gyöktől pedig Porzni vagy á-val Porzani.

Ragasztékkal	E. Porzanom	Porzanod	Porzania
	T. Porzanunk	Porzanotok	Porzaniok.

A' V e z é r e l t ő l : V e z é r e l n i .

Ragasztékkal	E. Vezérelnem	Vezérelned	Vezérelnie
	T. Vezérelnünk	Vezérelnetek	Vezérelniök.

A' V e z é r l t ő l V e z e r l n i v a g y e - v e l V e z é r l e n i .

Ragasztékkal	E. Vezérlenem	Vezérlened	Vezérlenie
	T. Vezérlenünk	Vezérlenetek	Vezérleniök.

Részesülő egészenmúlt' ideje.

Vezérelt és Vezérlett	Ragaszt.	Vezéreltem	Vezérelted	Vezéreltje
		Vezéreltünk	Vezéreltetek	Vezéreltjök
Vezérlett	Ragaszt.	Vezérlettem	Vezérletted	Vezérlettje
		Vezérlettünk	Vezérlettetek	Vezérlettjök.

Hanyatló egészenmúlt' ideje.

Ragaszt.	Vezéreltemben	Vezéreltedben	Vezéreltében
	Vezéreltünkben	Vezéreltetekben	Vezéreltökben
és	Vezérlettemben	Vezérlettedben	Vezérlettében
	Vezérlettünkben	Vezérlettetekben	Vezérlettökben.

De talán azt mondhatná itt valaki, hogy ezen gyökök p o r z és v e z é r l két mássalhangzó betűbe végződván, szokatlan 's kedvetlen hangzásuak a' fülnek: de hány két mássalhangzón végződő gyökerű igéink vannak? mellyeknek kimondásokban legkissebb kedvetlen hangzás sincs, mint p. o. áld, hall, bánt, szánt, ránt, peng, reng, zeng, kereng, legyent, int, hint, dong, ront, bont, mond, küzd, csüng, riaszt, maraszt, szalaszt, akaszt, halaszt, ereszt, föröszt, izzaszt, dagaszt, epeaszt, forraszt 's a' t. 's a' t. Már ha a' határozatlan mód jelenvalójának *ni* végezetje ezen gyökökhöz toldódik, lessz; áldni, intni, mondni, zengni, forrasztni 's a' t. De a' könnyebb kimondás' kedvéért, mindenik sógoros

segéd magába hangzót vévén fel, lesz: *áldani*, *inteni*, *mondani*, *zengeni*, *forrasztani* 's a' t.

Ezen fellyebb felhozott példákból, világosan kijő, hogy az illy kétféle hangzású tellyes cselekvő igéknek, két gyökök van; t. i. a' segítékes forma jelentő módja' jelenvalójának egyes harmadik személye, és a' visszonyos forma jelenvalójának harmadik személye. — De némelly közép (Intransitivum) igékben is meg van ez a' kétféle hangzás, mellyből következik, hogy itt is két gyököt kell felvennünk, ezen kettős volt kimagyarázására. P. o. hogy a' romol és csereg törzsökök mellett, gyökök még a' roml és cserg is, megtetszik onnan hogy: ha a' romol és csereg gyökökhöz tóldom, a' jelentő mód jelenvalójának végezeteit, lesz: *romolok*, *romolsz*, romol — *cseregek*, *cseregsz*, csereg. Ha pedig a' roml és cserg gyökökhöz tóldom ugyan ezen végezeteket, lesz a' jelentő mód' jelenvalója: *romlok*, *romlatsz*, roml, — *csergek*, *csergesz*, cserg. Ennél fogva mondhatom az elmúlt időben így is: *romoltam*, *cseregetem*, így is: *romlottam*, *csergettem*. A' határozatlan mód jelenvalójában így is: *romolni*, *cseregni*, így is: *romlani*, *csergeni*. Ezen alítás' igazságát bizonyítja az is: hogy a' Magyar, az illy kettős törzsökű Igéktől való szó származtatásban, tetszése szerint cserélgette-fel a' gyököket, 's az ezektől származtatott szavakat úgy ejtette, a' mint a' kimondás nyelvének könnyebben esett. P. o. a' romol gyöktől származtatta ezen szókat: *romolva*, *romolván*, *romolhatás*, *romolható*, *romolhatóság*, *romolhatatlan*, *romolhatatlanság* 's a' t. A' roml gyöktől származtatta pedig ezeket: *romlás*, *romló*, *romlós*, *romlóság*, *romlóságos*, *romlóságosan*, *romladozok*, *romladozás*, *romladozó*, *romladozóság*, *romladozható*, *romladozhatóság*, *romladozva*; *romladozhatatlan*, *romladozhatatlanság* 's a' t.

Ennek nem sejtése 's észre nem vétele, vezérelte a' Debreczeni Grammatika külömben sok érdemű Íróit, azon kétes 's ezen tekintetben a' tárgyat vóltaéppen ki nem merítő előadásra, melly van a' 109-dik lapon § 85.

„A' melly több tagú gyökérnek utolsó tagjában, rövid a' magában hangzó; kivált ha az előtte lévő magában hangzó is nem húzásos, és annak mind előtte, mind utánna az: l, m, n, r, g, t, z, j, betűk közül áll valamellyik (de csak egy-egy közülök elől is, utól is, nem kettő, mint ebben, csattog, pattog 's a' t.) az ilyen gyökérből, az utolsó magában hangzó elesik, és úgy járúlnak hozzá az időknek végezetjei, p. o. romol, bomol, zajog, mozog, perog, csereg. Ezekből és más effélékből, kiesik az o és o és így hajtogatódnak: romlok, romlasz, romol; mozgok, mozgasz; romlottam, mozgottam; pergek, cseregek 's a' t. A' mellyekben azomban z találtatik, rendszeren is mennek némelly időkben, így: mozognék, zajogna, mozogni 's a' t. Óröl, ámbár benne az első húzásos; még is megrövidül. De kerül, térül 's a' t. rendszeren hajtogatódnak: mivel a' benne lévő utolsó magában hangzók húzásosok.“

Az itt felhozott Igéknek kétféle hajtogatásukat, nem a' gyöknek több tágúságából, 's az abban lévő utolsó magában hangzó rövid voltából; hanem a' fellyebb előadattak szerént, abból lehet kimagyarázni; hogy ezek között mindeniknek két gyöke van. P. o. ha a' mozog, csereg, óröl gyökökhöz tóldjuk az idők' végezetjeit; lesz: mozogók, mozgasz, mozog; cseregek, cseregsz, csereg; örölők örölsz, öröl. — Ha pedig a' mozg csereg 's öröl gyökökhöz tóldjuk ugyan ezen végezeteket, lesz: mozgók, mozgasz, mozg; cseregek, cseregsz, csereg; örölők, örölsz, öröl. Így: mozgottam és mozgottam; cseregettem és cseregettem; öröltem és öröltem 's a' t. 's a' t.

Nem csak az olyan Igék mennek hát rendesen, a' mellyekben z találtatik, hanem az olyanok is, a' mellyekben z nem találtatik, ha t. i. a' gyökre illő figyelem fordítottatik. És így az öröl sohol sem rövidül meg. A' kerül és térül pedig, csak azért hajtogatódik egyszerűn, mivel mindeniknek csak egy gyöke van, és nem azért hogy a' benne lévő utolsó magában hangzók, húzásosok. —

A' két gyökű Igéknek cselekedtető 's szenyvedő Igékké való formáltatásokban is, a' cselekedtető 's egyszerűsmind szenyvedő tatom tetem végezetek, rendszerént az első rendbeli gyökökhöz töldődnek, így: gátoztatom, vádoltatom, vezéreltetem, öröltetem, őriztetem. Az ódom ódóm végezetek pedig, a' másod rendbeliéhez ragasztatnak, így: gátlódom, vádlódom, vezérlődüm, őrlődüm, őrződüm 's a' t. 's a' t.

Balajthy J.

5.

Nagy-Méltóságú Érsek, Herczegi Primás
és Cardinális RUDNAY SÁNDOR Ő Emi-
nentiájának halálára.

Gyászba borúla hazánk' tündöklő szép ege: jajszót
Echózik Mátránk mindvalamennyi hegyünk:
Szőke Dunánk, Bodrog, Hernád, Tisza, Rába, Körös, Vág,
A' Rima, Árva, Sajó, a' Szamos' árja, Garam.
Könyzápport hömpölygetnek Neptúnus' elébe,
Rémülésbe esett Hunnia' népe szegény.
Mert az igazságnak sértett fejedelme' szavára
Öldöklő angyal' fegyvere dúla nagyon.
Imé kilenczvenedik tél indúlt jutni sietve
A' mulandóság' keblibe a' mikoron. —
Illy sok ezer gyászba-járót, nem láthata senki
Mint az idén; 's bánat földre szegezte szemet.
Mert több száz ezeren nemzőjüktől, feleségtől
Férj; feleség férjtől elmaradának iment.
Nem keves a' számok, — fellázadt ördögi pórnép'
Fegyvere, a' kiket föld' üregébe csapott.

•
•
•

Nem vala még ez elég fizetés a' sárga halálnak;
Több prédát kívánt, — több' szeme könybe merült.
Mert Magyar-országnak legfőbb, jó Papja az áldott
Hírű RUDNAY Úr általa elviteték.
Város polgártól, helység sok földmivelőtől
Vallás Fő-paptól így leve fosztva tehát.
Két elsőre tekintve kipótolhatja idő tán
A' vesztést: e' kárt hosszas idő sem igen.

Nagy vala tetteiben, nagy jártas szép tudományban,
 Fénylő a' virtus' több neme dísze között.
 Szent vallása' igaz, 's bölcsen buzgó szeretője
 Volt: más vallásút szívele példa gyanánt.
 A' jótételben nem néze személyre, se hitre:
 Erre tanú Erdély, sok hazabeli szorúlt. *)
 A' szükség' idején éhel halt volna meg ott — sok;
 E' kegyes Úr elodelt, pénz segedelmet adott.
 Nagy jövedelme ezen módon közjóra, dicső szép
 Isteni házra bizony felmeme summa szerint.
 Hát vallása körül papi tisztét mennyire híven
 Vitte? ezen közben vette halála' okát.
 Őszves virtusait nincs itt hely réndre beszélnem,
 Mellyeket a' Felség megtuda sokkal elébb.
 A' nagy hivatalok' léptsőin érseki fényes
 Rangra emelte ezen közszeretetre valót.
 Mit mondék; te halál elvitted Rudnayt? oh nem!
 A' mi halandóság nyomta; levette kezéd.
 KristUşa, híV LeLkét örVenDő angyaLi aLtaL
 Menybe Vitette örök LéteT ígérVe neki.

*) Elhalgatván mást; ez egyet említem: református N. földmérő maga beszélt nekem, hogy végezvén oskoláit, — szegénysége miatt Diplomáját ki nem vehette: elment Esztergomba, 's a' megboldogált Cardinális Úrnak könyörgő - levelet nyújtott be: a' kegyes válasz ez vala: „Megtudatom előbb, mint végezte Pesten oskoláit; ha méltó segedelemre — jelentse magát a' Décaúnál.“ Megtörténvén ez, letéve találta a' pénzt, és Diplomáját kinyerte. — — Hálás érzéssel vallom, hogy a' houi nyelv' 's tudományok' Pártfogója (i. b. Magyar-ország Prímása, Herczeg Rudnay Sándor Úr) nekem is két kijövendő munkáimat nagylelkűen segedelmezte. — Fájla-lom! hogy azokat ált' nem adhatom; és hogy a' Pesti Folyó - Írások' Szerkeztetőinél ezen verseim esztendeig heverték!

Homonnay Imre.

6.

T Ö K É L Y.

Száz meg százféléleképpen lehet előadni minden igazságot, úgy hogy annak értéke szintúgy nem változik, mintha a' gyöngy - szemet koronába, gyűrűbe, vagy karpereczbe foglalják, — skatulyában tartják, vagy sárba tiporják, 's a' t. — mindig megtartja értékét magában; — csak-hogy talán jobban fénylik a' koronában, mint az elrejtett skatulyában, vagy éppen az eltiport sárban.

A' filozóf egy pár szóból — egy subjectumból és praedicatumból — kimond egy egész nagy leczkét; — ugyanazt az epigrammista egy pár versbe befoglalja; ugyanazt a' meseíró néhány sorban leábrázolja; — a' szónok egy oratióban, a' historikus egy életleírásban, a' poéta egy balladában, egy sonettben, egy románczban, egy játékdarabban, vagy egy egész románban előadja. — Az igazság mindig azon egy marad, akárminémű előadásba foglaltassék is bé.

Sőt bízassék ugyanazon egy leczke száz filozófra, száz epigrammistára, száz meseíróra, száz szónokra, historikusra, poétára 's a' t. ismét mindenik a' maga nemében annyifélekép' adja elő, mennyi a' személy, úgy hogy csuda volna, ha csak két előadás is pontig megegyezne; és még is mindig egy, és ugyanaz marad az igazság.

De mivel a' halgató, vagy tanuló publikum' műveltsége és képzeletje nem egyforma; némelyik igen művelt finom lelki személy, 's az ilyen csak rövid velős mondásokban 's abstractumokban gyönyörködik; — másik ellenben műveletlenebb, és csak a' concretummal vegyített abstractumot kedvelli; — másik végre egészen műveletlen test, és ez már csak a' csupa concretumot tudja vastag testiségével felfogni: innen látni való, hogy a' mint sokféle lépcsője van a' publikumban képzelhető műveltségnek; annyifélekép' kellene előadni is valamely igazságot, ha azt akarjuk, hogy írásainknak sikere legyen, — mert a' mit már valaki egy formában előadott; meglehet hogy foganatlan volt, és talán csak egy másodiknak, harmadiknak, vagy negyediknek előadása lett valamennyire fogatos, — mert mennél szebb, és szívre, vagy érzéseinkre hatóbb concretumba tudja valaki az igazságot előadni; annál nagyobb fogatra tarthat számot.

Ámbár tehát már minden igazságok el vagy-
nak is előttünk mondva, úgy, hogy többé semmi újat nem mondhatunk, sőt nem is gondolhatunk; innen még nem következik, hogy tehát mi, haszontalan szószaporítás félelme alatt, bölcsek' módjára halgassunk, és a' vesztire siető világi gonoszságot, vagy is inkább műveletlen testiséget ön veszedelmére rohanni hideg vérrel szemléljük; sőt kötelességünk, és a' hazától felszóllíttatunk mind, kik erre csak valamennyire is hívatta vagyunk, hogy valamint az előttünk élt régiek nem henyéltek, nem halgattak, hanem a' százszor elmondott igazságot ők is százszor ismételték, és más más tetszetősb köntösbe, megfoghatóbb ruhába, a' kor-

szelleme szerént uralkodó módiba öltöztették: így mi is, minden közjóra czélozó fő igazságokat, ha bár azok nem újjak is, rendről-rendre ismételjük, kortársainknak emlékezetökbe verjük, megfogásokhoz alkalmaztassuk, legújabb módikba, szebbnél-szebb ruhákba öltöztessük, és egy-egy igazsággal mind addig meg ne nyugodjunk, míg az közönségesen meg nem foganszik; — annyival is inkább, mivel ámbár az igazság nem új is; de foganatja még ez ideig nem mutatkozván, új az mindennek, ki nélküle szükölködik, — és ha éppen veleje nem új is, ruhát minden esetre újjat és szebbnél-szebbet lehet ráadni világ végezetéig.

El lehet már gondolni, melly képtelenek azon emberek, kik minduntalan csak az újon kapkodnak, csak látatlant és hallatlant kívánnak, 's a' mi nem új, azt figyelemre se méltatják, gondolván magokban: ezt már ezerszer hallottam, és tőle megcsömörlöttem, tehát inkább semmit, mint ezt ismételni!

E' szerént egy könyvnek csupa czíme elégséges arra, hogy sorsa meghatározottassék, — nem, hogy megszereztessek és elolvastassék, — hanem a' nevéből már megítéltessek, és meg lehetősnek, vagy haszontalan szószaporításnak látatlanúl előre is kikiáltassék. — És az írók nem tudnának már munkáiknak elégséges új nevet kigondolni, csak hogy annak örve alatt, foglatja is, — melly nem egyéb, örökös de más ruhába és köntösbe felpiperézett ismételésnél, megszereztessek, elolvastassék, és imígy amúgy meggyökerezhessék. — Nem akar a' Szerző mást, csak hogy olvastassék, mert lehetetlen, hogy okai ne győznének, 's proselytákat ne csinálnának; — de a' publikumnak nagy

része ellenben semmitől nem irtózik úgy mint az olvasástól, mert féll a' test, hogy gonoszságai felfedeztetvén, 's bűneit a' tükörben megpillantván, életét meg kell változtatnia, 's egy rendesebb élet nemének proselytájává lennie. — Nem különben, mint némelly nagy úr annyira féll a' sok instántiáktól, hogy szökik bujik hol csak lehet előlük; — pedig csak az instántiának nevéből, és olvasása' terhétől irtózik leginkább, — mert ha elolvasná, sokban igazi lélekre ható esetet, mulatható történetet, vagy más igazi lelki örömet találna, — a' minthogy valósággal úgy is van, mert néha csakugyan ki nem kerülhetvén valamely instántiát, elolvassa, 's tüstént segít is rajta. Így félünk mi a' számunkra írt könyvek vagy oktatások' olvasásától, — vagy csk a' nevéből, mert ha tudnók, hogy azokban melly szép gyönyörködtető mulatsággal van tanúságunk tulajdon boldogságunkra előadva; örömmel kapnók a' könyveket, — minthogy csakugyan úgy is tesz az, ki már a' könyveket igazán megízéltette, — nehezen szokott reá; — de most már mást is szoktat, annyira szereti.

Ha nem új is valamely tárgy; új lehet annak köntöse, és szebbnél szebb innepélyes pompába felöltöztetve; — sőt a' mai írónak nincs is egyéb hátra hagyva, mint ezen sokféle ékes öltözeteket kigondolni, és az orvosságot czúrkorban beadni; — 's nem is erőltetünk senkit, sem arra, hogy egy-egy köntöst sokszor végig nézzen; sem arra, hogy minden könyvnek köntösét megpróbálja, és egy könyvet is próbálatlan ne hagyjon; hanem csak arra, hogy a' mennyire ideje és hivatala engedi, — hijáभावალóságára szánt idejéből egy kicsit könyvolvasásra

is fordítson, 's ne keresse ez alól kibújhatásának palástját abban, hogy a' könyv' tárgya régi, ó, és már ő előtte nem ujság, — mert ujság mind addig, míg foganatja nincs, és a' virág az ő gyümölcset is nem mutatja. Sőt inkább azt mondhatnák a' könyvírók, hogy mi, mindnyájan egy tárgyat feszegetünk vagy sürgetünk, és semmi új könyvet vagy más tárgyat nem adunk a' publikum' kezébe mind addig, míg nem látjuk, hogy ez az egy tárgy már tökéletesen meggyökeredzett. — E' volna az igazság, — és talán még így legjobb is volna, mindenféle könyvekben, még a' kalendárookban is, csak-hogy más-más oldalról, és kölömbféle ruhákba felöltöztetve, mind addig egy tárgyat nyomozni, míg az közönségesen meg nem foganzik; mingyárt jobban sietnének az emberek egyet elvégezni, hogy mást kaphassanak.

Ezen értekezésem' homlokára Tökély czímet írtam. De mivel ezen tárgyról Moizestól fogva, mind e' mái napig már annyit írtak és prédikáltak, hogy nincs többé az az elme, ki ezekhez még új argumentumot tölthasson; előre látom, hogy sok ember csak ezen czímet pillantja meg, 's már elég oka van a' tárgyat elfordítani, 's más újjabat keresni.

Ha ez így van: csak azt bánom még, hogy **Értekezésem'** czíme mellé zárjelbe nem tettem ezen kérésemet az olvasóhoz: **Érdemes olvasó!** ezen czímen meg ne ütközz, mert ámbár már ezt én előttem sok nagy elmék, sokféle czifra és ékes köntösbe felöltöztették, úgy hogy én őket utól nem érhetem is; de azért még se tekintsd ezen Értekezésemet haszontalan szószaporításnak, hanem olvasd el, és ha egyebet nem találsz is benne, legalább mutasd magadat a'

kissebb elmék' gyengeségén, együgyű köntösén, és jó igyekezetén, — mert ha bár a' legelől futó paripák nyerik is el a' pályadíjt, de sokszor a' hátul futó paripának igyekezete, fortéllya és kapaszkodása nagyobb mulatságul szolgál a' nézőknek, mint az előfutóknak könnyűsége. — Ha újjat nem mondok is, de mondásomat új köntösbe öltöztethetem, és más oldalról mutathatom, mint kik előttem mutatták: nézd tehát az én kapaszkodásomat is, és minő köntöst adok a' dologra?

De mivel jól tudom, hogy ezt csak azok olvassák, kik nélküle nem szükölködnek, sőt magok ezen tárgyról szebbnél-szebb értekezést írtak, és írhatnak; — azok pedig, kiknek használna, sem ezt, sem más ehez hasonlót soha kezökbe se vésznek; tehát jobbnak látom azon kérésemet, mint feleslegest elhalgatni, 's értekezésemet vaktába, jó szerencsére, a' sors' szárnyára bocsátani. — Kötelességemnek akarván megfelelni, annyit tettem, mennyit megerőltetett tehetségem, 's éjszakánként ellopott időm megengedett. Ha hibától nem lehetek is, de vétektől mentt vagyok, 's ez minden örömöm, 's fáradsági jutalmam.

A' Tökélyről kellene, — és bár én volnék az a' szerencsés, — egy olyan felséges könyvet írni, melly minden háznál, minden palotában, minden kunyhóban, minden paraszt mulatságokban, fonókban, lakadalmakban, sőt még a' mezei pásztorok tanyáján is újra meg újra olvastatnék, emlegettetnék, és soha meg nem unatnék! A' tárgy olly felséges, hogy megérdemelne ilyen eszközt; de ki az a' szerencsés halandó, ki annyira lebegjen csak Telemák felett is, mennyire lebeg Telemák, a' vitéz Ká-

dár, vagy Tóldi Miklós felett? és ilyen szerencsére még Fenelon' Telemákja sem jutott el voltaképpen!

Illyen könyvet pedig csak magyar elmének, és Magyar-nyelvnek lehetséges volna valaha szólni, ha Nemzetünk a' néki kiszabott tökélynek' igazi útjára eljuthatna. — Magyar-elmének azért, mert ennél termékenyebb elme semmi Nemzetben nincs, csak annyira mehetnénk, hogy Szerzőink ne kénytelenítessenek kenyerekért más hivatalt viselni, — sőt inkább írásaik által a' haza' legforróbb jótételeire számot tarthatnának. — Hiszen most, midőn Szerzőink írásra való idejüket hivataloktól úgy szólván lopják, és ezt is csak éjszakánként tehetik, 's bizonyossak, nem a' nyereségről, írásaik által; hanem a' veszteségről, és könyvsajtói költségekről, — még is már a' legelső Nemzetekkel vetélkedünk; mire nem vetemednék a' magyar író, ha csak egy kis zöld borostyánlevél jutalomról lenne is bizonyos, csakhogy az nyilvános lenne, a' hazától jönne, és megüsmérésből származnék! — hát ha még hivatalt se kellene néki kenyere végett viselni! — de mennyi író van, ki még hivatalt sem kaphat! — Magyar-nyelvnek pedig azért, mert ennél tisztább, szűzebb eredeti és hajlékony nyelv és írás nincs tán a' föld' kerekiségén is, — úgy hogy mihelyt nyelvtudományunk, és szótárunk el lesz készítve, a' Magyar-nyelven éneklő mu'sák előtt minden európai korcs és fattyú nyelvek elnémulhatnak. (A' mi unokáinkból származhatnék az író, kinek munkája bétölthetné Európát, ha mi magunk még oda el nem jutottunk is. Mi még unokáinkhoz képest kicsinyek vagyunk, mint a' porba játszó gyermekek, — ők tudnák

elérni az igazi nagyságot, ők tudnák felépíteni azon felséges épületet, mellynek mi, csak köveit hordtuk össze. — De csak úgy, ha mi a köveket összehordjuk, mert ha ezt ő reájok hagyóknak, ők szinte az épületet még későbbi unokáikra bízni kéntelenítették. — Hordjunk tehát kiki olyan és akkora követ, millyent elbírhatsz, — majd kiválogatják ők ezeket, és kifaragják a' mire mellyik alkalmas lesz, oszlopoknak, alapoknak, fejezeteknek, czirádáknak, szeglet és falköveknek, — 's csakugyan a' mi kezdetünkre fogják építeni jövő nagy-ságokat, — valamint mi is, őseinknek köszönhetjük ezt is, a' mi vagyunk. — Illyen egy kő a' többek között e' jelen értekezés is, — mellyből, a' maradék há szeglet követ nem is, leg-alább egy darab falkövet kifaraghat.

Ki ember társait tökélyre serkenti; az őket jóra inti, és mindnyájának, nem csak egy ket-tőnek javát eszközli. De ha valaki az ilyen jóltévő fáradozó emberbarátnak, ki ő érette ír és munkállodik, nem enged, és régi vakságában 's előítéleteiben makacsúl megmarad; az, e' három közül valamelyikbe befoglaltatik; t. i. vagy nem hallotta 's nem olvasta annak szavait, serkentő okait; — vagy olvasta, de míveletlensége vagy gyenge míveltsége miatt nem értette; — vagy olly megátalkodott gonosz erkölcsű, hogy a' maga különzött haszna' rövidlátói tekintetéből, ostoba maga eszúsége szerént nem akar mozdulni, és a' közjóra egy lépést segíteni; hanem testiségét a' mások rovására, az eddig meg-rögzött szokás szerént ezután is tovább hizlalni.

Kik a' tökélyre serkentenek, nem azt tanítják ők, hogy minden ember áldozza fel mindenét a' közjóra, és maga koldussá légyen; —

sőt azt tanítják, hogy az egész hazában egy koldús se legyen; hanem még a' legutolsó cseléd is a' maga körében olly boldog lehessen, mint a' legelső úr, ön aránya' mértékében. — De mivel a' közjót egy két hazafi el nem bírja, az egész Nemzet pedig megsem érzi; tehát azt tanítják, hogy minden ember értékéhez képest valamit tegyen a' közjóra, hogy mennél hamarabb elérhessük azon boldog időt, hogy többé senkinek se kelljen erre segíteni, hanem a' közjó maga magától felállhasson, sőt kiapadhatatlan gazdag forrású áldásit vég nélkül minde-
nekre eláraszsa.

A' ki soha Játékszínen nem volt, képzelni se tudván az ottani gyönyörűségi éledelmet, sajnál érette néhány garast feláldozni, sőt még ezt okosságnak és gazdálkodásnak tekinti; meg sem gondolván azt, hogy ő ott mit tanulna, és mennyivel drágább kincset szerezne magának! — De kik ösmérik a' theatrumi gyönyöröket, nem győznek néki eleget beszélni, ígérni, hízkelkedni, csak hogy azt véle megkóstoltathassák; mert ha egyszer megkóstolta, jól tudják, hogy azután maga önként fogja azt gyakorolni, sőt másokat annak részére csábítani.

Imé így küszködnek tudósaink a' tudatlannokkal, — a' ki mit nem tud, arról még csak képzelete sincs, — hogy volna hát helyes ítélete? — de ki azt érti, az látja igazán emezeknek vakságát, és tudatlanságokból háramló szerencsétlenségét. — Ez az oka, miért hogy az írók írnak, kérnek, rimázkodnak, 's minden fortélyt elkövetnek, hogy a' tudományoknak, a' művelődésnek, és a' lelki tökélynek mennél több szerencsétlen embert, a' nagy testi sokaságból megnyerjenek; — de mivel a' testi em-

ber soha még oda be nem pillantott, képzelni se tudván a' Tökélynek drágalátos hasznait, sőt még nagy maga megtagadásával is, mint legkeservesebb áldozattal vélvén azt egybeköttetve lenni, szavokra nem hajt, nem hisz, és még okosságának vagy gazdaságának tartja a' végett egy csepp erejét, vagy jelen örömét is fel nem áldozni, ezen álnok alapon indulván: jobb ma egy veréb, ugymond; mint holnap egy tuzok. Nem lehet azt eléggé leírni, melly baka-fánt az emberi társaságban, egy magába zárt 's elbízott testi vak ember. — Mászt tart hibásnak és viszketeg eszúnek, magát hibátlannak és legokosabbnak, — és mivelhogy ő a' ladikban csak ül, megesküdnék az életire, hogy a' part mén, nem ő a' ladikon.

Már hát mit tégyünk, hogy a' ki önként kíván a' boldogtalanságban fetrengeni, akarátja ellen is boldoggá tehessek?

Ha az ilyenek makacsságoknak díjját csak magok szenvednék; indulatinktól elragadtatva majd azt mondhatnók: veszszetek, ha veszni tétetek; — de mivel a' közjó sinlik miattok, és az ő számok legnagyobb lévén, a' nemes lelkek sem lehetnek miattok boldogok, 's nem tehetik a' közhazát olly boldoggá, minővé a' természet' kiáltó szava által ösztönöztetnek; tehát az ilyeneknek térítésére, — az olvasásra, mívelődésre 's tökélyre való szoktatására, annál nagyobb ösztönünk van lelkiismeretünkben felírva, mivel tévelygő ember társainkat, jó útra téríteni, 's szelid tanácsunkkal oktatni, még akkor is kötelességünk, ha semmi illyes világi, életbeli, 's közjó hasznokkal nem lévén öszszekapcsolatva, csupa lelki és erkölcsi érdek volna is az a' rugony, melly ezt javasolná.

Az a' felséges, gyönyörködtető, mulattató, tanító, boldogító Theátrum tehát, mellyet a' hozzá nem értők testből lélekből utálnak, a' hozzá értők pedig áldják, imádják, és éig magasztalják, 's mindennek szívére kötik, nem egyéb, mint a' Tökély. — Ben foglaltatik ebben minden, valami a' testnek és léleknek jó, édes, drága, kellemetes, éltető és idvezítő. — Ez az, a' mitől irtózik az idegen, mint legnagyobb ellenségétől; — de vonatik az ösmerős, mint egyetlenegy védangyalától!

Különös, és csudálatos, hogy az embert még kötelességére is emlékeztetni, — és ön boldogságára erőszakkal is hajtani kell! — Nem elég, hogy azon nemes lelkek, kik a' boldogság' országából már megfordúltak, másoknak is tiszta szívvel megmutatják annak igazi, legrüvidebb útját; még erőszakhoz és szoros eszközök-höz is kell nyulniok, hogy a' tévelygőket azon útra téríthessék, 's még is alig boldogulnak! — Ha pénzbányához, vagy bordunához mutatnának utat; akkor bizonyosan nem nagy ékessen szóllással kellene mesterkedniök; — de mivel nem illy mulandó, hiú, testi méreghez, hanem igazi kifogyhatatlan örökös boldogsághoz akarnak vezérelni; hová rövid szemeink el nem látanak; még erős eszközeiknek sem engedünk! — Boldogtalanok vagyunk, mert a' boldogságot hajhászszuk; de nem értjük, mi a' boldogság? — Az okot eltévesztjük a' mívelettel, — czélt az eszközzel, és egyre-másra habsolván, nyomorogva kontárkodunk e' drága étellel. — Mit érne, lopásból élni, lopásra támaszkodni, bár néha jól fizessen is? — hát van ebben legkissebb boldogság? és nem szörnyű alaptalan élet, és sovány rövid látás ez? — Törvény,

szabadság, rendes kereset! — ez az igazi biztos és alapos élet, bár melly nagy munkába és fáradságba kerüljön is ennek felállítása. — Hasonlóképpen, mit ér barom módjára csak a' rövid látó testi éledelemekben keresni, 's tartani a' boldogságot? alaptalan ez, és csupa jégre épült boldogság, melly még a' testet is ezerszerre boldogabbá teszi, boldogságát vég nélkül neveli, és örökös szilárd alapon állapítja.

A' ki tehát ember társait boldogokká tenni akarja, soha vélők jobbat nem tehet, mint ha nekik a' Tökélyre utat nyit, ösvényt mutat. Ezen szent czélnak sokféle eszközei vannak, mellyeket sokan sokféle oldalról és szempontból használtak és használnak. Én részemről ez alkalmatossággal azon szempontból indulok el, hogy az ember testből és lélekből áll. —

Ha én a' mathezisben egy feladást vagy axiómát legjobb fontos okokkal, ellene mondhatatlanul megmutatok, vagy megfejtek; ennél többet tenni lehetetlen lévén, jussom van kívánni, hogy nékem minden józan ész hitelt adjon, mert a' ki hitelt nem adna, az csak a' beteg elméjűek közé lenne számlálendő. A' mathezisben nincs személyválogatás, nincs hitszegés, hamis esküvés, nincs álnok prókátor, nincs hamis bíró, nincs aranyokkal való megvesztegetés, nincs születés, rang, gazdagság 's a' t. — itt csak egyedül lélek és ok paráncsol, — oknak hajt térdet fejet, királytól fogva minden a' koldusig. — Így van ez minden egyéb tudományokban és ítélő-székeken is theoretice; — de az ember, ha test tartja a' kormányt, a' hol csak módot találhat benne, a' praxisban lábával gázolja a' teoriát, — két három lyukat tart, miat a' patkány, hogy ha egyikben beszo-

rítják, a' másikon elillanthasson, — és sok, nem a' kötelessége megtanulásán töri elméjét, 's tölti idejét, hanem a' fortélyok' kigondolásán, mellyekre kötelességét elcsavarhassa. Sok országnak igen szent törvényei vannak, de a' birái és végrehajtói, nem egyebek mint kannibálok.

Ha tehát én azt szilárd okokkal megmutathatnám, hogy emberi nemzetünknek, társaságunknak, és egyenként is kinek kinek boldogsága semmi egyébtől, a' tökélyen kívül nem függ, — hogy ez a' veleje, alapja, egyeteme, és tárháza minden boldogságunknak; — úgy hogy ezen kívül másba akármibe bízunk és reménylünk, mindig jégre építettünk, és számtalan sok kárvallási tapasztalásink után, végtére is, öregségünk' utolsó óráján; csakhogy már későn, ezt ösmérjük, és fájdalommal emlegetjük, igazi ménedéknek lenni, minden egyebet e' világon hiúságok hiúságának ösmérvén; — ha, mondom: ezt fontos okokkal megmutathatnám; vallyon merhetnék é mindeneknek, legelső úrtól fogva, legutolsó koldúsig, hitelére, — 's annyival inkább ehez alkalmazandó practicus életére számot tartani? — A' testi ember, hól hatalmát vagy szabadságát érzi, nem gondol az argumentumokkal, — ő azokon is keresztül kocsúl, tör, ront, szaggat, tipor, csakhogy indulatinak ideig óráig is áldozhasson. — Akár győznek hát okaim, akár nem; — ha mások' hasznára nem fordíthatom, legalább magam vigasztalására és erkölcsi gyakorlásomra leírom ezen tökélyről, próbául elkezdett exercitiomomat.

Csak azt engedd meg nékem barátom, hogy ok nélkül semmi sincs e' világon, — többet nem

kívánok engedelmedtől, hanem parancsolni fogok. Ha ezt megengeded; mindent megengedél, valamit csak elődbe fogok talán fonák elveid, és farizeusi életed daczára is terjeszteni.

Azt pedig, hogy ok nélkül semmi sincs, meg kell engedned, még elméd helyén van, akár mint rúgodozol is a' kelepczében. Mert ha bár míveletlen homályos elméddel, és rövid látó neveletlenségeddel mentsed is magadat az iránt, hogy te, ezt a' roppant világot, az égi temérdek napokat és csillagokat, a' természet' tévedhetetlen rendét, a' föld bájoló örömeinek kiapadhatatlan tárházát, a' számtalan teremtett állatokat, a' legnagyobb Mammuttól fogva, legkissebb porférgékig — legnagyobb fáktól fogva, legapróbb millioféle plántáig, meg nem foghatod is, mi okból vannak teremtve és szemeink elébe terjesztve; — de azzal csakugyan nem mentheted magadat, hogy nem tudnád, a' búza mi okból van teremtve? és mikor az ételt éhes szád elébe felteszik, mi okból tették azt fel? — Már ha ennek van oka, mellyet igen könnyen megfoghatsz; úgy — ha azt nem említtem is, hogy az egész természet ezen analogián áll fel; csak annak meggondolására is, hogy ok nélkül még ember se tesz józanon semmit, annyival inkább a' bölcs teremtő semmit ok nélkül nem alkotott, ha bár még mindennek okát által nem láthatod is, magadba térhetsz, és akár érted, akár nem, vaktába is elhíheted, hogy mindennek kell lenni okának, még a' mit gyenge elméddel meg nem foghatsz is. -- Minden axiomára vakhit kívántatik.

Az ember testből és lélekből áll. — És jól lehet származásunkra, eledelünkre és egyéb természeti környületeinkre igen sok van is ben-

nünk közös a' barmokkal; — sőt még erkölcsi tekintetben a' barmoknak is látszik némű-nemű tökélyre való hajlandóságok, és valami kis lelki tulajdont mutató jelességök, midőn t. i. némelly oktalan állatokat sokféle jeles tettekre lehet taníttani, mellyek az ő természeti határon fellyúl lévén, valamelly okos lelki szikrát árulnak el; — de ha meggondoljuk, hogy az oktalan állatoknak, mint minden természeti testeknek van egy bizonyos határa, mellyen túl semmi test nem hat, hanem csak lélek uralkodik; — ha meggondoljuk, hogy a' jeles tette szoktatott oktalan állat is nem erényt tesz, hanem csak mechanismust, mellyet ő maga se tud megitélni vagy méltányolni; — ha meggondoljuk, hogy csak az a' szabad tett, mellyet a' lélek ön magától, ön indulásából kigondol, kiszámol, és véghez visz, minden egyéb tett pedig csupa mechanismus és testi ösztön, — magától pedig valamelly némes tettet kigondolni, kiszámolni és végbe vinni az emberen kívül minden állat alkalmatlan, és annyival alább való az embernél, mint egy machina az élő állatnál; — ha meggondoljuk, hogy az embernek csak teste közös az állatokkal, lelke pedig mennyei, minden felséges, mélységes, dicsőséges, előrelátó, visszaemlékező, számláló, ítélő, okoskodó, szóval: minden isteni tökélyekre alkalmas és kimíveltethető, — és az egész föld' kerekiségén lévő állatok és lények' országában több ilyen állat nem található; — akkor bátran elmondhatjuk, és a' vallástalanok' daczára is, kik az embert is csak állatnak tartják, lelkét pedig az állatok' párájával egyenlősítettik, vakon hihetjük, hogy az ember minden teremtet állatok' zárköve, és a' földi teremtmények'

koronája, — több mint minden állat, — felségesebb minden teremtményeknél, — részese az Istenségnek, — csak félig földi, csak teste állati, lelki fele mennyei, és az Istenségnek valóóságos helytartója.

Azt kérдем már, ha illy felséges lelkünk van: vallyon ok nélkül adatott é ez az emberi nemzetbe? — Ha úgy? = barmok vagyunk, mert lelkünket megtagadjuk, — ha nem? = Tökély a' kötelességünk, mellynek magvát belénk oltva találjuk.

Most hát válasz barátom a' kettő között, mi akarsz lenni, barom é, vagy ember? — Ha az, = akkor csak testedről, hasadról, csecsebecse ruhádról; tarka barka fénykórságozról kell gondolkoznod, csak legyen valaki, ki számodra élelmet szerezzen, és helyetted dolgozzék; — ha ez, = akkor lelkedet kell halálod órájáig tökéletesíttened, és magad fogsz tested' jóllétéről is, lelki tökélyed arányában jobbnál jobb rendelést tenni. — Még ha a' test semmit nem nyerne lelki tökélyeink által, akkor is alkuatlan féltétele embernek, lelki tökélyre holtáig törekedni, mert ez a' rendeltetése: most, midőn tudjuk és látjuk, hogy a' mívelt lélek, melly dicsősséges paradicsomi boldogságokat képes a' test bájolására is e' föld színén előállítani, sőt az egész természetet rendbe hozni, és még az oktalan állatokat is boldogokká tenni: hol az a' buta érzéketlen testember, ki a' lelki tökély ellen csak egy kukkot is merne vakkantani?

Soha se láttunk mi ravaszszabb ellenséget, mint test a' léleknek! — Ha testünk nem volna, — az az: ha lelkünk itt e' kies föld' színén, testi hajlék nélkül ellakhatnék; akkor va-

lóságos angyalok és béke követi volnánk itt e' földön; — de valamint a' bornak, vagy pálinkának szesze vagy ereje magába meg nem áthat, annak vizes testi része nélkül; így a' mi lelkünk is test nélkül fel nem áthatván, míg e' földön polgárkodunk, a' testet meg nem tagadhatjuk. Ugy de a' test, rövidlátó kényne szerént, itt e' földön, mint honnában vagy örökségében, maga felett más urat ösmérni nem akar, autocratiára, még pedig határtalan zabolátlan autocratiára törekszik, — kényneinek, szenyveinek, szeszélyeinek, határtalan szabad mezőt akar teremteni; — annyival inkább a' lélektől, mint láthatatlan képzeltt úrtól, kit ha akar, még el is altathat; semmi törvényt felvenni nem szándékozik. Ellenben a' meszszelató lélek, jól ösmérvén a' testnek ezen maga meghitt ostoba természetét; és jól tudván, hogy minden testben az az egy tónus uralkodik; 's következőképpen ezen ön hasznú elven indulván, egymást mint a' tyúkok, a' konczért szüntelen üldözvén, 's mindig az lévén üldözőbe, ki a' konczot elkaphatta; az örök czivódásban kipusztulván, a' világ felfordulna, és az emberi társaság szintúgy fel nem állhatna, mint a' galambok serege az ölyv királysága alatt; — és így a' föld, ez az Isteni teremtésnek dicső remeke, legfelségesebb lakójától megfosztatván, helytartó nélkül maradna, zsviatag burjánná, 's fenevadak' tömkelegévé válnék: tehát mondom a' meszszelató lélek ezt jól tudván, minden módon a' test ellen dolgozik, azt zabolázza, oktatja, tanítja, regulázza; indulatin, szenvedélyin uralkodni szoktatja, szelidségre, engedelemre tanítgatja, sőt tőle a' kormányzói hatalmat kiragadja, a' dühös test pedig ezt nem

szenvedheti; ez az oka az egész pörnek, és mind azon világi bajoknak és nyomorúságoknak, mellyeket Ádámtól fogva a' máj napig, emberi nyelv, vagy toll, megemlíthet.

Ha minden lélek csak egy parányi kis maga megösmérésre kimíveltetnék is, — és minden test, illy kimívelt lélek kormányra alá adatnék, úgy hogy semmi thronuson vagy bírói széken, test meg ne jelennék, hanem csak lélek; mívelt lélek ülne, ítélné, űralkodnék, szóval: a' testi aristocratia közönségesen szégyeneltetnék, képtelenségnek, és ellenmondásnak tartatnék, — mindenütt, minden intézeteinkben, szavainkban, cselekedeteinkben határtalan lelki aristocratia uralkodnék, akkor mondhatnók, hogy az ember eltalálta a' Teremtő' célját; kitalálta azon utat, melly e' földi életet a' testnek is paradicsomává, a' léleknek is üdvösségre hídjává formálta. — De ha a' test e' világban kényvére kedvére parancsol, garázdálkodik, — ha a' mívelt lelki emberek nem tiszteltetnek, és a' legdurvább testi emberekkel öszszeszavartatnak, — ha a' tűzre még olaj is öntetik, ha a' míveletlen ember még pénzrel és gazdagsággal is parancsolhat; a' mívelt lelkűnek pedig megevő falatja is alig van, — ha a' hasember a' lélekember elébe tétetik; sőt még tekintetre, tiszteletre, hivatalra, nemességre bíróiszékre vagy éppen kormányzói hivatalra is emeltetik; addig soha, — soha míg e' világ fenn áll, békéről, maradásról, állandóságról, bátorságról, tulajdonról, törvényről, hazáról, annyi-
val inkább állandó hazáról ne is álmodozzunk. Szép a' rang, fény, pompa, gazdagság, nemeség, és dicsősséges, — de nem míveletlen testnek, hanem mívelt léleknek kezébe való, 's

maga a természet szóll, kiket ezzel megajándékozott; hogy azoknak egyszer'smind lelki tökélyöket kétszerte szorossabban szívökre kötötte, 's elmulasztásáért kétszerte gonoszsabban vétkeznek. — Minden javunk, a' mitskénk imígy amúgy eddig van is, a' lélek' gyümölcse, — a' test ettől most is kész bennünket megfosztani; sőt maga magát kivégezni. Mert a' test nem csak a' léleknek, hanem maga magának legnagyobb ellensége, az az: maga magát, mint a' majom szeretetből fíját agyon szorítja, vagy mint a' légy magát édes téjbe belé öli. — A' test csak élni és éldelni szeret, és éppen ezen nagy szeretete által veszedelme' magvát is magában hordozza, — és hogy minden órán veszedelmeiben nem czikákol, a' léleknek köszönheti.

Szörnyeteg egy fenevad a' test! ha mi ezt látnók, és kiki magában feltrántsírozná, felmeztelenítené; a' legfeketébb gonoszságok és latrok barlangjának találná. A' bika, tigris, hyéna előtt hijában esel térdre, hijába esdeklesz, nem vár egy perczet is, nem halgat argumentumra, öszszetép irgalom nélkül; mint a' malomkerék a' kit oda csíphet, ilyen a' test mívelt lélek nélkül. — Ellenben, melly szelid, melly kegyes, melly jóltévő a' mívelt lélek! ki senki-nek baját nem nézheti, és még ellenségének is javára dolgozik! — Minden lelki mívelt ember, angyal, — és minden míveletlen, testember, ördög. — Az erény, mind a' lélek' munkája, — a' bűn mind a' testé.

Akármiféle problémát boldogságunk' tárgyában meg akarunk e' világon fejteni; mind azt a' lélek és test' uradalmában már készen megfejtve találjuk. — És hogy erről jobban meg-

győződünk, lépünk ki egy kevéssé a' practikus életbe, és vessünk futtába egy pillantatot a' köz élet' némelly tárgyaira, fordulataira és külömbféle nemeire; látni fogjuk, hogy maga a' dolog mindenütt ezt hirdeti, ezt bizonyítja.

A' természettől vett talismánjaink közt legelső, legbájosabb, legfelségesebb a' szerelem. Ezt itt megmutogatni nem czélom, — de nem is szükséges, mert minden a' mi él, ezért él.

De mivel az ember testből és lélekből áll; itt már mingyárt mutatja a' természet, hogy az ember kétféle szerelemre van alkotva, testire és lelki; — úgy hogy nem volna szerencsétlenebb ember, mint kiben csak fél, az is csak testi szerelem volna, lelki pedig hibáznék.

Mert a' menyire különbözik test a' lélektől, annyira különbözik a' testi szerelem is, a' lelkitől. — A' test csak mulandó, változó, és rövid ideig mozog e' földi sárhajlékában, — így a' testi szerelem is véges, sőt rövid, mint a' szalma tűz; — a' lélek pedig állandó, örökké tartó, és mindig nagyobb tökélyre törekedő, — így a' lelki szerelem is olly végetlen, hogy e' földi pályafutása csak kezdete azon örökkévalóságnak, mellyben minden titkok' szabad birtokába, és tiszta esméretébe jutván, tökélyt vég nélkül öregbíti.

A' szerelem nem egyéb, mint két individuumnak hason-szenyve, — következésképpen, a' testi szerelem, testi; a' lelki pedig, lelki hason-szenyv. És mivel a' hason-szenyv két személynek mindenekben egyező rokon érzését jelenti; a' rokon érző személyek pedig annál ritkábbak, mivel nem célirányossan neveltetnek; úgy hogy csuda, ha a' nagy világban ilyen csak kettő is egymásra találhat: ez az oka, hogy

olly ritka az állandó igazi szerelem. — Ez a szerelem azomban csak akkor neveztetik szerelemnek, ha ellenpólú személyekben találkozik; — hasonpólú személyek közt barátság a neve.

A házasság semmi nem egyéb, mint az emberi fajból két ellenpólú individuumnak testi és lelki szerelembeli örök frigye.

A mely házasságban csak csupa testi szerelem van, lelki egy csepp sincs, — az nem házasság, hanem csak párosodás, mint az okatlan állatoknál.

Emberi házasság alatt tehát soha sem értetik csupa testi szerelem, lelkinék kizárásával, már csak azon okból is, mivel az ember testből és lélekből áll.

Ha pedig a házasság alatt még lelki szerelmet is kell érteni; ugy már e végett a practicus életben fel kell forgatnunk minden eddig való nevelési intézeteinket, ha a világi házasságot helyre állítani, 's a miliárd bajoknak már valahára végét vetni akarjuk; mert a tökélyre szintúgy nevelni kell a lelket, mint a testet, — és a lelki sympathiára szintúgy nevelni kell a leányt, mint a fiút. — Hol volt még eddig ilyen nyilvános intézetünk?

A ki házasodik, ne csak a testi szerelemre házasodjék, hanem, és legfőképp, lelkire; — ekkor ne féljen hogy el nem él; bár melly szegény légyen is. — A testi szerelem nem soká tart, és mindig fogy 's apad; sőt lelki szerelem hijával csak hamar csömörré és undorrá válik; — de a lelki szerelem örökké tart, és még a halál óráján is győzedelmeskedik.

Képzelmelni hát, melly boldogtalan az a házas-társ, melly testi szerelmét megeléglélvén,

lelki szerelmet egész házában nem talál; sőt e' helyett mindenütt testi vad durvaságot, neveletlen kényrt, és dölyfös gögőt pillant meg, valamerre szemeit fordítja. — De ellenben melly boldog galamb pár az, mellynek testi szerelme mellett a' lelki is örökké ébren van, és minden környülállások, jó vagy rossz állapotok között, éltető világával egyaránt világol, 's még a' bajok' tömkelegében is legbiztosbb kalauzként vezérel, lámpásol!

Hány van, ki legszebb párját is megutálja, és sokkal rútabb képű idegent híven szeret; mert vélekedése szerént ehez vonza lelki hasonzenyve, mellyet amabban fel nem találván, csupa teste többé nem gyönyörködteti. — Holott, ha még a' csunya testet is kellemetessé teszi a' lelki műveltség; mennyivel inkább a' gyönyörű szép testi alak, ha lelki alakja is hasonló volna, egy mennyei angyallal vetélkedvén, bájlna; és varázs erejével a' kőszívet is meglágyítaná! Hát ha a' Nevelő-intézetekben ország szerte ez a' lelki tökély, nem a' testi hiúság volna elmulthatatlan kitűzött feltétel; melly boldog lenne az a' nép, ki ilyen polgárokat, ilyen atyákat és anyákat neveltetne! — Békesség és szeretet uralkodnék az egész hazában. Igaz, hogy akkor nem kellene annyi bíró és prokátor is; de ellenben száz annyi bíró és prokátor, százszorta jobb keresetet és háládatossabb kenyeret, százszorta könnyebb és nemessebb munkával szerezhethetne, mint különben. Nagyobb tárgy a' Nemzet' erkölcsé, mint egy két résznek hivatala.

Az igen durva, műveletlen testi emberben csak csupa testi szerelem van, ugymint: ki a' lelki szerelemről semmit se tud; — de mennél műveltebb az ember, annál nagyobb grádicsra nő

a' lelki szerelem, — és az ilyen ember már az emberi Nemzet' remeke!

A' durva műveletlen testben a' lélek is durva és műveletlen; mert a' művelt lélek még a' csunya testet is finom műveltségre, csinosságra, elevenségre és kellemetességre mesterkéli. Ez az oka, hogy sok személyt tisztelünk, becsülünk, de még is házas-társúl nem kívánjuk; mert benne csak fél szerelmet, fél sympathiát, vagy testit, vagy lelkit egyedül találunk, — ritka az, kiben mind kettőt feltaláljuk!

Tapasztaljuk az életben azt is, hogy sok tisztségeken, hivatalokon, kormányokon, sokszor nem lélek ül, hanem valóságos test dől-fösködik. Nem különben a' tanítói katedrákon, szónoki székeken, művelt lélek helyett sokszor a' legműveletlenebb test gőgösködik, és éretlen beszédjeivel a' műveltebb halgatókat is elidegeníti. — Ez ismét új forrása az emberi társaság kiapadhatatlan bajainak. — A' gyermeknek tútort rendelnek a' törvények, mert az ő műveletlen testi elméje még rövid látó, és így magának is vesztire kárára rohanna, 's minden örökségét időnap előtt elprédálná. De éppen ezen okból százszorta méltóbb jusson tútort kelene az olyan ember mellé rendelni, ki nem a' maga vagyonát, hanem a' haza' tiszttségét sáfárkodja, ha elméje hasonló éretlen és testi, mint a' gyermeké. Mert az érettséget nem a' test teszi, hanem a' lélek; — és egy minorennis testben szintúgy van majorennis lélek; mint valamerre tekintünk, majorennis testben mindenütt láthatunk minorennis lelket. Ha bár öreg és ősz legyen is, még sem kész ember az, ki csupa test, és nem a' tiszta józan erkölcsi észén jár; sőt erről semmit se tud, hanem egyedül

testi kényzei, szenyvei és szeszéllyei fertőjében fetreng, és ollyakat tesz, miket ép eszű ember szégyenel, és behúnyt szemmel undorítja. — Sok gyermeknek józanabb esze van, mint sok ilyen testi embernek; és még is annak van tótora, ennek nincs! holott az, csak magát dönti veszedelembe; ez pedig másokat is magával ránt, vaksága, és vakságát nevelő vélt tekintete, 's kevélysége miatt! — Nem az esztendő teszi a' majorennitást, hanem a' léleknek azon tökélyje, melly szerint ön kormányjára alkalmas; — addig mindig tótór kell néki, ha bár 50 esztendős légyen is, — mert a' ki magát kormányozni alkalmatlan, hogy fog az másokat igazgatni? — Melly szörnyű képtelenség az, midőn egy éretlen gyerekelme poczkázik megéllemedett tisztos józan öreg emberek' társaságában, 's mádar fogásról beszél akkor, midőn ezek a' közveszedelemről tanácskozni öszszegyültek! — A' bírói vagy kormányzói hivatal szent, sérthetetlen, és mennyei rendelés; — és így ehez szentetetlen kéznek, annyival inkább lelki tökély nélkül való bűnös testnek, nem lehet nyúlni; hát még véle visszaélni! hát még belőle csúfot úzni! — Minden hivatal szent, mert az egész számadást és felelet terhét magán hordozza. De a' hivatalt nem kellene eltéveszteni a' viselővel; mert más a' hivatal, más a' viselő; — más a' Bíró, és más Ez a' Bíró; — a' Bíró soha meg nem hal; de Ez a' Bíró változó, — a' Bíró, mennyei rendelés, de Ez a' Bíró földi alkalmaztatás. E' szerint az Isten' szava az: hogy a' hivatalokra mindig a' legbölcsebb, legerkölcösebb, legfedhetetlenebb, legtökéltessebb nemes lelkű józan emberek emeltessenek, vagy melléjük ilyen tótórok rendeltessenek. Mert az

ember olyanná lesz, a' minót kenyere megkíván. Ha tudjuk, hogy a' kántorság' alkuatlan feltétele az orgonállás; mind megtanúlunk orgonálni, kik kántorok lenni szándékozunk. Így minden hivatalbeli ember, csak olyanná lesz, minót hivatala' rendszabásai megkívánnak, vagy megengednek; morális, vagy politikus.

Sok földes urnak, midőn jószágait kezéhez veszi, testi szeszélyein, és maga meghitt önszűségén, — mint téveszt össze mindent, czél és elv nélkül; — mint zavarja a' rendet, ha mi kevés volt volna is jószágain; — mint bánik jobbágyival, tisztjeivel, jószágával, — szóval: mint siet ön veszedelmére, és időnap előtti pusztulására, — éretlen gyerekes eszén; melly a' mívelődést csak a' városi complimentekben, biliárdokban, és theátrumi, 's társalkodási technicus terminusokban tartja: — nem tudom nevetni kell é inkább, vagy siránkozni! Mennél nagyobb ur valaki, annál nagyobb tökély tükörének, vagy lámpájának kell néki lenni a' hazában; mert ő a' tökélynek olyan eszközeivel bír, hogy egy nap is többre mehet, mint más szegény, egész életében. Mint mikor a' kis paraszt gyermek apja csizmájában lotyogva togyog el az oskolába; így lotyog a' kis lelkű ur nagy uradalomban. Nagy uradalomhoz, nagy lélek és fellengő tökély kívántatik, ugy hogy a' mint különbözik földi birtoka, mások birtokától; annyival fentebb lebegjen lelki tökélye, vagy ha ez nem telik, legalább erkölcs, polgár társai felett, — bölcs kormányozókat mindig talál maga mellé. Mennyire mentek némmelly nagy urak a' lelki tökélyben! — mért nem követik mind ezek példáját, 's feloldhatatlan kötelességöket?

Minden állatnak egy a' tenora vagy theoriája a' maga nemében. Az ember is mind egy húron pendül; — egyik olyan, mint másik, — csak a' feltételek, vagy alkuk határoznak el mindent. Ugyanazon feltételek alatt, minden ember ugyanazt tenné. Ezen feltételek közt legelső a' nevelés.

A' mezőföldről befogott vad rekruta semmit sem különböz analogiai arányjában, a' gulyáról vagy ménesről befogott szilaj csikótul. — A' kézen nevelt 's dressirozott házi csikó szelid, mint a' civilizált városi önként állott rekruta, vagy kadett.

Mind Aristokraták vagyunk, erre igen hajlandó minden ember; — egyik tudós, másik tudatlan; — egyik szegény, másik gazdag; — egyik világi, másik papi; — egyik testi, másik lelki; — egyik bölcs, másik bolond Aristokrata; a' szerént a' mint feltételei és környülállásai őt határozzák, — ugy hogy más feltételek alatt akármellyönk is más szerepet játszana, — és természet szerint a' létalapos tárgyokban, kiki ön felekezetéhez szítt, azzal tart, azt védli, — bántóját pedig üldözi, meg sem gondolván, hogy annak feltételei alatt ő is csak azt tenné. — De bár ez így légyen is; ez a' társaságban bajt nem szúl, sőt vetélkedést, és így a' tökélyre utat készít, csak mívelt lélek vigye a' kormányt mindenütt, nem pedig éretlen, míveletlen szeszélyes test; de ha már akárhol ez uralkodik, ott többé a' békesség' helyre állásarul, és a' haza' képzelhető boldogságáarul soha többé nem is kell álmodozni.

Nézz széllyel a' templomban, — figyelmezz a' társaságokban, vagy csak vigyázz az utszán az emberek' nagy részére; mindenik tart maga

felől valamit, mintha ő a' világnak egy elmúlhatatlan oszlopa volna, és a' világ ő nélkül nem állhatna! — Gyáva vak test! buta lelketlenség! — mit akarsz gőgöddel? tán, hogy a' sokaság bámuljon? testedet, termetedet, ruhádat, lovadat, vagy gazdagságodat csudálja, irigyelje? — ám csudálja is, de részedre nincs benne köszönet! — Mert a' nemes lelkek csak azt bámulják, ki az emberek között legszerényebb, legalázatossabb, és ember társaitól nem testiséggel, hiú gyermeki bábokkal különbözik, hanem őket jósággal és bölcsességgel mulja fellyúl. — Ha olly nagynak képezed magadat; állj egy roppant épület mellé, 's mérkőzzél véle!

A' ki tudatlan és míveletlen, ne is szóljon, meg ne nyissa száját, hangot ne adjon, némuljon el, — még ezzel bűnét és gyalázatját kevesíti, — csupa testiség ennek minden ítélete. Ha az ilyenek lelki mívelt szemmel látnák magokat; szégyenletökbe föld alá bujnának! — Nem is képzei a' tudatlan, mit nem tud ő? örül, mikor sírni kellene, mint a' kis gyermek, mikor édes anyja halva fekszik, nem tudja mit vesztett el, és örül a' szokatlan ünnepélynek! — A' ki hazáján kül nem volt, azt tartja legremekebbnek; nem látja, nem hiszi, hogy mindenben hátra vagynak hontársai!

Minden tetteinkre, sőt gondolatinkra vigyázzunk, testi é, vagy lelki? — poklunk ennek eltévesztése, és üdvünk megválasztása. — Még imádságunk, ájtatosságunk, és templomba meneteli célunk is, sokónknak inkább testi, mint lelki.

Nem az a' religió' célja, mint ezt a' rövidlátó testi ember képzei, hogy csak imádkozni

és gyónni tanítson, — ez csak eszköze; — hanem hogy minden embert megváltoztasson, ez a nagy munka! Az a célja, hogy minden testnek született embert lelkivé tökéletesítsen, — a szilaj zabolátlan bolondot, nemes erkölcsre tanítsa; — a makacs természetet hajlékonyá, szeliddé változtassa, — kevélységből alázatosságot formáljon, indulatokon uralkodni 's a t. tanítson. Ez az, miért Krisztus világra jött, a test országának véget vetni. Ő ment előttünk példával a testiség megtagadásában, és a lelki tökély felséges munkálatjában. Ő tüköre az alázatosságnak, szegénységnek, béketűrésnek, magaesméretnek, szenvedésnek, — nem gondoskodott ő a testről, nem kényeztette a külföldben is kényes testet; — minden szava lelki volt, mindig csak a lélekről gondoskodott, és még testiképpen kiejtett mondásait is mindig lelkiképpen értette, csak a lelket akarta ő a kormányra emelni, és a test kárhozatos rab-ságából kiszabadítani. 'S ha ezt minden keresztyének egyaránt követnék; nem élnének ellenünk a vallástalanok azon kegyetlen argumentummal, hogy t. i. ha mi hinnők azt, a mit religiónak emlegetünk; nem volnának közöttünk olly borzasztó égbe kiáltó álnokságok, nyilvánosságos csalások, gonosz élet mustrái, hamis bírák, politikák, ártatlanok elnyomásai, 's mindenben csak a pénz uralkodása 's a t. mellyeket még a pogány-vallás sem enged meg titkon is; annyival inkább nyilván, és köztudomásra gyakorolni.

A gazdagság, uraság, fény, rang, polcz, henye élet 's a t. nem egyéb, mint spionja, és kísértése a testiségnek, vagy is emberi gyarlóságainknak, 's vétkeinknek, mellyek csakugyan

sok embert szerencsésen be is kanyarítanak, 's kevés gazdag van, ki a' kísértetet bátorsággal, 's tántoríthatatlan nagy lélekkel kiállhassa. — A' szegénység, nyomorúság, szenvedés elnyomattatás 's a' t. nem egyéb, mint próba köve erényünknek, és lelki tökélyünk nagyságának, mellyet csakugyan kevés ember is áll ki mind végig tántoríthatatlan állhatatossággal.

Ne irigyeld a' gazdagoknak pompáját, és senkinek semmijét; mert mindnyájan csak sáfárok és számadók lévén, egyik többbrül, másik kevesebbbrül; nincs e' földön semmi irigyleni való, egyedül a' jobb neveltetést ha kiveszszük, — ez egyedül irigylendő.

A' nagy lélek el nem csügged semmiben, és a' legnagyobb dolgok' kivitelében végig olly állhatatos, mintha már vége volna, 's az elméjében készen álló nagy plánum, már testben is készen áll előtte. Ellenben a' gyáva lélek remeg, kétkedik, hozzá se mer kezdeni, vagy ha elkezdette is, tüstént elrémül, beleún, abba hagyja. — De sok helyeken még nem is lehet nagy dolgokhoz kezdeni; előbb még észtekell adni, és a' jó ügynek proselytákat csinálni. — Tudóssaink és Íróink nagy részint még csak Missionáriusok, kik a' test' országában a' léleknek proselytákat verbuválnak.

A' léleknek nincs semmi titka, semmi alattomossága, semmi félteni valója; — ő a' maga portékáit a' piarcz' közepén kiterjeszti, sőt szereti, ha azt nézik, fürkészik, vizsgálják; — de a' testnek egész élete csupa szövevény és alattomosság. — A' hol impostura nincs, ott nincs semmi mezítelenség' felfedezése félteni való; — nincs ott semmi alattomosság, rejtekesség, suttogás, duggatás, — hanem egyenes

nyíltszívűség, és őszinte tiszta igazság uralkodik. Magadat változtasd meg barátom, ne más, ha sok irigylőd, vagy lesőd vannak; különben hijába alattomoskods, elébb utóbb utólérnek, elárul a' szörnyű testiség, nincs ennél nagyobb haza-áruló. — Olly dologban foglald magad, mellyben nincs félteni való, sőt minden, mutatásra méltó; ez pedig nem egyéb, mint a' lelki tökély' foglalatosága.

Phaedrus, Aesopus, 's majd minden bölcsék, szolgák voltak, és az ő nevök örökös; — midőn gazdag kevély uraikét senki se tudja. Tehát a' nagy világban csakugyan még is a' mívelt lélek uralkodik, nem a' míveletlen test, születés, pénz vagy testi aristocratia. — Ha a' kortársak nem becsülik is a' Szerző' érdemét, (rendszerént gyalázzák) — nem egy évre ír ő, hanem örök időknék; — a' léleknek. — Majd olvassa azt a' maradék, a' mit mi hidegségből, vagy gyűlölségből olvasatlan hagyunk. —

Nem nevetséges volna é az a' színjászó, ki egyszer a' király' szerepét játszván, örökre királynak tartaná magát büszke tekintettel? — Mindnyájan színjászók vagyunk, és szerepet játszunk; — következésképpen a' testi aristocratia is csak szerep, még is valóságnak képzeli sok ember; sőt kevély benne, mintha valami nagy csuda volna az, ha egy gazdag uron, vagy aszszonyon, tíz húszezer forintos ruhát vagy csecsebecsét láthatunk! Semmi sincs olly nagy és cifra, a' minél még nagyobb és szebbet képzelni ne tudnánk; mihelyt pedig valaki látja, hogy másnak szebb és drágább ruhája van az övénel; már akkor jobb vala a' maga megszégyenített pompáját eldugni, elő sem venni. — Illy bajos a' test' országa! — a' lélek soha se

vall szégyent. Mi csak a' lelki külömbözést és nagyságot bámuljuk.

Legnagyobb problema az, hogy lehessen minden ember boldog? és hogy tehesse kiki, még a' legszegényebb is szerencsésjét e' világban? — Men-nyit írtak már ezen ingerlő czím alatt, és még-
is ott vagyunk, a' hol' voltunk. — Én azt ir-
nám; — kiki szerencsés, és mindeneknél kelle-
metes lesz, ha testi kényneit egészszen elhagy-
ván, csupa szelid engedékeny lélek lenni meg-
tanul. Ezt annál inkább ajánlhatom, mennél
szegényebb vagy; mert ha még a' gazdagnak fun-
dusa is bizonytalan menedék-hely, ugy hogy
már sok gazdagok mindenekből kifogyván, vég-
tére is erkölchöz kellett folyamodniok; men-
nyivel inkább a' szegénynek erkölcsén kívül
nincs egyéb fundusa? — de külömben is, mi
lehet undorítottabb a' kevély koldusnál? — és
bár akármí voltál is hajdan, akármint fénylet-
tek és ragyogtak is eleid, nem kérdi azt a' vi-
lág, ki voltál? mi voltál? — hanem ki, és mi
vagy most? — A' melly embert egyszer meg-
ösmérünk igen becsületes, szelid természetű,
magát zabolázó, józan embernek lenni; bár
melly rút képű, vagy hibás termetű légyen is;
ne búsuljon, hogy kenyeret nem kap holtáig,
kivált ma, mikor becsületes cselédet pénzért se
kap az ember; úgy elromlottak uraiktól.

A' kis gyermekek' nevelésére a' legnemes-
sebb tanítókat, és bölcs philozóphokat kellene ren-
delni.

De ki győzne a' gyarló életből minden ese-
tet és fordulatot előszámlálni? — mikor csak
egy napi élet is leírhatatlan? — De nem is
szükség mindent előhordani, mert ezen elkez-
dett analogián szakadatlanúl tovább menvén,

minden intézeteinkből megtanulhatjuk utoljára, hogy a' test, lelki tökély nélkül nem csak el nem élhetne, de sőt minden lépten nyomon ön veszedelmére rohanna. — És így, ha ezen bizonyos analogiát tudjuk, készen van előttünk boldogságunk' útja, hogy t. i. a' mit értekezésem' tárgyául felvettem, lelkünket műveljük, tökéletesítsük; ezzel mindent elvégeztünk.

Azt mondja talán valaki, hogy e' szerint testünket egészszen el kell felejtenünk; néki semmi örömet és éledelmet nem engednünk, őt minden nemesebb tökélytől megfosztanunk? — Sőt éppen a' lélek' tökélye adja meg ezen tulajdonságokat a' testnek is; — mert a' test magára hagyatva mind ezektől megfosztaná maga magát, — és így ennél helytelenebb ellenvetést gondolni sem lehet. A' szép lélek; szép és tiszta hajlékban is szeret lakni, — és a' mint lelkünk nemesül, azon mértékben tökéletesül testünk is, és annak mindenféle éledelme. — Azért is a' testnek soha se fogjuk pártját, mert annak soha sincs igaza, és ő néki különben is igen nagy a' kényye, mellyet nem hogy nevelni, de sőt szarvát törni kell. — A' mívelt lélek magába száll, és így okoskodik: mįnthogy az ember testből és lélekből áll; 's a' testnek őt érzékei, egyszer'smind a' léleknek is követi, vagy szolgálai; tehát a' súlyegyent csak úgy tarthatom fel igazán, ha se magamat, se a' testet meg nem csalom; hanem mindeniknek egyaránt kiadom ön illetményét. De a' test így soha sem okoskodik, hanem a' hol csak lehet, a' lelket megcsalni és rövidíteni igyekszik, mert ő minden fortélyoknak mestere.

Húzzon tehát minden ember két rubrikát, — az egyik fölé ez írja: testemé, — másik fö-

lé pedig: lelke. — Már most akármiféle documentum alatt valamit beír a' test' rubrikájába, ugyan annyit írjon egy úttal a' lélek' rubrikájába is, — és így a' mennyi éledelmet ad a' testnek; el ne felejtse ugyan annyit adni a' léleknek is, különben magát csalja meg; mert a' természet sulyegyen nélkül fel nem állhat.

Azomban, igazság szerint csak a' lélek' rubrikája a' valódi bévétel, — a' testé pedig kiadás; mert a' test mindig csak a' lélekéből él, a' lélek' rovására hízik, azt fogyasztja, úgyhogy: ha a' lélek nem gazdálkodnék, a' test maga magát rövid időn megemésztené.

Ez a' leírt két rubrika, — és az analogia, a' skálával való élés' tudása; — ebből áll minden tudomány és praxis, — és a' ki ezt nem tudja, menjen vissza az oskolába, 's tanulja meg a' methesis és rajzolás' elemeit. — Mennyi sok nagy tudós, tanító, bíró, ügyvéd 's a' t. kilép a' közéletbe, 's ugy elárúlja képtelenségét; szinte borzad az ember véle debbatirozni, 's mivel a' dolgot nem érti, azt gondolja: győzött. Ki a' principiumokat nem tudja, azzal hijába disputálsz; hogy tudna pedig principiumot, ki mathesist és analogiát nem ért? — Nem elég kinek-kinek csak a' maga mesterségét tudni, — ki analogiát és mathesist nem tud, semmit sem tud. Az analogia minden tudománynak és mesterségnek egy létalapos fő része; — ez, a' mívelt léleknek is, a' test' zavaros országában legbiztosabb kalauzza.

A' melly ember, vagy nemzet sem gyermek korában nem míveltetett, sem vén korában testiségén kívül egyéb urat nem ösmér; örökös gyerek marad az halála' órájáig. — A' ki örök időkre tart számot; lelki tökélyről gondos-

kodjék, mert a' testnek mindene jégen épült. — Még az, mind a' testiség' országában vakoskodik; a' ki örül, vigad, tánczol, lakadalmaskodik, bálozik, mikor közgyásznak, sírásnak, ideje volna. Az olly büszke ember, ki, ha szépen czirogatják, még ingét is oda adja; — de ha kötelességére emlékeztetik, még becsületét is koczkáztatja: valóságos gyermek; a' mit egy felől épít, más felől elrontja. — Nem illy gyér alapokon épül a' közjó és öröklét!

Nem elég embernek születni, hanem emberre is kell tökéletesülni, 's a' lelket vég nélkül nemesíteni. E' nélkül jégen épül minden társaság, és annak pusztulását nem mesterség megjövendőlni. — A' vashámorok elég vasat adnak a' vasáros boltokba, de ezeknek így semmi hasznát nem vehetnök, hanem elébb minden vásznak, a' szántó-vastól fogva a' penicilusig, a' kovácsok' kohán kell keresztül menni, hogy mi azt használhassuk. — A' szülék csak állatokat nemzenek, — a' nevelők teszik azt emberré, vagy barommá.

Ha a' krónikákon végig megyünk, meglátjuk, hogy semmi egyéb, mint a' testiség, a' visszaélésnek iszonyú mértéke rontott el minden intézetet, és az öszveroskadt hamvaiból maga a' természet szült új reformot. Így tehát minden tárgy, minden intézet, valamint vesztinek, úgy reformjának magvát is magában hordozza; — csak hogy jaj annak, ki akkor él, mikor a' chemicus processus' paroxismusa jelen van! Még eddig mindig a' természet segített magán chemikai revolutió által; ideje volna már, hogy a' bölcs emberi mívelt lélek segítsen, és chemicus processus nélkül, minden bajnak elejét végye!

Uraim! hazám' Nagyjai! — többet nem mondhatok; — hanem még egyszer, vagy százszor ismételem: az erkölcsökön kezdjük a' reformot, különben soha, soha czélt nem érünk.

Udvardy János,
Földmérő 's Levelező - tag.

7.

ÉRTELMI ÉRZELEM.

Ha az ember boldogságra született, ha ennek kiolthatlan ösztöne kebelünkbe rendeltetett; bizonyára a' Mindenhatónak ugy kellett természetünket, és az egész természetet alkotnia; hogy a' boldogságnak több forrásai legyenek, mellyeket vagy mind feltalálván, tellyes földi boldogságának örülhessen, vagy ha az egygyiket eltéveszti, a' többiből részesülhessen, és így ha nem tellyesen is, legalább szerzett fogékonysághoz képest ki-elégítőleg boldogulhasson; vagy ha fogékonysága, és környülményei miatt több források kiszáradtak reá nézve, azon eggy, melly még folyamatjait árasztja, ugy áraszsa, hogy szívét elfoglalja; a' többit véle legalább egynehány perczenetig elfelejtse; és így ha nem tellyesen is, legalább némellykor boldognak érezhesse magát. És csak ugyan földi boldogságunknak vannak olly forrásai, mellyek folyamjaik között egyéb forrásoknak folyamjait is, ha mindjárt gyéren is, de még is egyelítve árasztgatják; és így, midőn ennek örömeit tellyes pohárral ürítgetjük, a' többieit is ízlelgetjük — vannak

olly források is, mellyeknek folyamjai olly édesek, hogy a' velük élöket mintegy elkülönzik a' Közönségtől, 's elfelejtik a' többi gyönyöröket; és így ha mindjárt egy oldalúg is, de még is érzik az élet' boldogságát, 's nem lehet őket boldogtalanoknak nevezni. Legkivánatossabb volna ugyan, ha a' földi tellyes boldogságnak kulcsát feltalálnók, és így földi éltünket megelégedetten áltéldegelvén, szólhatnánk által a' jövődő boldogságra; de minthogy tévedéseknek vagyunk alá vetve, mellyekből gyakorta legnagyobb iparkodás mellett sem szabadulhatunk ki; egy oldalú boldogság is elég édesen táplálgat bennünket, csak olly forrást fedezzünk fel, mellynek folyamatai tiszták, az emberi méltóságot nem alacsonyították, sőt emelők; a' valódi boldogságot ha ki nem merítették is, legalább nem hátráltatók; inkább előbbre mozdították, és elegendő édességgel kínálkozóak; illy forrást találok én az értelmi érzelmekben.

Az értelmi érzelem nem más, mint azon édes gyönyöröknek kútfeje, melly akkor árasztja folyamatait, midőn értelmi tehetségeink viszonyainkhoz képest foglalatoskodnak; az igazság' országában buvárkodnak, és szorgos eszmélkedésük után vagy tökéletességet, vagy boldogságot, vagy valami elrejtett igazságot alapítanak. Ezen érzelem sajátja a' léleknek úgy annyira, hogy az állatiságnak ebbe semmi befolyása sincsen; azért a' lelket kiragadja mindennapi köréből, és ollyba helyhezeti, melly reá nézve eredeti, és saját, 's előre sejteti azon állapotot, mellyben az állatiságtól ment; következőképpen földinél fellengezőbb lakjában fog élni. — Vajmi édes ezen érzelem a' földfiainak, mert olly örömet gerjeszt, melly közös a' portetemtől már feloldozott tisztább lelkökéjével; 's ez által isteni eredetjüket tisztábban felfogják, és megismérik — ezen érzelem lelki tehetségeinknek tükre, mellyben magát szemlélvén a'

lélek, méltóságát, fenségét, és eredeti ártatlanságát látja, véghetetlen hatáskörét csodálja, 's az őt koszorúzó dicsőség' fűzetjeit meszszünnen feleje közelítetni sejteti; — Ezen érzelem rokonságba hoz bennünket földünk' hajdanti lakosaival, mert midőn észbeli elveinket azoknak elveikkel összehangolni tapasztaljuk, összefornak lelkeink lelkeikkel, 's a' legédesebb barátság keletkezik ezen rokonságból, melly tartósabb minden más barátságnál; mert az igazság' elvei örökössek, midőn más szövetségeink, minthogy alapjaik változékonyok, elenyésznek, 's öröm helyett keserűséget hagynak magok után; ezen érzelem rokonságba hoz bennünket, a' tőlünk legtávolabb lévő polgártársainkkal is, és olly szeretetet önt szívéinkbe erántok, melly fellül hallad minden más érzéki szeretetet; ugyan is azon egy célra törekvők közt mindenkor szövetség uralkodik, mennél nemesebb az, annál szorosabb ez, mennél szorosabb a' szövetség, annál nagyobb a' szeretet, a' tisztán munkálkodó lelkeknek célja az igazság; lehet e ennél valami nemesebb? szülhet e ennél valami forróbb szeretetet? ezen érzelem üdvözi földünknek jövő lakosságait is, mert úgy gondolkodunk, hogy azok is barátjai lesznek az igazságnak, 's így szövi a' jövendőség' rokonsága köteleit is; nem csak egy, hanem többféle örömök is folynak tehát ezen forrásból, 's minthogy tiszta és az emberi méltóságot emelő is; méltó, hogy ezen forrását boldogságunknak tágítsuk, és örözzük.

Értelmi tehetségeink, midőn lelkünk földi lakjába száll, ugy vannak a' csecsemőben, mint a' termő földben elvetett magok; valamint ezeket az éltető tavasz kifejti, ugy fejledeznek azok évekről évekre, a' lábra kapott tehetségek, ha egyszer munkálkodásukat elkezdették, előbbre és előbbre haladnák, mert minden lépésü-

ket legédesebb értelmi érzelem jutalmazza. — Egyéb fáradozásaink, munkálkodásaink gyakorta méltó jutalom nélkül enyésznek el; de észbéli fáradozásunkat jutalma nyomba követi; ugyan is tudományos haladásunkat magunkkal való megelégedés, új ismereteknek megszerzését boldogulhatásunknak nagyobb reménye, új igazságnak felfedezését a' lelki nagyságnak kitüntetése, mint az emberi elmének legtáplálőbb eledele bőven jutalmazza. Ugyan is mi lehet vigasztalóbb? mint céljainknak elérése, értelmi tehetségünk pedig akkor céljokat érik, ha a' munkásságban magukat kitüntetik, mert minden erőnek célja a' munkásság, a' hányszor tehát czélerányosan gondolkodunk, gondolatjainkat rendbe szedjük, ezekből új felfogásokat képezünk, felfogásainknak viszonyait itélettel elhatároljuk, az ismért igazságokból ismeretleneket találgatunk, annyiszor értelmi tehetségeink czélerányosan foglalatoskodnak, foglalatosságukkal pedig lelkünkbe azon édes érzelmet öntik, melly értelmi érzelemnek neveztetik. Ismerik ezen érzelmet azok, kik az emberi nemzetnek fáklyákat gyujtanak a' felvilágosodásra, józan pallérozódásra, szóval a' valódi bölcsességre; mert mind azokat, kik elveik' zászlója alá állanak úgy tekinthetik, mint szülöttjeiket; mint a' botor útból megtérőket, mint a' boldogtalanság' tengeréből a' boldogság' Édenébe evedzőket; pedig vajmi édes az atya, kalauz, és boldogító nevezet. Ha édes az ellenségén vett győzedelem, ha dicső az országoknak fegyverrel való meghódoltatása, bizonyára édesebb a' lelkeken vett diadal, 's dicsőbb az igazság országának terjesztése, mert amazok csak színlett, és erőszakos szövetséget állapítanak, ezek pedig őszinte, és örökös barátságot alkotnak.

Az értelem különböztet meg bennünket az állatoktól, ez által vagyunk a' földi lényeknek istenei, ez ál-

tal van fogékonyságunk a' halhatatlanságra; felséges ezimek, és dicső nevezetek ezek, mellyek földi határon túl emelnek, és a' földi oktalan lények osztályától elkülönzenek bennünket; ezen fenségünket meg nem tapodhatják a' zsarnokok, el nem emészthetik a' viszontagságok, homályba nem keverhetik az irígyek; így tehát értelmi érzelmünk nem az emberek' mulékony kegyelmétől, nem a' sors' ajándékától, nem a' változó szerencse' mosolygásától, hanem egyedül magunktól függ, magunktól teremtetik, bennünk tenyészik, általunk nevedik, erősbödik, és lelkünket égi vigasztalással boldogítja; állatiságunk elsárgul ugyan a' kegyetlen zsarnok fenyegetése előtt, elcsügged a' csapások' soka alatt; reszked a' veszélyek kormos fellegétől, elkorhad az idő, és aggodalmak' terhe alatt; lelkünk azonban ha értelmi érzellemmel tápláltatik, mosolyogva néz jövődjére, 's úgy tekinti a' multakat, és állati részének komorkodását, mintha hozzá nem is tartoznának. Az értelmi érzellemnek gyönyörje keiserúségre ált nem változik, mert a' czélerányos értelmi munkásságot soha meg nem bánhatjuk, sőt mentől fáradhatatlanabb, és merészebb ez, annál gyönyörködtetőbb amaz — az igazságok' országában ismerni kell, há' mindég a' tört utakon járunk, értelmi tehetségeink új eledelt nem kapnak, 's lassan-lassan elszunnyádnak, 's magunkról is elfelejtkeznek; a' lelkeket kormányozó szavak ezek: „merni tanulj, előbbre halladj, egy körben körül ne botorkálj, elveidnek összehangoztatására törekedj“ melly szavaknak hangja, és hatalmas parancsa fedezi, tisztogatja, és terjeszti azon ösvényeket, mellyeken az értelmi érzelem' forrásához juthatunk; a' ki ízlelte már ennek folyamjait, tudja, melly édes, 's azért soha meg nem bánja fáradozását.

Ha lelkiismeretünk vigyázó, az állatiság bájos gyönyöreitől el nem altatott, el nem tompult, akkor leg-

igazabb bírása cselekedeteinknek, 's így valamint az erényt ledédesebb érzelemmel jutalmazza; úgy szinte vigyáz egyéb tehetségünkre is, ha tökéletesebbülésüket, előbbre haladásukat észre veszi, vidám ihleléssel, kelemetes helyben hagyással, megelégedést jelentő sugallással nyilvánítja tetszését, ezen ihlelés, ezen sugallás, ezen tetszés fellül hallad minden érzéki örömöket, ez buzdít bennünket a' darabosnak egyenesítésére, a' homálynak elszélesztésére, az elfogultság' bilincsei elszagatására, a' századoktól elaggott előítéletek' kigyomlálására; szóval, a' tudatlanság' vas békóinak eltördelésére, záporként tódulnak ezen nagy munka ellen a' nehézségek, öszszevetett vállal dolgoznak ellene a' bitanglók, de az értelmi érzelm buzdítja hőseit, esüggedésüket szelid ihleléssel ápolgatja, dorgálja a' hanyatlókat, a' győzedelmeseket pedig legnagyobb belső vigasztalással jutalmazza — megtörténik ugyan, hogy az állati rész ezen munka alatt elroskad, és legkeserűbb panaszszal vádolja a' merész tettet, 's mintegy pártot üt az értelmi tehetségek ellen; de ezek érezvén méltóságukat, és elsőbbségüket, az állati részt kormányuk alá vetik, 's megengesztelik azzal, hogy ha a' nemesebb rész boldog, nem lehet az alatta való egészen boldogtalan. Ezen érzelm' édessége, és nagysága ápolgatja egyedül a' tudósokat, midőn magokat a' község' örömeiből, és vígasságaiból elvonják magányukba, 's nem irigylik a' pulyaságnak ezer kellemeit, mert jutalmukat keblekben hordozzák. Ezen érzelm vigasztalja a' világ' szemei előtt tévedőknek látszó bölcselkedőket; kik nem gondolván a' gunymosolygással, sokkal boldogabbaknak érzik magokat elvon't szugolyájokban, mint az őket mosolygók a' pulyaság' rózsákkal hímzett teremében. Ezen érzelm elfelejteti az érzéki örömök bájait, eltompítja ingerjeiket, mert ő maga elegendő kellemet nyujt tisz-

telőjének. Igazságtalanok tehát azok, kik gunymegvetéssel illetik azokat, kik magányukban magokat boldogoknak vélik; ugyan is ez által nem-zavarják a' többség' vígadozását, vagy talán azt hiszik, hogy boldogtalanok, 's azért boldogítani akarják őket, hibáznak, mert nem mindenik örvend ugyan azon tárgyoknak, 's jégyezzék meg azt, hogy a' boldogságnak több 's különbözőféle forrásai vagynak, 's hitessék el magokkal, hogy ezek is szeretik a' boldogságot, és arra törekeshetnek, hogy más utat választottak; azért nem kárhozatosak, ugyan azon egy célra több szerek szolgálnak, 's azért egyedül csak az igazságtalan kívánhatja azt, hogy minden ember abban találja örömét, mellyben ő, mint-ha a' természet őt rendelte volna csalhatatlan kalauznak.

Édes a' tudomány, édes az igazság! 's ezt fel nem érik azok, kiknek nem világít a' tudományok' fénye, mi különös tehát? ha ezeknek szemeikben a' tudósok' fáradozása bolondság, a' bölcselkedők' eszmélkedése észbéli kicsapongás, az igazság buvárjainak elvonultsága kábaság, a' vizsgálódó szemléllés ábrándozás, a' mélyen elmerülés örvöngés, a' tudományos vitatás haszontalan szóvesztegetés, az igazságnak erős védelme macacsság, a' férfias komolyság vadság, és még százféle gunynevezetek. — Annyi bizonyos, hogy minden ágára a' boldogságnak fogékonyság kívántatik; ha ennek hiányával van valaki, lehetetlen hogy érezze amant, ha mindjárt legczímeresebb szavakkal hallaná is dicséرتetni; nem ítélni lehet a' színről, sem süket a' hangról; így szinte ki a' tudományokat nem kedvelli, érzéketlen az értelmi érzelmhez; érzéketlen a' tudósok' boldogságához, ha felderülne a' tudományok' fénye delére, akkor látná tévedését, és a' tudósok eránti igazságtalanságát, és szégyenlené gunymosolygásait, akkor látná, hogy a' bölcselkedők nem kapkodtak árnyék után; ha-

nem a' valóságot vadászták; hogy megelegetettségök nem makacs megtagadás, hanem valódi boldogság; — engedjük mindegygyiket tulajdon fogékonyságához képest boldognak lenni, 's hitessük el magunkkal, hogy az ember míg ember marad, boldogságáról meg nem felejtkezik; csak az a' különbség, hogy egygyik ehez, másik pedig más forráshoz járul, mellyből szomját oltani kívánja, míg a' forrás tiszta, és nem alacsonyító, mellyből szomját oltogatja, addig nincs okunk embertársunkat vagy sajnálni, vagy éppen gunyolni, áldjuk inkább a' Mindenható, ki olly különbféle forrásokat nyitott boldogságra vágyódó lelkünk' kielégítésére, vagy legalább megnyugtatóására. — Rövid értekezésem' felvilágosítására nem léssen felesleges, sem éppen untató Galiléinek álmát, melly élet' leírásában találta-
tik, előhozni:

Galiléit az elfogultság, és vak buzgóság kétszer idézte törvényszék elejbe, hogy bátorkodott Koperniknek csillagtábori rendszerét védelmezni; másod izben sokáig sínlődött a' sötét tömlöczben, míg kiszabadulhattott azon feltétel alatt, hogy Florentziai Herczégységnek határjait álhágni ne merészelje; fogsága után Arce-tri magányában szeme világotól megfosztatván, Viviani hajdanti tanítványa', és mostani leghívebb barátja társaságában tölté vég napjait, az igazságnak szent ihlelése szívét untalan vigasztalta, ha nem bámulhatta is vaksága miatt az anyatermészet' mindenütt szépséget hintegető csodáit; érezte mindazonáltal azoknak édes befolyással munkálkodó erejüket, nem csodálhatta ugyan a' bájos tavasznak fejledező kellemeit; szokása volt mindazonáltal tavasszal a' vidék' ligeteibe hív társával kísértálni vagy azért, hogy új életet éneklő madaraknak zengéseit halgassa, vagy hogy a' gyenge virágok' illat-

ját bészívhasssa, vagy hogy virágzóbb korának kellemes visszaemlékébe bemerülve andaloghasson.

Egy kies tavaszi napon, melly néki utolsó tavasz-sza vala, kivezetteté magát Viviani barátja által Arcetri mellett gyönyörűen elnyúló mezőségre, szokatlan bádjattságából azt következteté, hogy szokásán felül távolabb haladtak, mosolyogva szöll barátjához „talán már Florentziának határán túl vagyunk, pedig tudod, mit ígértem biráimnak szabadultomkor,“ „ne aggodj jó öreg! isméred Vivianidat, jer telepedjünk az itt közel viruló dombocskára, hol a' körül fejledező különbözőféle virágoknak illatkörökben leszünk, 's enyhítsd karjaimon bádjatságodat“ letelepednek, a' langyos szel-ő mintegy hízelkedve fuvalja a' virágok' illatozó felle-gét Galiléi felé, mellynek éltető befolyását érezvén felsóhajt, 's nyommasztó keserveinek utolsó cseppjei szá-ját panaszra késztetik; mert fájlalta zsarnokul elrablott szabadságát, szöllni akar, de hirtelen szájához érinti kezét, 's magát feddőleg mondja, „egy szót se Galiléi! mert Kopernik lelkét megint megboszszontod“ szemügyes lön a' kedves tanítvány mesterének tartóztatást paran-csoló szavára, annál inkább érdekeltetett, minthogy a' mély sohajtást azon szavak' kimondása után a' legcsen-desebb megnyugvás követte, a' redős homlok felderült, 's mintegy égi béke lebegett körülte; „mit jelentenek ezen szavak? te Vivianid előtt nem szoktál titkolódzani; fejtse meg a' rejtélyes tartózkodást,“ jer kedvesem! ugymond az öreg, hadd ereszkedjem vállaidra, lépjünk le e' kies dombocskáról, 's induljunk haza felé, mert alkonyodik a' nap, 's így a' hűvesedő levegő ártalmas lehet aggott tagjaimnak, majd othon fogok szíves kér-désednek eleget tenni — haza érvén, 's csendes lakjok-ban megpihenvén, így kezdi a' rejtélyes szavakat fejte-getni:

„Tudod édesem! melly sanyarú volt fogságom alatt sorsom, melly kétségbe ejtő volt szabadulhatásom; minekutánna pártfogóimnak közbevetésök meg nem halgattott, minekutánna az elfogultság, és vak buzgóság áldozatjára tőlem zsarnokul kisajtott vallomásom, fájdalom! meggyőződéseim ellen kelle tennem, megvettetett, a' kétségbe esésnek legsötétebb fátyolába öltöztvén illy módon kezdettem panaszolkodni az Egek ellen, melly szeplőtelen volt a' te élted, melly buzgón fáradoztál eleget tenni hivatalodnak Galiléj! miként izzadtál a' tévedő philosophiának szövevényes útából kigázolni, milly kíváncsian hajhásztad a' fényt, melly igazságra vezérlendő vala, mennyire feszítetted lelki tehetségeidet, hogy a' tudatlanságon, elfogultságon és a' tévedésen ntat törj valahára a' józan philosophiára, hányszor hagytad ott ebédlődöt? hányszor tagadtad meg magadnak a' legkellemetesebb étkeket, és a' legélesztőbb italokat? csak hogy lelked szabadon munkálkodhassék; hányszor loptad el az édes álomtól óráidat? hogy azokat bölcselkedési eszmélkedéseidnek ajándékozhasd, hányszor nyugtalanokdtál fejedet törvén? midőn mások a' gyönyörűségekben torkig uszkáltak; hányszor remegtek tagjaid az éjjeli dértől? hogy a' menyezetnek legpompásabb csilagtáborát szemlélhesd és csodálhasd, hányszor virrasztád éjjelenként pislogó lámpásodat? és miért? hogy az igazságot felfedezdhesd, ember társaid' lelkétől a' homályt elszéleszthesd, 's így a' Mindenhatónak dicsősségét hirdesd és terjeszd, nyomorék! és mi fáradságod' gyümölcse? mi nyereséged van belőlle? hogy a' Mindenhatónak dicsősségét terjesztteni, 's ember társaidat felvilágosítani igyekeztél? az, hogy az emberek' társaságából és kegyelméből kivettette a' sötét tömlöcznek kínjait szenveded, hogy semeid' könnyeit egészen kisírván, még a' könnyezésben se leld vigasztalásodat, hogy tagjaid

elroncsolva lassú, de annál kínosabb halállal váljanak porrá, és így ki éltedet legnemesebb, legfelségesebb célra szentelted, a' keserveknek áldozatja, a' legélenkebb fájdalomnak remekje légy,“ így sopánkodék én kedves Vivianim! 's egy irígységgel tellyes pillantatot veték üldözőimre mondván: „imé ezek a' setétségnek angyalai, kik azt kiáltozzák, hogy ők terjesztik a' világosságot, azonban bagolyként éjjeli lepelbe burkolva üldözik a' világosság' fiait, azt lármázzák hogy ők az igazság' bajnokai, azonban az igazság' fényét kilövelleni nem engedik, azt mondják: hogy ők terjesztik a' Mindenhatónak dicsősségét e' földön, de lehet e azt igazság és szeretet nélkül terjeszteni? és még is álnokságuknak, bátorságuknak, és tudatlanságuknak melly édes gyümölcseivel élnek, uszkálnak az élet' kellemeiben, fürödnek a' legpulyább gyönyörökben, kifáradnak a' legválogatottabb gyönyörökben. — És te szerencsétlen! ki egyedül a' Mindenhatónak, és hivatalodnak áldoztad fel éltedet; kinek lelkét más szenvedély nem bírta, mint a' tiszta igazságé, ki a' világ' alkotmányáról a' legszentebb, és legjózanabb igazságot hirdetted, ki a' Mindenhatónak csodáit a' legparányibb féregben is csodáltattad, most azután is sóhajtozol, melly még az erdei madaraknak sem tagadtatott meg; oh szabadság! szabadság! beh édes a' te emlékezeted! melly keserű a' te nem bírásod! vallyon igazgatja e az embernek sorsát valami hatalmas kéz? vagy ha igazgatja, olly igazságtalan e az? hogy a' méltatlankat polczra ültesse, a' józanoktól még azt is megtagaja, a' mi az oktalan állatoknak is megadattatott!“ így küszködtem magammal az Egek ellen édesem! még egy csendes álom a' panaszolkodót, és káromkodót karjaira nem vette — 's elszenderedtem. —

„Midőn a' csendes álom karjain ringatna, előttem terem egy tisztos öreg; komolyan tekintvén reám hal-

gatott, én pedig bámulva legeltetém szemeimet eszmélkedő homlokán, és szelideden kondorodó ezüst fürtjein, végre megnyitá ajkait“ „Galiléi! ugymond: a' mit te szenvedsz, azt azon igazságért szenveded, mellyet tőlem tanultál; hidd el, az elfogultság és vakbuzgóság, melly tégedet üldöz, engemet is üldözött volna, ha körmeiből a' halál ki nem szabadított volna.“ „Te Kopernik vagy!“ így kiálték hozzá, 's minekelötte felelhetett, megöleltem őt. — Óh Viviani! te édes vagy, 's édes a' vérség' rokonsága; de hidd el, sokkal édesebb a' lelkek' rokonsága, kellemetesebb, édesebb az igazság szülte barátság; mert midőn a' lelki rokonság' karjain az igazság' széles országában, a' földi határokat álhágván, a' bölcsesség' szikrájától hevülten a' fentebbi lények édes társaságában egész meglelégedéssel mulatunk, addig az érzelő szívek csak a' földön enyelegnek.

„Nézd Galiléi! így szólt az öreg viszonyos ölelése után; ezen lepelt, mellyet hajdan a' földön hordoztam, kedvedért újra magamra öltöttem, hogy kalauzod legyek már most is, minekelötte a' jövődő életben vezéred lendek; mert tudd meg, ha egyszer kiszáll lelked e' portetemből, 's a' fentebbi lények' társaságába jutand, szüntelenül fog munkálkodni, nyugalmat csak az újonnan felfedezett igazság fog adni, mélyebben fogsz az Isten-ségnek tárába hatni; — hogy a' tapasztalatlan földfiainak szemeit a' szokatlan fény megne vakítsa, vagy hogy mélyebben hatni ne merészeljenek; mi a' fentebbi világnak régiebb lakossai fogjuk őket vezetni, tanítgatni, és oktatni, a' te vezéred Galiléi! ha honnyunkba felszálsz, én fogok lenni.“ Ezzel megfogta kezemet, 's egy alatt szállongó felhőbe vezetett, mellynek szárnyain az égnek mérhetetlen térségét körül repáztük: láttam édesem! a' holdat egész pompájában, szemléltem hegyeit és völgyeit, láttam a' tejes utat, a' gönczöl sze-

kerét, a' fias tyukot, láttam a' napnak, holdnak, és Jupiternek homályos foltjait, a' mit itt mesterkélt csőkön láthattam, ott szabad szemmel vizsgáltam; olly gyönyörűséggel járkáltam az ég' térein, mint szokott valamely jótévő emberbarát ápolgatottjai közt megjelenni; minden fáradságos óra, mellyen az előtt a' tanulásban izzadtam, most a' legélénkebb, legédesebb örömmel jutalmaztatott meg; hidd el, olly vidám volt lelkem, hogy ki nem mondhatom; ezen örömeiket pedig csak azok érezhetik, kik előkészülettel jelennek meg a' fentebbi világon; azért óh Vivianim! míg csak élek, bár mint korhadjanak el tagjaim, az igazságot keresni meg nem szűnök, mert a' ki a' földön keresi azt, síron túl szedi örömök közt a' kerésettnak virágait, ott minden megállapított igazságot elhervadhatatlan fűzér koszorúzza minden elszéllesztett kétséget egy égi fény jutalmazza; minden felfedezett titkot egy boldogító sugár magasztalja, minden kiirtott tévedést az igaz bölcsességnek legtündöklőbb csillaga dicsőítti, ezeket én édesem! mind éreztem azon kiragadtatásomban; most ezen legédesebb érzelemnek csak emléke maradt fen keblemben, de ezen emlék is olly édes, olly kielégítő, hogy szavaim nincsenek magamat elegendőképpen kifejezni.

„Midőn illy örömök közt bámultam a' csillagtábort, 's mintegy magamból kiragadtatva álmélkodtam nagyságán és felségén azon mindenható lénynek, ki mind ezt alkotta, legbölcsebben kormányozza, és a' legtisztább szeretet' sugárával keresztül hatja; vezetőm még magasabb fogásokat ihlele lelkembe,“ mondván: Ne gondold Galiléi! hogy érzékiségednek határköre légyen a' mindenségnek is határköre; mert jöllehet töméntelen csillagtábor ragyog szemedbe, mindazonáltal még ezer meg ezer napok forognak bujdosóikkal körül a' menyezeten, mellyeket te nem láthatsz, és mind rakva vagynak ér-

telmes lényekkel, hogy csak legkissebb ösvény van nyitva lebegésöknek, mindenütt lebegnek az égi testek, hol csak boldogság uralkodhatik, mindenütt dívatkoznak az értelmes lények, csak egy tenyérnyi hely sincs, melly üres, melly haszontalan lenne; és gondold, ezen megmérhetetlen töméntelenség, és véghetetlen különbözőségű lények között felbomolthatatlan egység, elronthatatlan rend, és leg megegyezőbb öszszehangzás uralkodik; kimeríthetetlen eszmélkedésre ad ez anyagot a' halandó bölcselkedőnek, mellyből reá elfogyhatatlan forrása háromlik a' legédesebb vigasztalásnak és boldogságnak. — Azonban miért számlálom én ezeket elő néked Galiléi már most? hiszen ezen fogásokra, ezen boldogságra még nincs fogékonysága a' testi portól fel nem oldoztatott léleknek, mert még ezen tömlőczben van zárva, bár miképpen akarjon is felszálni a' fentebbi vidékekre, letartóztatik, visszavonatik, alig repül ki a' földi határokról, már szárnyai nehezülnek, romboltatnak, és visszavesésre kényszerítetnek.

„Jóllehet kegyes Kopernik! így szölkék: ezen felleges fogásokat tellyes mivoltokban fel nem foghatja a' halandó, jóllehet ezen boldogságot tellyesen nem érezheti az ember; isméri mindazonáltal fogékonysága, és érzéki természetéhez képest, mert már e' földi életben melly nagy öröm létezi a' bölcsességet, melly édes érzelem hatja meg a' szívet, midőn a' tudatlanság' homályából kitörni az ész' fényét, midőn ezt terjedezni, 's egy bájos világosságot hintegetni, és az emberek felett mintegy boldogító angyalt lebegni látja. Emlékezz csak vissza, mert az Isten' titkaiba itt alant te már betekintél, és az alkotás' tervét józanon fejtegetéd, emlékezz vissza azon pillantatra, midőn ezekről az első mérész gondolat szállott agyadba, melly lelkedet keresztül hata, és minden tehetségeidet 's ereidet kényszerítte felfo-

gására, kiképzésére és elrendölésére, emlékezz csak vissza, midőn merész gondolatid az alkotás' titkaival már öszszehangzottak, és ezen öszszehangzást te láttad, mint voltál bételve a' legelénkebb gyönyörrel lelkednek ezen merész, de józan és böles munkája felett; nemde ekkor érezted, hogy a' Mindenható bölcességének szikrája a' te lelked, 's illy munkád által közelebb léptél az Istenség² zsámolyához; ugy van édes kalauzom! már itt alant bővelkedik a' bölcesség égi örömökkel, már itt kezdi érezni jutalmát.“

„Midőn így beszélgetek édes Vivianim! kalauzommal, ugy látszott, mintha a' felhő, mellynek szárnyain vizsgáltuk az égi tért, szállani készülne, és ime hirtelen egy halom' tetején állapotoda meg, melly az engemet annyira üldöző várost tünteté egész pompájában szemembe; megvetőleg nézegetém roppant palotáit és kastélyjait, megvetőleg tekinték a' roppant város' lakossaira 's így szólék: „Nagyoknak látszatnak ugyan lakossaid, mert felfuvalkodásukkal az egeket verdesik, mert aranyban és ezüstben öltözködve fényeskednek; de valamint a' sas a' hitvány herayóra, ugy tekinthet reátok a' böles is; rabok vagytok, bilincseitek a' tudatlanság és elfogultság, félték a' fénytől, mint a' bagoly; a' setétségben boldogoknak vélitek magatokat, pedig boldogtalanok vagytok, mert nem érzitek a' valódi örömöt.“ Alig végzém utolsó szavamat, kalauzomnak homloka méltóságos komolyságba öltözik, barátságos karjai vállaimról leereszkednek, szemei pedig olly fenyített pillantattal vágnak felém, hogy reszkednem kelle. „Méltatlan halandó te! így riad felém, nemde érezted hát már a' földön az égi örömöket? nemde nevedet a' nemzet' bölcsei előtt dicsőségessé tetted? nemde mindjájukat felülhalattad lelki merészségeddel? nemde utat törtél a' józan philosophiára? melly út tégedet az örök bölcességhez vala

vészérlendő, és most, midőn a' Mindenható méltóvá tett, hogy üdözést szenvedhetsz az igazságért, hogy erényed erősödjék, elveid alapuljanak, lelked az igazság' tárába mélyebben béhasson; most a' Mindenhatót megtámadod, gondviselését szitkokkal illeted, meglegedetlenségedet káromkodással tetézed, ember társaidat gunyolod.“ Hidd el Vivianim! olly élesek voltak ezen szavak, hogy még most is reszkedek tőlök, 's azért megrázkodva ébredtem fel álmomból, és a' felséges tünemény helyett; tömlőczömnek kormos falai ötlének szemeibe, mellyekből tüstént zápoként folytanak könnyeim; felemelém tehát az éjnek homályában szavaimat a' Mindenhatóhoz, és így imádkoztam: „Óh szerelmes Istenem! hát ez az itt sínlődő semmi merte a' Te céljaidat és intézeteidet káromolni? hát ez a' portetem, mellybe Te isteni szikrát ihlélél, mertt magának érdemeket tulajdonítani? midőn minden a' Te kegyességednek ajándéka, hát ez a' méltatlan, kit mint édes fiadat tápláltál, kinek már itt nyújtottál mennyei poharadból néhány boldogító cseppet, felejtkezett el kegyességedről és jóságodról? — oh vakítsd meg az ő szemeit, és soha ne engedd néki hallani a' barátság' édes szózatját, hadd korhadjon el sötét fogságában, türödelmessen fogom szenvedni sujtó ostorodat, háladatossan élem közlött igazságaidnak örömeit, fiui sohajtással várom e' portetemből szabadulásomat, 's végre ha méltónak fogsz találni, atyai kedvedhez visszaadattatásomat.“

Ezen imádságban öntöttem ki édes Vivianim! egész lelkemet, és ime a' Mindenható bánkódó fiát el nem vette szemei elől, hanem újjótéteményeivel tetézte, lám én itt Arcetriban szabadon élek, és má is a' tavasz' virágnai melly kellemetes illatot leheltek belém! és a' te édes barátságodban óh Vivianim! melly boldognak érzem magamat. — Ezeket mondván a' kedves tanítvány' ke-

zei után tapogatózott, hogy azokat szívéhez szoríthassa; azonban ez kedves mesterének kezeit legforróbb csókokkal önté el, és mind a' tanítvány, mind a' mester örömkönnyekbe merültek.

Körmendy Kamill.

8.

Válogatott darabok az ánglus Szemlélőből. Időnkre 's Hazánkra alkalmaztatva egy Társaság által.

Homines ad Deos nulla re propius accedunt, quam salutem hominibus dando.

Cicero.

Az emberi természet vagy igen utálatosnak, vagy igen szépnek látszik, a' mint azt egyik vagy másik oldalról tekinti az ember. Ha az indulatoktól felingereltetett, vagy rossz szándékban járó embereket látunk, a' kik egymásnak nyakát szegik, vagy alattomos árusításokkal egymás után intselkednek; ha észre vesszük, miként az alávaló és közönséges czélok gyalázatos eszközök által előmozdítatnak; ha végre olyan emberekre akadunk, kik a' társaságban csak ennek romlására vagynak; szégyenljük saját nemünket, 's a' mi valónkkal igen rosszul vagyunk megelégedve! De ha azt más részről teljes szelidségben, jószívűségben és jótévőségben, a' közjóra néző nagy-

lelkü czélok között, könyörületességben az idegen baj eránt, és olyan hajlaudóságban, hogy minden szükségben segítjen; alig lehet gondolni, hogy ezek az elébbi teremtményekkel egyneműek volnának. Az utolsó esetben úgy látszik, hogy egyik ember a' másiknak Istene; midőn a' legnemesebb tehetséget, a' jótévőséget gyakorolja, 's a' legnagyobb hízelkedés, melly valaha nemünk felől tétetett, ez: hogy ezen jó indulat emberségnek neveztetett.

Nem tehetünk egyebet, mint azt: hogy egy nevelkedő gyönyörüséget érzünk a' mi lelkeinkben, mikor valamely nagylelkű cselekedetet látunk vagy hallunk; még akkor is, ha legkisebb részünk sincs abban. Erre alkalmasabb példát nem hozhatok elő, mint Pliniusnak egy levele által, mellyben egy barátját valakinek igen szépen ajánlja, 's nékem úgy tetszik, nagy gyönyörűség lenne, ha ezen irásnak fogamatját tudhatnánk, jóllehet mind a' két fél, a' kit illetett, már sok száz esztendőkig a' sirban nyugszik.

Maximushoz!

„A' mit én egygyel a' te barátid közzül gyönyörködve tennék, azt itéletem szerint, most egyre nézve az enyimek közzül bizodalmasan kívánhatom. Arrianus Maturius, legnagyobb tekintetű ember a' magga tartományjában. Ha őt így nevezem, nem szólok annak értékéről, ámbár ez is nevezetes, hanem igazszívűségéről, igazságszeretetéről, komolyságáról; és okosságáról. Az ő emlékeztetései a' foglaltosságokban, és itéletei a' tudományokban nékem hasznosok. Hűsége, egyenesszívűsége és jó esze igen nagyok, ezenkívül engem szintén úgy szeret, mint ezt te tselekszed; mert jobbat nem tudok mondani, a' forró hajlaudóságnak kitejezésére. Nincs benne semmi kevélység; 's ámbár a' nemességnek legmagosabb léptsőjére mehetue is, mindazáltal

„alacsonyabb állapotban tartja magát. Még is arra kö-
 „teleztem magamat, hogy néki szolgáljak 's őt
 „előmozdítsam; és azért örömet találnék eszközt az
 „ő tisztességének nevelésére, a' nélkül, hogy remény-
 „lené vagy tudná; sőt ha azt el nem vállalná is. Rő-
 „videden, örömet akarnék az ő számára valamit, a'
 „mi tisztességére válnék, 's még se lenne néki nehéz-
 „ségére: 's kérlek téged, szerezd meg néki a' leg-
 „első ilyen hivatalt; a' melly által nem csak enge-
 „met, de őt magát is le fogod kötelezni: Mert ám-
 „bár azt nem keresi is, mindazáltal tudom, hogy a'
 „te kedvezésed eránt szintén olyan háladatos fog len-
 „ni, mintha ő maga kért volna tégedet.“ Élj sze-
 rencsésen!

O pudor! O pietas!

Mart.

Midőn a' minap azokat a' leveleket általnéztem,
 mellyeket levelezőimtól kaptam; azok között a' kö-
 vetkezőre is akadtam, melly olly szép módjával van
 írva, hogy abban igen kellett gyönyörködnöm, 's
 nem kételkedem, hogy az olvasóimnak is kedves lé-
 szen:

Szemlélő Úram!

„Mivel az Úr a' közönséges gyűlésekben nem
 „idegen: sokszor észre vehette azt a' félelmet, melly-
 „be azok esnek, kiknek a' magok ügyességét kénte-
 „lenítetnek mások előtt mutatni. Ez egy neme a' dí-
 „szes félélnkségnek, mellynek az igaz szívű emberek
 „legtöbbsnyire ki vannak téve, 's már azért is meg-
 „érdemel ez egynéhány jegyzést az úr' leveleiben.
 „Némelly vitéz férfit, ki a' táborban ellenségét meg-
 „szalasztotta, legnagyobb zavarodásban volt, ha ott-

„**h**on az ő barátinak serege előtt kellett néki szólni. Azt gondolná az ember, hogy bizonyos bájolás van elrejtve a nép nagy gyűlésének szemeiben, ha mind özsze egy személyre erősen néznek. Én egy új színjatszót, valamely szomorú játékban, attól úgy elfoglaltatva láttam; hogy alig tudott szólni vagy magát mozgatni, 's úgy véltem, hogy három felvonással elébb megfogna halni, mint néki a tör vagy méregpohár adattatott. Nem lenne helytelen, ha az ilyen elsőben úgy állítatnék elől, mint lélek vagy kép, míg neki bátorodnék az eleven személynek játszására.“

„Valamint ez a hirtelen megijedés, mikor az ember egészen magán kívül van, olly bizodalatlanságra mutat, melly nem tetszik vissza; úgy egyszer mind legnagyobb tiszteletet is jelent, mellyel halgatói éránt lehet az ember. A néma beszédnek egy neme ez, melly jobban könyörög mások jó akaratjáért, mint a szavak tehetik; 's úgy találjuk, hogy azoknak nagylelkűsége a természettől felindítatik, azoknak eltérésére, a kik illy nagy zavarodásban azért vagynak, hogy őket mulassák. Én a minap egy illyen példában nagyon gyönyörködtem, midőn egy fiatal énekesnét buzdítottak, a kinek rendkívüli ijedése első fellépésekor őt olly kellemetessé tette, mint annak szép szava és jó előadása. A csupa bátortalanság érdem nélkül esztelen, 's az érdem alázatosság nélkül szemtelen. De az érdem alázatossággal együtt bizonyosan számot tarthatnak a jól fogadtatásra, 's közönségesen szintén annyi pártfogókra találunk, mint nézőkre.“ Vagyok 's a t.

Lehetetlen, hogy az, a ki az alázatosságnak vagy szemérmességnek igen alája van vetve, magát valamely gyűlésben haszonnal mutassa, akár énekelni, akár beszélni kelljen is néki. Emlékezem, hogy midőn egygyel az én barátaim közzül, a kimondás-

nak erejéről beszéltem, minket a' beszéd a' nyelvnek külömbféle eszközeire vezetett, mellyekkel a' szóllónak tökéletesen kellene bírni, mint a' nyelv, fogak, szájszélek, orr, szájpaddás, és a' gége. Erre mondá barátom: a' legjelesebbik és tulajdonképpen való eszközt elhagytad, ez pedig a' homlok.

De, ámbár a' szükségtelen szemérmesség a' nyelvet megköti, 's azt a' maga szolgálatjára alkalmatlanná teszi; mindazáltal annak illő mértéke a' Szóllónak olly igen szükséges, hogy az ékesen szóllás' tanítói ut tanítványaiknak, mint mesterségjeknek különös részét dicsérték. Cicero mondja, hogy ő néki az ollyan szónok nem tetszenék, a' ki az ő beszédjének kezdetén egy kevés zavarodásba jönni nem látszik, és megvallja, hogy ő maga se bocsátkozik soha is a' beszédbe félelem nélkül. E' valóban ollyan tisztelet, mellyel egy nagy gyűlésnek tartozunk, 's ritkán történik, hogy az cránt, a' ki beszél, a' halgatók' hajlandóságát fel ne inditaná. Levelezöm azt jegyezte meg, hogy a' legvitézebb férjfiak is gyakorta illyen alkalmatossággal félénkeknek látszanak, mint ezt valóban megjegyezhetjük, hogy közönségesen semmiféle teremtmény se szemtelenebb, mint a' puha ember.

— Lingva melior; sed frigida bello

Dextera —

A' vakmerő nyelv és gyenge kar voltak Drancesnek tulajdonságai Virgiliusnál; mint Homerus, hogy a' félénk, 's egyszer'smind vakmerő embert leírja, az éles elmének ollyan nemével él, melly az ő irásai-ban igen ritkán találtaik, 's azt mondja felőle: ollyan szemei vannak mint a' kutyának, 's ollyan szíve, mint a' szarvasnak.

Az illő és okos szemérmesség nem csak az ékesen szóllást teszi kedvessé, hanem ékesít minden

nagy lelki tehetségeket, a' mellyekkel az ember birhat. Minden erkölcsöket, a' mellyeket kísér, nagyobbakká tesz, mint a' képekben az árnyék, melly ezeket emeli 's a' színeket szebbekké teszi; ámbár nem fénylenek is ugy, mint a' nélkül ragyognának.

A' szemérmesség nem csak ékessége, hanem örje is az erkölcsnek. Egy néme az eleven és kényes érzésnek a' lélekben, melly ezt kinszeriti magát mindentől vissza vonni, a' mi veszéllyel jár. Ez olyan kiválasztott érzés, melly a' lelket mindentől megörzi, a' mi csak veszedelmesnek látszik.

Én valahol a' régi Görög-ország' történeteiben olvastam, jöllehet most már sem az időre, sem a' helyre nem emlékezem a' hol történt, hogy az országban az aszszonyi személyek oly kimondhatatlan komorságtól foglaltattak el, hogy többen azok közül magokat megölnék. Minekutána a' tanács sokféle eszközöket próbált, ezen magagyilkosságnak megelőzésére, melly köztök oly gyakori volt; tehát parancsolatot adott, ha valamelly aszszony, akárki legyen is az, kezét magára tenné, annak teste meztelenen az utszára vettessék, 's közönségesen a' városon hurczoltatnék. Ez a' parancsolat mindjárt meggátolta azt a' szokást, melly az előtt oly közönséges volt. Ezen példából láthatjuk az aszszonyi szemérmességnek erejét, melly még az eszelőségnek és kétségbeesésnek hatalmát is megtudta győzni. A' szégyentől való félelem többet tett azon időben, mint a' haláltól való.

Ha a' szemérmesség oly nagy befolyással bír a' mi cselekedeteinkre, és sok esetekben a' kegyességnek meggyőzhetetlen védelmül szolgál; mi ronthatja el inkább a' jó erkölcsöket, mint az a' szokás, melly az emberi nemzetnek meggondolatlan részén uralkodik, 's a' legnagyobb illendőséget magunkviseletében megavultnak tartja; melly a' szemtelenséget mint jó

nevelést dicséri, 's az embert mindenkor egyenlő ábrázásban megtartja, nem mivel ártatlan, hanem mivel szemtelen?

Seneca a' szemérmességet olly nagy tartóztatásnak ítélte a' bűnöktől, hogy nekünk annak gyakorlását titkon adja eleibénk, 's minket arra int, hogy arra magunkat képzelt alkalmatosságokkal ösztönözzük, ha a' valóságosok hibáznak. Mert illyen értelme azon tanításának, hogy, midőn magunk, vagy legnagyobb magánosságban vagyunk, még is ezt gondoljuk: Cato áll mi előttünk, 's lát mindent, a' mit teszünk. Rövideden, ha a' szemérmességet a' világból számkivetjük; felét a' jó erkölcsöknek magával elviszi, mellyek a' világban találtnak.

Ezen elmékedések után a' szemérmességről, a' a' mennyire az jó erkölcs, meg kell még jegyeznem, hogy van vétkes szemérmesség is, melly megérdemli azt, hogy nevetségessé tétessék; 's mellyet ollyan személyek mutatnak, a' kik a' jól nevelt bátorság miatt magok felől legtöbbet állítanak. Ez történik, ha valaki szégyenl okosan cselekedni, 's inkább adna akármit, mintsem azon kötelességek gyakorlásán érnék, a' mellyekre nézve még is a' világra küldetett. Némelly szemtelen szabadon gondolkozó szégyenlené, ha őt komoly beszélgetésben találnák, 's alig merné szeméit is felvetni, ha történetből egy istenfélő gondolatot adna elő. A' tisztesség a' magaviseletben, az erkölcsnek minden külső színe, és a' vétkeknek utálása eltávoztattatik a' szemérmesek' ezen nemétől, mivel azt gondolják, hogy ezek által jó kedvek gátoltatik, 's magoknak kissebbséget szereznek. Ez a' léleknek ollyan szegénysége, ollyan utálatos kicsiny-lelkűség, olly illetlen 's alacsony állapota a' léleknek, hogy az ember azt gondolhatná, az emberi lélek erre alkalmatlan volna, ha annak

sok példaira nem akadnánk a' közönséges társalkodásban.

Még egy másik neme is találtatik a' vétkes szemérségnek, t. i. ha az ember azt ő személyjét, születését, sorsát, szegénységét, vagy más ezekhez hasonló szerencsétlen körülállásait szégyenli, mellyeknek megelőzését nem választhatta, 's azokat megjobbítani nincs hatalmában. Ha valaki ezen említett körülállások miatt nevetségesnek látszik; még nevetségesebbé lesz, ha azt szégyenli. Inkább ezeknek kellene néki arra alkalmatosságot adni, hogy nemes lelket mutasson, 's ezen tökéletlenségeket, mellyek hatalmában nincsenek, hasonló tökéletességekkel palástolja; vagy, hogy egy jeles Írónak szavaival éljek, Caesárt kellene neki követni, a' ki, mivel feje kopasz volt, ezt a' fogyatkozást borostyányokkal fedte be.

— *Tanquam haec sint nostri medicina furoris,
Aut Deus ille malis hominum mitescere discat.*

Virgil.

Ezen darabban azt az ígéretemet akarom teljesíteni, mellyet a' minap tettem a' világnak, és ezt magam eránt, egy kis görög kézirat fordításának közlése által lekötelezni, mellyről az mondatik: hogy ez egy része azon lajstromnak, mellyet Apolló' templomában, a' Leukate hegyen tartottak. Ez egy rövid leírása a' szeretők' ugrásának, 's következő czimje van: Tudositás azon aszszony és férfiú személyekről, kik a' negyvenhatodik Olympiásban, a' pythiai Apolló' templomában fogadást tettek, és Leukate fokról, a' jóniai tengerbe ugrottak, hogy szerelmöktől megszabaduljanak.

Ez a' tudositás sok helyen igen rövid, a' hol csak neve van a' szeretőnek, a' ki ugrott, és an-

nak a' személynek, a' ki arra alkalmatosságot adott; egyéberánt pedig rövideden megjelentetik, ha az ugrás által meggyógyult e vagy elveszett, vagy megcsonkítatott. Altaljában, olly sok emberek' neveit közli, a' kik meghaltak, hogy az egy halottas lajstromhoz hasonlítana, ha azt egész valóságában ide tenném. Azért csak kivonását közlöm annak, és egyedül olyan helyeket tettem által, mellyek valami rendkívül valót mutatnak, vagy magában a' dologban, vagy a' meggyógyulásban, vagy annak a' személynek sorzában, a' ki abban megneveztetik. Ezen rövid bévezetés után olvassák a' mi következik:

Battus, a' Sicziliai Menalkás' fia, a' Bombyea énekesné miatt ugrott: meg is szabadult indulatjától, de elvesztette jobb kezét és lábát, mellyek az esésben kitörtek.

Melissa, a' ki Daphnisba szeretett, igen megcsonkítatott; de még is életben maradt.

Cynisca, Aeschines' felesége, a' ki Lycusba, valamint férje Eurillába szeretett, a' miért ezen két házások több esztendőig igen rosszszül éltek egymással, mind a' két részről ugrottak: mind a' ketten meg is maradtak, 's attól fogva mindenkor igen jól megegyeztek.

Larissa, egy Thessaliai szüz, a' kit Plexippus, minekutánna három esztendeig szeretett, ott hagyta, a' halom' tetején egy ideig állott; 's midőn egy gyűrűt, karkötőt; és egy kis képet, más ajándékokkal együtt, mellyeket Plexippustól kapott, a' földhöz vágott, a' tengerbe rohant, 's még életben megtartott. Minekelőtte Larissa leugrott, fogadást tett, hogy Apolló templomának egy ezüst Cupidót ajándékoz.

Symnetha, a' Myndiai Daphnisba szeretvén, az esésben meghalt.

Charixus, Sapphónak bátyja, Rhodopébe, egy rossz személybe szeretett; 's minekutánna mindenét reá költötte, hugától megintetett, hogy szerelmének kezdetén ugorják; de elébb nem engedett néki, míg az utolsó talentumára nem jutott; midőn Rhodope elhagyta, és amaz magát az ugrásra elszánta, a' mellyben elveszett.

Aridaeus, egy igen szép ifju Epirusból, Praxinoeba, Thespis' feleségébe szeretvén, kár nélkül ugrott le, kivévén, hogy két első fogát kiütötte, és az orrát egy kevéssé megsértette.

Cleora, egy Efesusbeli özvegy, a' kit férjének halála miatt nem lehetett megvigasztalni, elszánta magát az ugrásra, hogy annak emlékezetétől megmenekedjék. De midőn a' fokra ért, ott találta Dimmachust Miletusból, 's minekutánna vele egy kevés ideig beszélgetett, mást gondolt, és hozzá ment Apolló' templomában. Özvegyi ruháit a' templom' nyugoti felén még felfüggesztve láthatni.

Olphis, egy halász, minekutánna elébb való nap Thistylistől arczulcsapást kapott volna, 's magában feltette, hogy hozzá semmi köze se lesz, leugrott és életben maradt.

Atalanta, egy öreg szüz, a' kinek kegyetlensége az előtt sok esztendőekkel, két vagy három kétségbe eső szeretőket ezen ugrásra kinszerítette, 's a' ki most ötvenötödik esztendejében, egy Spártai Kapitányba szeretett, az esésben nyakát szegte.

Hipparchus, a' ki tulajdon feleségét igen szeretete, ki is Bathyllusba szeretett, leugrott és az esésben meghalt; 's azután annak felesége szeretőjéhez ment férjhez.

Tettix, egy Táncz-mester Olympiába, egy athenébéli aszszonyságba szeretett, nagy serénységgel ugrott le a' köszikláról, és megcsönkult,

Diagoras az uzsorás, szakácsnéjába szeretett. Egynehányszor lenézett a' köszikláról a' tengerbe; de mivel bátorsága elhagyott, hazafelé indult, és azt még azon estve elvette.

Cynaedus, először saját kezével felírta nevét a' Pythiai lajstromba, 's midőn annak a' személynek nevét akarták tudni, a' kinek kedvéért ugrott volna, szégyenlette azt megmondani; 's ezért azt félre tévén, az ugrást néki nem engedték meg.

Ennica, egy szűz Páphosból, tizenkilencz esztendő, Eurybatesbe szeretett, az esésben megsértetett, de ismét helyre állott. E' már második ugrása volt.

Hesperus, egy ifju Tarentből, a' ki urának leányába szeretett, elbukott, mivel a' hajósok nem mentek jókor segítségére.

Sappho a' Lesbusi, Phaonba szeretvén, Apolló' templomába jött, hófehérségű öltözetben, mint egy menyaszszony felékesítve. Fején myrthus koszorút viselt, 's kezében tartotta azt a' muzsikai szerszámot, mellyet maga talált fel. Minekutánna egy éneket énekelt Apollóhoz, koszoruját az oltárnak egyik felére, muzsikai szerszámát pedig a' másik felére függesztette. Erre feltúrte ruháját, mint a' Spártai szűzek tesznek, 's több mint ezer nézők' jelenlétében, a' kik őt féltették, és elfutására nézve fogadást tettek, egyenesen a' foknak legmagassabb tetje felé ment, a' honnan, egy rövid versnek ismétélése után, a' maga munkájából; de a' mellyet mi nem hallhattunk, olly nagy bátorsággal lerohant, mellyet még senkin se lehetett észre venni, a' ki magát ezen veszedelmes ugrásra adta. Sokan, a' kik jelen voltak, ugy adták elől a' dolgot, hogy ők látták Sapphót a' tengerbe esni, de a' mellyből már nem lehetett kihúzni; e' mellett vannak mások, a' kik erősítik, hogy soha sem ért a' tengerbe, hanem az esés közben hattyuvá változtatott, 's ilyen állapotban látták a'

felhőkben lebegni. Ha nem a' ruháinak fejérsége és repülése csalta é meg azokat, a' kik utánna néztek, vagy valóban ezen muzsikai és bús madárrá változott légyen, ez a' Lesbusiak között még kétséges.

Alcaeus, a' híres lantos költő, a' ki egy ideig Sapphót igen szerette, még azon estve Lenkate domb-ra érkezett, hogy a' vett tudositás miatt lengerjék. De midőn hallotta, hogy Sappho őt már megelőzte, és annak teste sohol se találtathatott; nagylelkűséggel gyászolta halálát, 's azt mondják: hogy az ő száz huszonötödik Odáját ezen alkalmatossággal írta.

Ebben az Olympiásban 250-en ugrottak:

Férfiak	124
Aszszony-személyek	126
Meggyógyultak	120
Férfiak	51
Aszszonyok	69

Visu carentem magna pars veri latet.

Senec. in Oed.

Igen okosan cselekszünk, ha hiszszük, hogy egy része azon gyönyörűségnek, mellyben a' boldogok részesülnek a' jövendő életben, az isteni bölcsességnek hosszszas vizsgálásából, a' világnak igazgatásában, és a' gondviselés' titkos és bámulásra méltó útainak feltalálásában, az idők' kezdetétől fogva egész végéig, származni fog. Semmi se látszik az emberi természethez illőbb gyönyörűségnek lenni mint ez: ha meggopdoljuk, hogy az ujság kívánás egyik legerősebb és legtartóssabb azon kívánságok között, mellyek mi belénk oltattak, és hogy a' csudálkozás egyik legkedvesebb indulatunk. Melly hosszszasan tartó gyönyörűségekben fognak ezen két tulajdonságok részesülni, egy olly nagy és külömbféle néző-helyen,

melly minékünk, a' magossabb lelkek' társaságában megnyittatik, a' kik talán mi velünk egy ilyen gyönyörködtető látásnál egyesülendenek.

Ellenben nem lehetetlen, hogy azok büntetésének egy része, kik a' boldogságból kirekesztettek, abban állhat, hogy tőlök ez az elsőség nem csak megtagadtatott, hanem az ő kivánságaik is nevelkednek, a' nélkül, hogy ezeknek eleget tehetnének. Talán ezeknél a' haszontalan igyekezet az esméret után boldogtalanságjokat még nevelni fogja, és őket a' tévelygések', setétség', zavarodás' és bizonytalanságnak labyrinthusába fogja dönteni, a' magok szerencsétlen állapotját kivévén. Milton a' megesett angyalokat így irta le, a' kik midőn az ő kinyokból valamennyire enyhülnek, egymással beszélgetnek, és az ő időtöltéseik közben is új nyughatatlanságot támasztanak. Nem tudta az elkárhozott lelkek' mulatságait, az ijedés 's búsulás nélkül, mellyet olly elmésen bele kevertt, tulajdonképpen leírni.

Jelenvaló állapotunkban, melly közép állapot, a' mi lelkeink igazsággal és hamissággal jegyeztetnek meg; 's a' mint tehetségeink határok közé szorítattak, szándékaink tökéletlenek, ugy lehetetlen, hogy ujság kívánásunk némellykor el nem igazítatnék. Az emberek' foglalatossága ez életben, inkább munka, mint tudás; 's azért, az ő körülállásaik szerint, az esméretnek mértéke adatott nékik.

Innen származik, hogy a' vizsgálódónak okossága sok ideig olly sok nehézségekre akadt, ha arról számot akart adni, hogy a' jó és rossz ezen a' világon a' kegyesek és bűnösök között minden különbség nélkül van kiosztva. Innen származnak mind azon keserves panaszok, a' sok szomorú esetekről, mellyek a' bölcseken és igazakon végbe mennek; és ama' csudálatos szerencséről, melly sokszor a' vétkesnek és bolondnak megjutalmazása. Innen van, hogy

némellykor az ész egészen meg van zavarodva, 's nem tudja mit kelljen néki mondani egy ilyen titkos kiosztás felől.

Plátó gyűlöli némelly meséit a' Költőknek, a' kik az Isteneket ugy nézték, mint az igazságtalanságok' szerzőit, és ezt teszi fenéktörvénné: hogy mind az, valami a' kegyes emberen történhetik, légyen az szegénység, nyavalya, vagy más valami abból, a' mi gonosznak látszhatik, ő néki vagy élteben vagy holtában javára fog szolgálni. Olvasóim könnyen észre fogják venni, melly kedves ez a' tanítás, miut a' mellyet még egy nagyobb Szerzőnél előhozva találunk. Seneca szorgalommal irt egy értekezést ezen dologról, a' mellyben iparkodik mint Stoicus megmutatni, hogy a' viszontagság magában nem valami gonosz, és e' mellett Demetrionak egy jeles mondasát említi; hogy t. i. semmi se lenne szerencsétlenebb, mint egy olyan ember, a' ki a' szenvedés felől semmit se tudott. A' boldogságot hasonlítja egy igen gyeuge anyának engedékenységéhez gyermeke eránt, melly anuak veszedelmét gyakorta előmozdítja; az Istenségnek jóságát pedig hasonlítja egy bölcs atyának szeretetéhez, ki az ő fiait munka, megtagadások, és nehézségek által gyakorolja, hogy erejük legyen és vitézségöket jobban megmutassák. Ezen alkalmatossággal általmegy a' bölcs arra a' jeles és dicsért gondolatra, hogy egy történet sincs e' földön a' Teremtőnek nézésére, a' ki az ő munkáira vigyáz, méltóbb; minthogy ha egy erős férfiú, a' töle reá mért szenvedést meggyözi. Hozzá teszi, hogy magának Jupiternek is gyönyörködni kell abban, ha az égből lenézvén Catót, hazájának omladékai között, egyenes-szívűségét megtartani látná.

Ez a' gondolat még okosabbnak fog nekünk látszani, ha az emberi életet ugy tekintjük, miut próbaidót, és a' viszontagságot mint érdem-helyet ab-

ban, melly sokszor a' legjobbaknak és választottaknak mutatattik ki.

De a' mit én itt leginkább méltónak itélek a' meggondolásra, ez: hogy mi most nem vagyunk alkalmatosak a' gondviselés végzéseinek megvizsgálására; vagy a' sz. irásnak szép kifejezése szerint: mi csak rész szerént látjuk és homályosan, mintegy tükör által. Meg kell fontolnunk, hogy a' gondviselés az ő rendelésében az időnek és dolgoknak egybekötetésére egyszerre néz, ugyhogy mi azon szép összefüggéseket, mellyek a' mellékes esetek között, mellyek az időhöz képest messze vagnak egymástól, nem találhatjuk fel; és hogy a' mi okoskodásaink, midőn a' lánczból olly sok szemeket elvesztünk, félbeszakasztottak és tökéletlenek. Az ollyan részek az erkölcsi világban tehát, mellyeken magokban semmi szépség nincs, lehet még is szépségek más részekre nézve, a' mellyek mi előttünk ugyan elrejtettek; de annak szemei előtt nyitva állanak, a' ki az elmúltat, jelenvalót és jövődőt egy tekintettel egyszerre látja; és azon történetek, mellyeknek megengedése most az ő jóságát vádolni látszik, mind jóságát mind bölcsességét magasztalhatják a' világ végén. És ez elég a' mi képzelődésünk megzabolázására; mivel hijába iparkodunk, a' mi elménknek mértéke szerint ollyan dolgokat megmérni, mellyek felől nem tudjuk, mi volt azok előtt, mi következik utóbb, 's a' mellyeknek se kezdetét se végét nem esmérjük.

Én ezen mély gondolatokban elfáradt olvasóimat valamennyire megakarom enyhíteni, 's nékiek Mó'ses felől egy régi 'sidó regét fogok elbeszélni; melly ugy látszik, hogy a' hasonlításnak egy neme, a' melly azt megvilágosítja, a' mit éppen most mondtam. Ez a' nagy Próféta, a' mint mondatik, egy szózat által az égből egy hegynek a' tetejére hivat-

tatott, a' hol néki, beszélgetés közben a' legfőbb Va-
 lóval megengedetett, hogy annak némelly kérdése-
 ket tchessen elcibe a' világ' igazgatása felől. Ezen
 isteni beszélgetésnek közepette, parancsoltatik néki,
 hogy nézzen le a' síkra. Alatt a' hegy' tövében egy
 tiszta forrás jött fel, a' hol egy katona a' lováról le-
 szállott, hogy egyet igyék. Alig ment el, mindjárt
 jött egy kis férfi-gyermek azon helyre és egy erszény
 aranyat talált, melyet a' katona elvesztett; felvén
 azt elment vele. Hamar ezután jött egy elgyengült
 öreg, a' kit az idő és dolog egészen elárasztott, 's
 minekutánna szomjúságát eloltotta, leült a' forrás-
 nál, hogy ott valami keveset nyugodjék. A' katona,
 ki az ő erszényjét nem találta, visszatérvén azt ke-
 resni akarta. Kérte az öregtől, a' ki erősítette, hogy
 azt nem látta és az eget hívta bizonyosságául ártatlan-
 ságának. De a' katona nem adott hitelt erősítései-
 nek, 's megölte őt. Mó'ses az ijedés 's csudálko-
 zás miatt arczra borula, midőn az isteni szózat' pa-
 naszait megelőzte: „ne ijedj meg Mó'ses, és ne kérd:
 „miért engedte meg az egész földnek birája ezen dol-
 „gokat? A' gyermek alkalmatosság arra, hogy az
 „öregnek vére kiontatott; de tudd meg, hogy az
 „öreg, a' kit te láttál, a' gyermeknek atyát megölte.

Nequicquam populo bibulas donaveris aures

Respue quod non es — — — —

Persius Sat. 4.

A' léleknek minden betegségei között nincs egy
 is, melly olly ragadós és veszedelmes volna, mint
 a' hízkeledéshez való szeretet. Mert valamint a' be-
 tegségnek sokkal nagyobb ereje lehet egy olyan tes-
 ten, mellynek nedvességei már alkalmatosok a' rosz

béfolyásra: úgy a' léleknek ezen nyavalyájánál, melly mindenkor hajlandó a' méregnek bevételeire, nem lehet külömben, minthogy az okos cselekedeteknek minden rendje dugába dül.

Elsőben mi magunknak hízeltünk, és azután mások hízeltetésének is menni kell mi körülünk. A' magaszeretet felébresztetik mi bennünk, egy indulat, melly mindenkor hajlandó pártot ütni a' mi józan ítélő tehetségünk ellen és ellenségeinkhez általmenni. Innen van tehát, hogy a' jótétemények' vesztegetése mindenféle nyalogatókra, a' magunkszeretetétől, mint igazságosság úgy adatik elő, mellyet az eránt mutatunk, a' ki minket magunkkal öszvekapcsol. Ha magunkat ilyen hízeltetések és csábítások által elhagyjuk foglalni, örömmel megjutalmazzuk a' mesterséges fogásokat, mellyek eszünket vesztik, és elménknek 's hajlandóságainknak gyengeségén győzedelmeskednek.

Azonban, vajha minden emberek általlátnák, melly alávaló és rosz kútfőből származik ezen indulat: nincs a' felől kétség, hogy azon személyek, a' kik annak hízeltetni akarnának, akkor szintén olly megvetésre méltóknak tetszenének, a' melly szerencsések most az ő feltételökben. Származik egy bizonyos tulajdonság után való kívánságból, a' mellyel mi nem birunk, vagy azon hajlandóságból, melly szerint azok akarunk lenni, a' kik nem vagyunk. Ezek az okok, a' mellyekre nézve magunkat valakinek általengedjük, a' ki nekünk mások karaktereit és tulajdonságait adja; mellyek minékünk még is talán szintén olly rosszul állanak, 's a' mi birásunkra éppen olly alkalmatlanok, mint azoknak ruhái lennének. Sokkal jobb és ditséretesebb igyekezet volna, hogy inkább mi magunkat jobbitanánk meg, és a' rosz követés helyett, inkább egy jó originál lennénk, mint az, hogy tulajdon velünk született ter-

mészetünket másokkal el akarjuk cserélni; mert csakugyan nincs egy elme és természet is olly goromba és zabolátlan, hogy annak, a' maga tulajdon nemében, bizonyos és kellemetes hasznát, a' társalkodásban, vagy az élet foglalatosságaiiban ne lehetne venni. Egy vad magaviseletű személy, a' kinek a' társalkodás udvariságaira nincs kedve, még is fog azon kellemetesség által tetszeni, mellyet a' természet minden egynek ad az ő cselekedetei között. Így a' vig és eleven ember soha se lesz csudálók nélkül; sőt a' mély gondolatú és bús elméjü is fog némellykor tetszeni.

Ha valaki az ő veszedelmére még nem bír elég hijáभावálósággal: a' hízkelkedő felébreszti ezt a' szunyadó gyengeséget, és annyi érdemeket sugall bé neki, a' mennyi szükséges, hogy bolondá legyen. Valamint tehát a' hízkelkedés legalacsonyabb cselekedet, mellyet valaki végbe vihet; szintén ugy az illő dicsérés' mestersége, igen jó dolog. Mert dicséretes helyesen dicsérni; a' mint a' poéták ugyan akkor osztogatják a' halhatatlanságot, mikor ők magok azt jutalmul veszik. Mind a' ketten gyönyörködnek: az egyik, hogy érdemeinek jutalmát veszi; a' másik, mivel megmutatja, hogy ő alkalmas azt megesmérni. Az az ember azomban, ebben a' mesterségben mindenek felett szerencsés; a' ki, mint az ügyes képiró, az orczának színeit és vonásait ugyan megtartja, mindazáltal az ő festését a' legkellemetesebb hasonlatosságra viszi, mellyre az csak alkalmas.

Én azt hiszem, az ember nehezen képzelhet magának bájolóbb gyönyörúséget, mint az, melly olyan dicséretből származik, mellyhez a' hízkelkedés teljességgel nem férhet. Illyenben részesült Germanicus, midőn ő, a' mint Tacitus beszéli, egy tartandó ütközet előtt való éjszaka kívánván megtudni

csalhatatlan jeltől hadiseregének tiszteletét maga
 eránt, megleste némely katonák' beszélgetését, 's
 az ő dicsősségének éléséhez jutott; mivel azok tette-
 tés nélkül való egyenességgel, az ő nemes és felsé-
 ges ábrázatját, szelidségét, vitézségét, magaviseletét
 és szerencsáját a' hadban magasztalták. Hogyan kell
 egy ilyen ember szívének, ilyen körülállásokban
 az örömtől emelkedni? Melly ösztönnek kellett en-
 nek lenni reá nézve, hogy azon ösvényen tovább
 menjen, melly néki már olly tiszta bizonyosságát adta
 a' legnagyobb örömnök, mellyben csak egy halandó
 részesülhet!

Némellykor az is történik, hogy még az ellen-
 ségek és irigyek is, mikor éppen nem gondolják, a'
 tiszteletnek legigazabb jeleit adják. E' még nagyobb
 gyönyörűséget szerez, mivel ez a' dicséret az érde-
 mektől indítván, távol van a' kedvezés 's hízelve-
 dés' minden gyanujától. Így jár az N. Ő elmés,
 tanult és jeles; de irigy, magát igen szereti és örö-
 mest rágalmaz. N. a' társaság' jó kedvéu elhalavá-
 nyodik, ha ő nem adott arra alkalmatosságot. Ő fél-
 tő és kedvetlen lesz, mihelyt megszűnik az a' sze-
 mély lenni, a' kit csudálnak, 's mások' dicséreteit
 ugy nézi, mint az ő érdemeinek kissebbedését, 's
 mint törekedést azon magasság ellen, mellyben ő ál-
 lani akar. De éppen ez által oszt ollyan dicsérete-
 ket; mellyek a' hízelvezésről nem gyanúsok. Az ő
 kedvetlensége és elkeseredései annyi bizonyos és két-
 ségtelen tanúk, hogy más érdemi meg azon tisztes-
 séget, mellyre N. törekszik, 's bosszúsággal kell né-
 ki látni, hogy azt mégsem érheti el.

A' jó hír helyesen hasonlítja a' drága bal'sam-
 hoz, 's ha mi illendőképpen dicsértejük, legkelle-
 metesebb illat: de, ha az valamely nem erős és
 szerencsésen elrendelt agyvelőtől nagyon erősen bé-
 vétetik; az igen erős bal'sam' módjára, az érzékeny-

ségekre béhat, 's még az inaknak is ártalmas, mellyeket annak erősíteni kellene. A' nemes lélek inkább érzi mint mások a' dicséretet és gyalázatot, és a' tisztesség kívánó elme a' becsületnek és helybenhagyásnak, bizonyos mértéke által szintén úgy meg erősítetik, mint azt a' megvetés 's kicsúfolás leveri. Mindazáltal csak olyan személyek illetődnek meg ezen két esetek által, a' kik a' köznép felett felemelkedtek,

Bella, horrida bella!

Virgil.

Sokszor töltöttem azzal az időt, hogy a' versengésnek külömbféle neveit fontoltam meg, mellyek a' világba béhozattak.

Az első emberek, mint most is tesz a' köznép, a' vad Logikának egy neme szerint vetekedtek, melly a' mesterség' törvényjei által nincs megjobbitva.

Sokrates, a' vetekedés' kérdező módját hozta be. Ellenfelétől mindent kikérdezett, míg őt tulajdon szája által meggyőzte, hogy véleményjei hamisak volnának. A' versengésnek ez a' neme az ellenséget megszorítja, minden rejtek helyeket elzár, a' hol el-futhatna, és arra kinszeríti, hogy magát megadja.

Aristoteles, megváltoztatta a' megtámadásnak ezt a' nemét, és igen sok apró fegyvereket talált, mellyeket okoskodásoknak nevezünk, olly móddal: hogy valamint Sokrates szerint mindent helyben hágy az ember, a' mit az ellenfél mond; Aristoteles szerint pedig mindent tagad, akármit akarjon is mondani. Sokrates győz hadi fortéllyal, Aristoteles erővel; az egyik a' helyet alájaásás által veszi be, a' másik karddal foglalja azt el.

A' fő oskolák Európában sok esztendőök olta csupa okoskodásokkal disputáltak; ugyhogy mi sok századok' tudományjait ellenmondásokban és feleletben előadva, 's a' mi időnknek minden józan eszét a' végtelen distinctiók' sokasága által elszakasztva szemléljük.

Midőn a' mi fő oskoláink észrevették, hogy a' versengésnek illy móddal soha se lenne vége; a' bizonyításoknak egy másik nemét találták fel, mellyet nem lehet az aristotelesi figurák alá húzni. Argumentum basilinumnak, (mások bacilinum vagy baculinumnak írják) nevezték. Ha ellenfelüket meggyőzni nem tudták; botokkal leverték azt a' földre. Ezen makacs czivakodásokban szokás volt, legelsőben okoskodásokkal előjönni, 's azután botokra kelni; midőn vagy egy vagy más módon ellenkezőiket meggyőzhették. Oxfordban vagon egy keskeny általjárás, mellyben a' pártok egymást megtámadni szokták, 's a' miről még most is megtartotta a' logikai utszának nevét. Hallottam egy öreg orvost igen büszkén beszélni: hogy ő fiatal korában gyakorta vezetett egy csapat ifju Scotistát, 's egy sereg Smiglesianust fele utzáig elbotozott, míg az illető garnisonokba nem futottak.

Ez a' gondolkozás, ugy vélem, Erasmus' idejében igen nagyon ment. Mivel ez az Író a' felől tudósít minket, hogy a' görög tudományság' visszaállítása után, az europai universitások többnyire görögökre és trójaiakra voltak felosztva. Az utolsók a' görög-nyelv eránt megkérdelhetetlen gyűlöléssel voltak, annyira, hogyha valakire akadtak, a' ki azt értette, miudeu esetre ugy bántak vele mint ellenséggel. Erasmus maga is olly szerencsétlen volt, hogy egy bizonyos trójai félnek a' kezei közzé esett, melly néki sok taszításokat adott, hogy annak ellenségeskedéseit hólta napjáig nem feledhette el.

Van még a bizonyításnak egy neme, melly az említetthez közel jár, és a melly egész társaságoktól 's országoktól gyakoroltatik: ha t. i. mind a két részről százezer disputánsokat állítanak, és egymást kardvágásokkal meggyőzik. Egy bizonyos nagy Monarcha, olly kevély volt a versengés mesterségének ezen erejében, hogy az ő nagy ágyuira ezt iratta: *Ratio ultima regum, a' Királyok' logikája.* De hála légyen az Istennek! hogy most az ő tulajdon fegyverei által olly jelesen megcsalattatott. Ha egy ilyen bölcsel van az embernek dolga, meg kellene emlékezni annak a férfinak mondásául, a' ki egyikkel a' római Császárok közzül valami dolog eránt versengésbe keveredett. Midőn néki barátja mondotta, hogy ő csudálná, hogyan hagyhatta el állítását; ám bár az igazság az ő részén lett volna, azt válaszolta: soha se szégyenlem, ha egy ollyan embertől megczáfoltatom, a' ki ötven legióknak parancsolhat.

Még csak egy nemét akarom előhozni a' versengésnek, mellyet fejczivakodásnak lehetne nevezni; 's még egyet, melly szintén ollyan hatalmas; midőn a' fogadások szolgálnak bizonyítások gyanánt.

De a' legnevezetesebb neme valamelly dolog elintézésének az, mellyet kinzó versengésnek mondhatnánk. Ezzel éltek a' szegény reformátusoknál Franciaországban, és a' melly Angliában is Mária Királyné' uralkodása alatt olly közönséges volt, hogy egy bizonyos Író, a' kit Bayle ur felhoz, azt mondotta: a' fa a' nagy vesztesék miatt Smietfieldben, drágább lett. Ezen versengők az ő ellenkezőiket ollyan okoskodással győzik meg, melly közönségesen farakásnak neveztetik. A' kinzás is egy neme az okoskodásoknak, mellyel jó foganattal éltek, és az által sok embereket megtérítettek. Az előtt kivették az emberek' fejéből a' kétségeket, 's az igazságra vezették őket az észnek erejével; meggyőzték az előítélé-

tet, tisztesség, értelem, és világosítás által azoknál, a' kiknek igazsága volt; de a' meggyőzésnek ez a' módja igen lassan munkálódott. Azt találták, hogy a' kinzásokkal világosítóbb volt, mint az ész. Minden kétséget úgy néztek mint olyan makatságot, a' mellyet nem lehetett másként elhajtani, mint bizonyos eszközök által, mellyek a' végre készítettek. Rövideden a' veszzőket, kinzásokat, akasztófákat, gályákat, tömlőczőket, farakásokat és tüzet úgy lehet tartani, mint a' régi pogány Logikának kiterjesztését.

Van még a' vetekedésnek egy néme, a' melly ritkán hibáz, ámbár annak, mellyet itt említettem, egészen ellenébe tétetett: értem azt, midőn valakit kész pénzel meggyőznek, vagy a' mint közönségesen nevezik, egy vélekedésre megvesztegetik. Ezen eszköz gyakorta foganatosnak találtatott, mikor már a' többiek mind nem akartak használni. A' ki a' pénzből vett bizonyításokkal jól el van készítve, hamarabb reá fogja beszélni ellenkezőjét, mint az; a' ki okoskodásait az eszből és bölcselkedésből veszi. Az arany csudával teljes felvilágosítása az elmének; egy szempillantásban eloszlat minden kétségeket, alkalmaztatja magát a' legcsekélyebb tehetségekhez is, lecsendesíti a' nagy szájú és kiabáló embereket, megindítja a' megkérdelhetlent és legnyakassabbat. A' Macedóniai Fülöp a' versengésnek ezen nemében meggyőzhetetlen volt. Megczáfolta azzal az egész athe-nébéli bölcsességet, megzavarta azoknak igazgatóit, némákká tette szónokait, 's végre őket minden szabadságaikból kidisputálta.

Baranyay Ferencz.

9.

Hogyan tehetni szert jó vénségre?

(Mellékdarab azon példázathoz, mely a' Minervában 1827.
I. K. 1046 l. található.)

Három megaggott atyák együtt innepelték Arany-menyegzőjök napját; mely alkalommal gyermekeiknek ki-beszélték, hogyan értek olly magas kort. Az egyik kö-zűlök, — tanító és papi személy, — így szólt: „mi-
„kor tanítani házamtól kiindultam, soha sem búsultam
„az előttem álló utnak hosszúságán; az ifjak' fejk fö-
„lött soha sem lépdeltam el önbizottan; kezeimet áldás-
„ra soha sem emeltem fel a' nélkül, hogy valósággal ál-
„dást mondtam és Istenemet dicsértem volna: azért let-
„tem illyen vénné.“ A' másik, — egy kalmár, — eze-
ket mondá: „Soha nem gyarapultam felebarátom' kárá-
„val; az ő átká soha sem szált velem ágyba, és örö-
„mest adtam a' szükölködőknek is értékemből: azért
„ajándékozott meg az Isten ennyi számos esztendőekkel.“
— A' harmadik, — egy nép-bíró, — illy vallomást
tön: „ajándékot nem vettem soha, makacsul soha sem
„jártam a' magam fejkén, a' legnehezebb ügyben önma-
„gamat igyekeztem meggyőzni először is: azért áldott
„meg Isten vénségemmel.“

Akkor előjárulának fiaik és unokáik; kezeiket ösz-
vecsókolgatók, és megkoszoruzák az öregeket virágok-
kal. Az atyák viszont megáldák őket és mondának:
„a' millyen ifjúságtok, ollyan legyen vénségtek is; le-
„gyenek néktek magzataitok az, a' mi most nekünk ti
„vagytok, az az: viruló rózsás korona ősz hajainkon.“

Szép korona az öregség; de csak a' mértékletesség, igazság és bölcsesség' utján található. Példab. 16, 31.

A' J ó t é v ő n é.

Egy fejedelem-aszszony a' Rajna vidékein, udvari dámaítól kísértetve sétálni ment a' mezőre; mert a' zöld fák, az élő víz, és a' kék ég, neki sokkal jobban tetsettek ugy, a' hogyan azokat a' jó Isten csinálta, mint a' hogyan a' játékszínen előjönnek. Az ut mellett egy szegény, búbanattól és nyomoruságtól megedzett aszszony ült, ölében egy csöcsemőt tartván. A' fejedelem-aszszony sajnálkodva megállapodott és így szólt hozzá: „Kegyed' gyermeke alkalmasint beteg!“ „Óh! — ugymond erre az aszszony, — a' szegény féreg már annyira van, hogy majdnem elhal. Emlőimben a' táplálék kiszáradt; mert két egész napja, mióta szájamban nem volt egyéb mint egy darabka száraz kenyér.“ A' fejedelem-aszszony' intésére egyik udvar-dáma egy darab pénzt vona elő erszényjéből, és adá a' szerencsétlen anyának; ez pedig sírva fakadt és ezt mondta: „bárcsak hamar tejjé válnék!“ E' szók a' fejedelem-aszszonynak szívét hasították. Neki is volt odahaza egy csöcsemője, kit maga szoptatott. Azonnal leült a' szegény aszszony mellé, öléből kivette a' gyermeket és tulajdon melyjére tette. — Be szerettem volna látni e' pillantatban azt a' szegéuy anyát, és amá' nemesszívű fejedelem-aszszonyt; de még — ha effélet látni lehetséges volna, — azt az angyalt is, melly ekkor mellette állott, és nevét felírta könyvébe. —

Edvi Illés Pál.

10.

A' megsebesített Lucretzia.

Bús volt az asszonyok' dísze, Lucretzia, —
 Utálta a' napfényt, 's életét, — miolta
 Szüzességét Sextus, a' királynak fija
 Kegyetlenül elrabolta.

Undorodva nézett lehidalt ágyának
 Már megfertőztetett buja párnáira. —
 Marokkal tépé ki fűrtjeit hajának,
 'S lármás zokogással síra.

Marczangoló bánat pesgett megvérezett
 Szívében, — enyh helyét sehol nem lelhetette, —
 Magát maga előtt — ha rá emlékezett,
 Halálíg elszégyenlette.

Örömet bájta volna el a' meghasadott
 Földgyomrába, — 's kedves lett volna Leukás'
 Szirtjáról, (alatta ha Lethe áradott
 Volna) néki a' lebukás.

És fel is tette, hogy küldött leveléből
 Férjével fátumát mihelyt megérteti;
 'S mihelyt az haza jön: megpiszkolt testéből
 Tiszta lelkét számkiveti.

Nem kívánt ő élni többé, — nyughatatlan
 Epedéssel várta őh azt az átkozott
 Órát, mellyben végrehajtja irgalmatlan
 Célját; a' mit határozott.

Minden egy egy óra olymiásoknak
Tetszett néki, — 's létét megunta lelkének;
Rövid perczei is a' pillantásoknak
Őn szárnyakon repülének.

Ekképpen harczola keserves sorsával,
'S férje' nevét sítta rítta számtalan a'
Nyomorúlt, — míg végre az, negyed magával
Egyszer hozzá bétoppana.

Hát kincsem! — így köszönt bé a' jó, a' nemes]
Férj, — mért hivál haza Ardea ostroma,
Alól? — bajod tán nincs valami tetemes?
'S ajakára csókot nyoma.

De ah most koránt se olly kedvel fogadá
Férjét a' példátlan hűséggel szerető
Menyecske, mint másszor, — csókját vissza adá
Most is ám! — de nem nevet Ó!

Magát elfelejtve pongyolán, égyának
Szélén ül, — nem szökdös mostan örömébe
Lépésit helyébe várja jó urának, —
Nem fut csókokkal elébe.

Könnyei sűrűn buzogtak ki néki,
'S melljét dühös kézzel óh agyon meg agyon
Tépvén, — Collatine! nézd! — ezt zöpögé ki:
Lucretziád oda vagon!

Itt szava elállott, — de majd akadozott
Itt tört hangon panaszt ismét így kezdette:
Ágyodat Édesem! Sextus, az átkozott!
Megszentségtelenítette.

Bún fertővé tette a' szeplőtlen Hymen
Szent nyoszolyáját, — és az undok lator, ah
A' szüzesség' meleg ágyát térdeimen
Gonosz lábbal letiporá!

Nincs már mért szeretnem tovább életemet,
 Ha elrablá azt, a' mi annak díszet adott,
 Egyébaránt lelkem, — azért, hogy testemet
 Megrutíttá, — szűz maradott,

És e' tiszta lelket, a' már tisztátalan
 Test' fogságában én nem is tömlöczözöm,
 Példát adók, hogy ne éljen a' fajtalan,
 'S e' világból kiköltözöm.

Más bűnhődött nem én, 's magam bár kimosom
 A' bűnből, — de bennem azért megbüntetem
 Az idegen bűnt is, a' mellybe gyilkosom
 Belé mázoló életem.

Meghalok! — 's a' fene tört, mellyet kevésse
 Az előtt, illy szörnyű czélből eldugott a'
 Kéblébe, — egy sebes, egy villám dőfessel
 Szíve mellé suttyantotta.

A' Hébe által még forróan tartatott
 Ifjú vértől, a' tőr, — mint Pyraemontól a'
 Hideg vízzel tellyes dézsába mártatott
 Tüzes vas, sustorékola.

A' tüzessen verő szív' rúgó ereje
 Által, — valamint a' csöbe felejtődött,
 És gondatlanul kilőtt puskaveszszeje
 A' seb' lyukán kilökődött.

Tág nyílásra kapván a' vér, erőszakos
 Szökéssel omlik, és örülve fut ki a'
 Parázna testből, — jaj! tőle már csatakos
 A' haldokló Lucretzia!

Bálvánnyá válék e' borzasztó scenára
 Collatinus, — a' már özvegyen maradott;
 'S eszén kívül rogyván kedves halottjára
 Hanges sírásra fakadott.

Könnyeze Brutus is, — 's a' virtus hazáját
 Igazán szeretni tudó bajnokban, a'
 Boszszuállás' tüze minden porczikáját
 Átfutó lángá lobbana.

Felvévén a' gyilkos tört, — erre a' tótsa
 Vérré esküszik meg vitéz barátival,
 Hogy Róma tyranját kiirtsa kiöttsa,
 Minden gonosz kortsaival.

'S hogy e' nemes czélban jó módot lelhessen;
 A' lelketlen testet kocsira téteti
 És azt négy gyász lovon, még azon véresen
 A' piarczra kiviteti.

Tüstént úgy tolong a' lázzadt nép a' város
 Utszáin, — mintha ben pártütés lángolna,
 Vagy holmi angur falainak káros
 Süllyedést prófétált volna.

Ezrenként tódúl a' piarczra a' bőszült
 Sokaság, — visítva fut az aszszonyoknak
 Csármás tábora, — és magok is az ószült
 Vének zihálva totyognak.

Hullámszik tőlök a' piarcz, — körülálják
 Lucretziát, — 's mint az ijedt pujka sereg
 Hálottját nyúlt nyakkal petyegi, — csudálják
 A' testet, — 's szívök kesereg.

Kegyetlen fájdalom támad az érzékeny
 Lelkekben, és minden száj szörnyű átkokat
 Kiált a' királyra, — sírnak a' félékeny
 Szüzek, siratják társokat.

'S jaj! im egy iszonyú felhő kerekedik
 Mindent rémülésbe hoz, és már kezd félni,
 Még a' bátor is, — 's az ég besötétedik
 Nem tudják azt, mire vélni?

Themis, a' szüzesség istenasszonyával
Szállt le a' felhőben, — 's hogy ebben siratták
Lucretziát ók is, — bús szél zúggásával
A' népnek tudtára adták.

Ugy van! megsiratták őtet az Istenek!
Ártatlan tehát a' megholt Lucretzia,
Az ölö menykövek már most készüljenek
Számodra tyrannus fija!

K. A.

11.

B O L D O G S Á G.

Minden tárgy ott díszlik, ott terem csak egyedül, hol az ő lételére megkívántató elemei készen vannak; — hol elemet nem talál, ott nem díszlik semmi, — az az: minden tárgy díszlenék mindenütt, hol tér és idő találkozik, ha elemei is mindenütt készen volnának. A' tűz mindenütt ég, terjed, és emészt, csak ott vész ki, hol levegőt nem talál; — a' hal mindenütt megterem, csak ott nem, hol vize nincs. — Talán az elemek magok szülik az ő élőiket is, és talán mag nélkül is díszlenék ott minden, hol elemét bőségben találja; valamint az ellenkező esetben még a' mag is kivész ott, hol eleme nincsen. — Ugy van, azt mondják a' Physicusok, ha egy palaczk' fenekére mézet eresztünk, 's arra kenyérbélt morzsolunk, bármint bezárjuk az üveg' száját, hangya terem benne; — 's a' föld' szőnye, mihelyt illy gazdag elemű lett, minőnek látjuk, önként mag nélkül is embert és barmot hozna magára.

Hagyjuk ezt a' Physicusokra; — de annyi örökké bizonyos, hogy minden tárgy ott díszlik, hol elemeire kap: tehát a' boldogság is.

Az elemek, eledelek, vagy éltető anyagok nem mindig magányos egyűgyű testek, hanem többnyire többféle testeknek chemicali műveltek.

A' boldogság, vagy boldog élet' elemén is nem azt kell érteni, mintha a' Király minden jobbágnak, minden nap száz forintot ajándékozna; hanem számtalan sok eszközök vannak, mellyek egymásba kapcsolódva keveredve, mintegy chemice munkállódnak.

Elem szükiben, szük a' díszlés is; elem-bőségben, végetlen és buja minden. — Boldogságot kisebb nagyobb mértékben lehet találni a' föld' minden népeinél, valahol csak ember él e' világon; de ennek kiapadhatatlan Oceánja csak azon népeknél divatozik, kiknek szerköztetésök bölcs Aristocratián, mintegy nemzeti büszke Conduit-listán alapúl. — Ugy van! egy ország boldogságának legfelsőbb eleme a' bölcs Aristocrátia.

Igaz, hogy a' boldogság' egész titka csak e' rövid mondásban áll: hogy az embernek menél kevesebb legyen gondja, mert minden boldogtalanság egyedül a' gond' sokaságába foglalatik; 's ezen okból legboldogabbnak lehetne mondani a' természeti bárdolatlan vad embert, a' ki civilisatiót nem ösmérvén, mentt egyszer'smind a' civilisatió' temérdek szükségeitől is; de az ember' rendeltetése örökös tökéletesedés lévén, az együgyűség csak addig áll fel, míg a' világon csak egy az ember, — de mihelyt kető van, már egymást köszörűlik, egymástól tanulnak, egymást kényszerítik — elannyira, hogy ha az emberek nemzetekké szaporodnak; lehetetlen civilisatió és tökély nélkül fennállniok. — A' tökélyt, grádusok nélkül még csak képzelni is lehetetlen, — 's mi tökély volna az egy országban, hol semmi avancementnek helye nem volna?

A' boldogság egyedül csak a' szorgalom' gyümölcse; ki soha nem érdemlett, nem tudja

mi a' boldogság; ha torkig nectárba, aranyba, bíborba úszhatik is. — Tehát a' szorgalomra ezer meg ezer útakat kinyitni a' hazafiaknak és polgároknak; — ez teszi a' haza boldogságát, — mert kinyitnák ők magoknak, ha hatalmokban állana, — a' minthogy néha nyitnak is erőszakkal, 's letörik a' nem józan hatalmat. — Ezen célra ezerféle eszköz lehet, az ezerféle emberi karokhoz képest, úgy hogy, ha bár a' szorgalom legelső kapujának a' földművelés látassék is lenni; de azért ezen célra a' legnagyobb nemzeti luxus se kevesebb értékű ám! — Sőt a' luxusnak ezer milliom ágai jóltévéleg hatnak a' földművelőre és népesedésre is.

De már, hol Aristocrátia nem lévén, minden ember egyforma értékű 's együgyű (Herrhutter Bruder) volna; ki költene egy fillért is a' luxusnak, a' magas emlékek azon felséges teremtményeire, melyek az emberi elme és kéz szorgalmát csaknem a' menybéliééhez teszik hasonlóvá, bámulandóvá? Ki fizetné meg az illy remekék' érdemét, kik a' pénzt ismét ezer meg ezer apróbb kezekbe odább adják, ha nemes, magas, gazdag Aristocráták nem volnának?

Hazám! boldog Hazám! Tenéked jutott a' legboldogabb sors, midőn tántoríthatatlan alapodat illy szilárd szírten építetted! — Nagyot és felségesset rejt magába a' mi dicső alkotmányunk; csak az egek ennek koronája felett gondviselő szárnyaikat kiterjeszszék!

Hogy sok panasz, sok kedvetlenség, sok agyarkodás támadott ellene, annak egyedül a' míveletlenség az oka; — ugyan is, akár egy míveletlen vagy rosszul nevelt úri személyt nézzünk; ez, kényességébe vissza él magas polczával, 's az egész szent kart meggyalázza,

holott a' nagy úrnak, és nevelttnek, csak nemes szívvel kellene különbözni a' kicsinyekről, nem pedig durvasággal; — akár a' műveletlen vagy neveletlen alnépet vesszük gondolóra; ez irigyli az urak' szerencséjét, 's talán magát tartaná arra érdemesebbnek. — De ha mind az ur — urnak, mind a' nép — népnek igazi practicus oskolában felneveltetik vagy megtanítatik, — 's kiki kötelességét egyszer'smind vérvé teszi önmagának, és senki senkit nem scandalizál; akkor örökre megnémül minden agyarkodás. A' ki mihez nem ért, ha az övé is, még nem az ő kezébe való.

Minden boldogságnak eleme megvan a' mi alkotmányunkban; — és ha mégis boldogságunk hibázik, nem alkotmányunk, hanem neveltetésünk, vagy talán inkább neveletlenségünk mindennek oka. — A' művelt lelkek' számát; egyetértését, és szent akaratját még mindig fellyúl mülja, kijátsza a' rövidébblátóké, kik hasonló sőt egyenlő voxal birván, mi csuda, ha a' czélt alig közelítjük?

Az argumentum is csak ott győz, ott foganzik meg, hol elemét, a' morális neveltetést feltalálja; hol ez nincs, ott sikertelen minden argumentum, ha maga Szent Pál vitatná is. — Nem is az illyeknek, hanem egyedül a' nemes műveltségű lelkeknek írom e' soraimat, hogy ők is velem kezét fogván, gyomlálják a' gazt közúlakarattól, melly még hazánk' gyönyörű paradicsomát burjányolja.

A' haza boldogságának olly sokféle eszközei vagynak, hogy érdemes volna minden hivatalú hazafinak a' maga fakkjában, mellyet kiki legjobban érthet, a' tőkélyt eszközlő jó tanácsait vagy észrevételeit közössé tenni; 's ek-

kor nem szünném meg én is földmérői fakkomban competens értekezésekkel, csekély tehetségem szerint szolgálni, — 's legelőször is írnék a' racionális agriculturáról, 's megmutatnám, hogy a' mostani nyomorék nomadica agriculturánkban feneklik veszedelme népünknek, hazánknek, — ellenben a' rationalis agricultura tenné hazánkat paradicsommá, népünket benne angyalokká 's a' t. — továbbá írnék az utakról, mint legszükségesebb eszközökről, 's megmutatnám, hogy az örök sárra és posványásra kárhoztatott róna részén hazánknek, se kő, se vas-út, — egyedül csak a' fedett utak lehetségesek, legjobbak és legolcsóbbak, 's az örökös utasoknak véghetetlen javokra szolgálnak. Ez pedig csak abból állana, hogy 5 öl szelességű út felhányatnék domborúra, minden kövezés nélkül, mellynek két szélén kő vagy fa oszlopokra, cserép zsindellyel, sőt Schystus kövel igen alacsony fedél csináltatnék. — De most még ilyen javallatokkal elő nem lehet állani, mert kinevetik az illy szokatlan és hallatlan beszédet és újjítást még a' fakkbéliek is, annyival inkább a' fakkkúliek. — Sőt sok van, ki a' dolgot érti, de csak azért kárhoztatja, hogy nem ő találta fel, 's irigyli másnak a' találói dűcst. Nyomorú irigység! illy hiú dűcsért! — Én örömezt átadom a' feltalálói dűcst akárkinek, — 's tartassanak az illyenek feltalálóknak, csak a' hazát irigységökbe egy legszükségesebb legjőltévőbb eszköztől megne foszszak!

Mínthogy tehát még korán van technical vagy mechanical reförmokról értekezni, melyeket morális nevelésnek kell megelőzui; kéntelenek vagyunk ezeknek elébb utját készíttetni, 's magunkat még most mindig csak apró di-

dactico-morale tárgyakra szorítottani. — Illy czélből szól e' jelen értekezésem is a' Boldogságról.

Ebben a' tökéletlennek kikiáltott világban, — ebben a' vélekedőleg gyarló emberi életben, sehol sincs tökéletlenség, nincs semmi hiba! — Minden tökéletes, minden bölcs, — az elrontott emberen kívül.

Vagy más szavakkal, minden teremtmény, élő vagy életlen, és még a' lábunk alatt keresztül fekvő szalma szál is bölcs, — bölcs a' mívelt ember is; — egyedül az elrontott emberi faj teszi a' szép természetet pokollá, melly szerént mindent felzavar, és a' kincsek közepette tantalusként, sem maga nem tud ostobasága miatt a' természet' drága ajándékival élni; sem másokat ezekhez irígy lelkétől kínoztatva nem enged nyúlni. — Gyász a' természet vidamságra alkotott tárháza, — kín minden teremtménynek öröme adatott rövid élete, — sír és nyög az egész földszíne csupán egy sereg elrontott embernek vaksága miatt, melly az életet annyira megkeserítte, hogy sokszor egészszen hijába, minden czél nélkül láttassunk születeknek lenni, — azért élünk, hogy szenvedjünk, — kín és nyomor élete urnak, szegénynek.

Ha semmi positivumot nem tennénk is, hanem mint az oktalan állatok a' zerus ponton a' természet' rendén mennénk, mégis boldogabbak volnánk, mintha mesterséggel egész erővel, tűzzel vassal negativumot teszünk, tétetünk, terjesztünk, állapittunk, örökkítettünk.

Hát nem jobb volna? e' rövid életet örömmel, mint kimesterkélt kínokkal leélnünk? — nem jobb volna a' bölcs természet anyánk' példajaként élni és éltetni, holott ez sokkal keve-

sebbe kerülne, mint a' kifőzött bajoknak és gonoszságoknak zürzavaros ködje?

Minden életnek, lételének, maradásnak, legesleg együgyűbb kezdő 's éltető eleme a' bölcsesség, az a' józan, könnyű, tiszta, együgyű érzés, határozódás, vagy talán éppen ösztön, mellyet az egész természetben minden teremtményen tapasztalunk, — úgy hogy itt minden bölcs, még az ember is bölcsnek születik, 's az is marad mindaddig, míg el nem rontatik, és egy természetes 6 esztendő gyermek sokkal nagyobb bölcs, mint sok philosophiát végzett és nem végzett elromlott vén sokaság. — A' természet bölcsessége az örök rend feltartásában tűnik ki, és rend nélkül semmi a' világon fel nem állhat. Ezen rendet követné a' természetes józan ember is; — de az elromlott ember minden rendet felbont, az egész természetet felzavarja, 's a' legnagyobb szentséget lábbal tiporja.

Ha tehát maradást akarunk és boldogságot; a' bölcsességet tegyük magunknak tükörül és ideául, — különben a' nagy ködben mindenütt tévelygünk, botorkálunk, az egész élet pusztáján nyomorgunk, — egyedül az utra soha nem akadunk.

A' bölcsesség pedig koránt sem névtárs (synonym) a' tudománnyal, — ezt csak érezni lehet, de nem kimondani, — vagy ha kimondjuk, illy szavakba lehetne foglalni: érezni tudni! ebből áll a' bölcsesség. — Koránt sem tehát a' sokféle görög és római bölcsek' kitanulásában, sem nem az universitások' kihalgatásában, sem a' sokféle élő vagy holt nyelvek tudásában; — igaz, hogy ezek mind hatalmas eszközök; hidak és compendiumok a' bölcseségre, de azért még nem következik, hogy min-

den, ki ezeken áthatott, bölcs légyen, sem az ellenkező, hogy t. i. ezek nélkül senki bölcs nem volna. A' bölcsesség' útja nyitva áll minden ép eszű embernek, kinck 5 érzéke, sőt ezek közül csak egy légyen is ép, — és sokszor egy pórszemélyben nagyobb bölcsre találunk, mint egy kitanúltban. Legbölcsőbb, és legtöbb nyelveket tud az, ki a' virágoknak, fűveknek, fának, köveknek, csillagoknak 's a' t. nyelvét érti és érzi.

Ha az egész emberi nemzet bölcsességre, az az szorgalomra és józan észre neveltetnék, és érezni tudni megtanulna; akkor semmi baj se volna e' világon, — (az elemek mostohaságát, sőt a' legrémítőbb természeti bajokat, bajnak se számlálván azokhoz képpest, mellyeket ön gonoszságaink mesterkélnek) — semmi privát interestentia, semmi kivétel, a' közjón kívül nem uralkodnék, és senki a' gyűléseken a' drága időt haszontalan szóvitával nem töltené, hanem a' közjóra egyszerre ráállana, mert ez által az ő boldogsága is ezerszerre nagyobbra terjedne, mint különben, a' midőn se ő célta nem érhet soha, se mást elérni nem engedti. — Sőt ha nem neveltetnék is az emberi nemzet bölcsességre, csak annak útjából ki ne tekertetnék, el ne rontatnék; még magától se térne el a' bölcs anyatermészeti rendtől, 's még akkor is boldogabb lenne; de midőn még mesterséggel is rontatik, józan elméje kificzamíttatik az egyenes útról, tekervényes, még egyenesebbnek vélt álutra neveltetik, — az igazságnak és az Istennek igazi megösmérésétől elzáratik, és az igazság kimondása, vagy megértése tőle egész életében eltűntatik, 's telhetetlen igazvágya dúzs czifra költeménnyel annál gazdagabban kielégí-

tetni képzeltek 's a' t. úgy ha a' Parliament örökké törvény-gyártásban izzadoz is, még sem érünk soha jobb időt, a' legjózanabb Reformbill mellett is, mint a' minót eléltünk, — jó célra törekedünk, költségeskedünk; de mindig rosszabb sikert érünk. —

Az igazságnak csak egy útja van, — ki ezt el nem találta, hijába élt. De vajmi nagy áldozatba és maga megtagadásba kerül ezt elérni! Nincs a' bölcsességnél drágább portékánk, mellyet nem gyáva pénzen, hanem csak maga megtagadásán lehet vásárolni. Ki nem szenvedett; nem tud uralkodni.

Egy célnak temérdek eszközei lehetnek, 's egész életünk az eszközök választásán és kitalálásán való tanakodásban 's pörülésben telik el. De hát már azon nagy célra, hogy egy Osmán-ország felállhasson, és egy Sultáni thronus bátorságba lehessen, nincs más mód felhagyva, mint a' mahumed' ábrándjait 's költeményeit oly sok millio buta néppel igazság gyanánt elhíttetni, 's az igazságot tőle megtagadván, a' vallást politikai kelepczékre használni, a' nép' eszét, szorgalmát baromi butasággá eltompíttni, — másral mindent hitetni, de maga semmit sem hinni, — az igazság és honni jajok' kimondását elzárni eltiltani, 's a' hízelkedésen kívül semmi akót közre nem bocsáttani? — Hogy ad erről számot a' Sultán egész Dívánjával együtt? annyi millio lelkeket sárba tapodván? — vagy nem hiszi tehát a' maga vallását, melly szerint a' legutolsó musulmannal is hiteti, hogy lesz ítélet napja, mellyen földi gonoszságaink kivilágosodnak; vagy maga a' legnagyobb hypocrita, mikor a' Moschéba mén, vagy ájtatossan Mekkába búcsúzik is.

A' Keresztyén fejedelmek léppen az ellenkezón dolgoznak, — ők a' reájok bizatott népet az élet és boldogság forrásához törekesznek vezérelni; de boldog Isten! melly temérdek akadályokkal kell nékik küszködniök, midőn maga az elromlott nép, mellyet boldogítani akarnak, maga is ellene dolgozik ön boldogságának!

Bölcsesség nélkül, valamint az egész természet fel nem áll; úgy mi emberek is jégre építjük legnagyobb áldozatunkat 's veréjtékünket is, — bölcsesség nélkül nincs állapot, nincs boldogság. Mint a' méhek' serege királyné nélkül bizonyos ideig óráig elnyomorog, de csak királynéval lehet ő állandó; úgy minékünk is minden intézetünk csak bölcsesség által lehet örökös, — e' nélkül sikló, bizonytalan.

Csak mind az egyenetlenséget átkozzuk, csak mind az egyességet ajánljuk. — De az egyesség nem fogható tárgy vagy portéka, nem olyan szer, mint p. o. az álompor, hogy mihelyt azt megiszszuk, mingyárt jól el is alu- gyunk, — az egyességet nem lehet egyszerre kézzel megragadni, mint egy pohár bort felhajtani, mert erre előkészület kell, hosszú idő, és a' praemissák' tudása, sőt vérünké tevése kívántatik; — mert ki az antecedenseket nem tudja, sőt vérebe nem fogadta; hogy lehet attól józan észszel consequenst kívánni, kivált ott, hol a' liberum veto, közös bölcsel úgy, mint testivel, — és a' puskaporba szabad vájkállása van annak is, ki ahoz egy cseppet nem ért is, — a' minthogy gyakran megesik, hogy hozzája sok betyár, égő pipával is mer közelíteni! Minden tárgy csak bölcs kézbe lehet idv, és Isten áldása; — profán kézbe méreg minden.

Az olyan ország, mellynek a' reform egyszerre jutna eszébe 's buzgóságába; nem csak czélt nem ér, de ügyét csak annál inkább el-
koczkázza, 's a' maradéknak annál nagyobb zavart és teherhagy valahára javítottát.

A' dolgot igen megvilágosítja azon parallel észrevétel: hogy a' régi helységek minden cél, rend, és plán nélkül átahotába tekervényesen épültek, úgy hogy ha valaki őket ma akarná regulázni; már is a' lehetetlenséggel küszködnék, 's könnyebb volna új helységet alapítani; — hát ha még a' régi slendrián hibát ma is toldjuk, 's a' házokat tovább is rend nélkül, kinek hol tetszik épülni engedjük; mennyi akadályt hagyunk a' jövő regulátoroknak meggyőzendőt?

Minthogy tehát egyedül a' bölcsességben foglaltatik egész boldogságunk' egyeteme, — csak ez által juthatunk az egy értelemre, és hazánk' rendíthetlen örök alapjának megvetésére; tehát sokkal előbbre haladnának minden nemzetek, ha a' kitűzött reformot addig abba hagynák, míg nem készek mindnyájan az egyetértéssel és meggyőzötteséssel, — mert meggyőzöttesítés nélkül, semmi plánta szorgalmunk háttérában meg nem foganzik; — de annál nagyobb szorgalommal látnának hozzá a' bölcsesség érleléséhez, mellyben önként minden erőltetés nélkül díszlik, sőt kapva kaptatik a' reform. Kiváltképpen pedig az ifjúság és jövő sarjadék' bölcs nevelésén kellene tüzzel vassal dolgozni, — mert a' megaggott megrögzött előítélettel telyes koros embert többé semmire hajtani nem lehet, — ő ellensége mindennek, mi az ő megrögzött szokásától csak egy hajszálnyira eltér is, — édes emlékezettel jut eszébe vén korába is, hogy a'

házak előtt lévő ó vermekbe, hajdan gyermek-
 kori arany idejébe pajtásaival együtt melly sok-
 szor belé esett, melly sokszor pocsékolt, jádzott
 's a' t. és azon vermeket be nem temetné a' vi-
 lág' minden kincséért is, — 's ha egy jóltévő
 reformátor erővel betemettetni, 's a' helyébe
 krumplit parancsol vettetni; már oda a' világ,
 a' sok újjítás miatt! Kiki csak ön testi subjecti-
 vitása 's kényje szerint ítél és munkállódik ez
 életben, 's ezt nevezzük mi sokan szabadságnak!
 Egyedül a' bölcs enged argumentumoknak. —
 És mivel egyenlő feltételek alatt, minden em-
 ber is egyenlő volna, — úgyhogy a' legnagyobb
 gonosztévő is, bölcs neveléssel az erényben is
 első lett vala, tehát tegyük embertársainkat böl-
 csekké, — legyen bölcs ur, bölcs szolga, bölcs
 jobbágy, bölcs hazafi, 's a' t. — a' mi igen cse-
 kélységből, és koránt sem olly gigászi áldozatok-
 ből áll, mint a' mostani zavaros slendrián; két-
 séget sem szenved, hogy a' hon' boldogságában
 századokat nyerünk, 's a' temérdek sok költsé-
 get és időt, mellyet most szóvitára és czivako-
 dásra pazérolunk, egyenesen az eszközökre for-
 díthatjuk. — Most ki nem vihetünk még sem-
 mi reformüdvőt, mert honfi társunk ellent áll;
 — de ha meghal, — a' fija tüstént rá áll, mit
 apja egyenesen megtagadott, 's a' dolgoznak, és
 egész hazának, egészszen más fordulatja lesz. —
 A' fjak egészszen mást tesznek, mint a' meg-
 rögzött atyák, — és nem ritkán láthatjuk, hogy
 egy atya, ezereket költött kastélyára, kertjé-
 re, épületjeire — perse plán nélkül; — 's mi-
 helyt meghalt, — mingyárt eldöntött a' fiú min-
 dent, 's plán és aesthesis szerint dolgozott. --
 Hány hazafi van ma, ki két kézzel tenné azt,
 mit atya hallani se akart! Illy dicsó lámpás a'

bölcsesség, szabad elnem fogódott elméinkben! Igaz, hogy magát bölcsnek tartja minden, ha bár nyakig úszik is az előítéletekben, mert nincs néki morális tüköre, mellyben magát megláthatná, — nincs igazi bölcsessége, — ő már a megromlottak közé tartozik, ha bár nem készakartva is, és mindent csak a maga scálájára mér; de az igazi bölcs előtt nincsen előítélet, hanem argumentum. —

A' mi morálon kívül másra akármire alapúl, az nem csak nem állandó, de hasonló azon kardhoz, melly egy régi császár' feje felett czer-na szálon függött. A' részrehajló törvények, — a' ravasz végrehajtók, és a' népnek 's józan éznek régi módi szerint vakságba tartása, 's a' bölcsesség mécsének eloltása, ideig óráig, (mert a' természetben egynéhány század semmi, — kihaltak a' leghatalmassabb tyrannok familiástúl együtt, de a' népek kihalhatatlanok) — adhat ugyan holmi ügyes bajos nyereséget, keserű falatot, keserves maradást, kínos nappalokat, még borzasztóbb éjjeleket, mint ezt a' históriák bizonyítják; — de bátorságos és biztos maradást egy hajszálnyit sem. Erre nincs több út a' bölcsességnél, — emberi méltóságunknak, erkölcsi felségünknek, és a' roppant természet rémítő 's szent borzadással elfogó érzésénél. — Hol van illyen érzés akár azon buta emberben ki a' szegénység' vas járma alatt, és még vaksággal is leveretve, alábbvaló a' baromnál, de gonoszabb is a' fene vadnál? — akár az olly neveletlen kevély gazdagban, ki testi kényyén kívül egyéb urat, egyéb philosophiát nem ösmér? — holott bölcs neveléssel angyal minden ember! — De perse, sok ember mással nem törődik, csak míg ő él, néki legyen jól dolga.

A helyett, hogy boldogság nevelkednék a világban, naponként inkább díszlik a szegénység, a kapzsi önség, és az ember gyűlölés, 's midőn az ország boldogságát az impopulatio tené, mert mennél több a nép, annál nagyobb mindenre a concurrentia, és így az olcsóság, és így a szorgalom, és így a boldogság — concurrentia nélkül csikorog sínlik, és fenn akad minden, — imé a népszaporodás vesztire látszik lenni a világnak! — 's végtére a sok bosszúság öszszeérvén, magunk se tudjuk kit vádoljunk, 's hol keressük a bajnak igazi okát? hanem bosszúságunkba megragadjuk a legelső alkalmat; 's minden bosszúnk' sullyát arra hárítjuk, 's ezer meg ezer méltatlanságot elkövetünk. Innen van az, hogy egyik vádolja a prókátorokat, másik a papokat, másik a nemeseket, másik az oskolákat 's a' t. 's ki tudná előszámlálni ki, mit tart a boldogtalanság fő okának? — Egyik sem oka, valamint nem a tűz oka, ha házad elégett, — hanem minden bajnak oka az egyet nem értés, ennek pedig oka a bölcsstelenség, az elmének józan igazság útján nem léte, — valamennyi, annyifelé kalandoz, — mindenik a maga subjectivitássát tartja igazságnak, 's fő törvénynek.

Ha mindnyájan józanon nevelve, bölcsen, methodice, consequent, és egyenesen gondolkodnánk; akkor a' gondolkodások' resultátuma is ugyan azon egy lenne; — de mivel igen kis részt kivéve, mind eltértünk az igaz útról; már a' mi egyszer a' regulától eltért, az osztán határtalan, szabadon garázdálkodhatik a' természetben, mert a' rendetlenséget controlérozni nem lehet, egyedül csak a' rend lévén az, melly a' controlériát megengedi; — mi csuda, ha min-

den gyűlésen az végeztetik: hogy majd máskor végeznek? — Ne vádoljak egyik rendjét is a' hazafiúságnak, — mindenik tökéletes és egyetlenegy lehet az a' maga nemében és kiszabott körében, sőt valóságos áldás-forrása a' közjóra nézve, minden hiba a' miveletlenségben, testiségben nevelletlenségben, érzéketlenségben, — a' bölcselenségben határozódik. — *Hinc illae lacrymae!*

Istenem! melly angyali védtárs, melly drága kincs, melly jól tévő emberbarát egy bölcs férfiú, egy józanon nevelt, vagy csak az erény útjáról ki nem ficzámított nemes lelkű ember! akár szegény, akár gazdag személyben álljon is előttünk! Ezt hirdetjük, ezt bámuljuk, ezt mutatjuk újjainkkal az utszán, nem a' scandalizáló betyárokat, kik az érdemet és ujjal mutatást betyárságokkal akarják kivívni; — de ellenben ugyan azon nemes-lélek, eltévesztett szerencsétlen eszközökkel, melly iszonyú fenevad, és gyalázatja lett volna az emberi társaságnak! — Én, ki ezt írom, nem én írom, hanem a' neveltetésem iratja általam, — melly nélkül szinte mint egyebek, én is a' veszedelemnek edénnyé levék vala. — Az ember mindig ember, lásuk azt királyba, urba, vagy koldusba; egyedül a' bölcsessége ad néki charactert, 's coloritot. Az ember csak masina, masinája neveltetésének, vagy nevelletlenségének.

Ha tehát a' haza boldogságát akarjuk rövid úton és igen könnyű módon lábra állítani; ennek egyetlenegy legrövidebb útja lenne a' bölcs nevelés, és a' léleknek nemes érzéshez szoktatása, mert a' nemesen nem érző lélek, minden szépnek és felségesnek, — valamint a' lusta test, minden munkának és szorgalomnak ellensége. A' hol Aristocrátia nincs, ott nagy és

**felséges, 's következőképpen magas nemes ér-
zés sints.**

Mindnyájan boldogságra törekszünk, és reményljük, ha ma nem, holnap elérhetni. Ám érjünk véget feltételünkben; de boldogságot még sem érünk soha is, — csak a remény volt édes, a valóság már kinem elégítő, 's e' szerént szomorúk megelégedetlenek vagyunk halálunkig, 's az örömet, ha mi még valahol lappang számunkra, borba keressük!!

Bölcsesség nélkül nincs boldogság, ha Darius' kincsét bírja is valaki, sőt annál nagyobb gond, aggodás, szeszély és önszerezte, vagy képzeltt baj nyomorgatja egész életét. Egy szegény bölcs, sokkal boldogabb, mint egy bölcstelen király, — csak hogy ennek boldogsága nagy részént negatívumban, az az: Epictét' *απιστου* -jában áll; — de a' boldogság töltött poharának tellyes mértékét csak annak engedték az egek, ki testi lelki kincsekre egyaránt szert tehetett, az az: a' millyen gazdag, olyan bölcs is egy személyben.

A' szegény bölcs, felségest és bámulandót nem tehet; — a' bölcstelen dúzsgazdag pedig hasonló azon kényes gyermekhez, ki mindaddig sír, míg a' kést kezébe nem adják, a' mit, ha az ablakon kitekintünk, ezer példányba látjuk igazolva: — de ha a' gazdagság bölcs kezek közé szorúlt, és ez a' két ellenpólus valahogy történetből egy személyben egyesülhetett; ez már az a' személy, ki e' gyarló testben mennyei követül, védangyalúl, jóltévóúl, 's megtartóúl küldetik néha az emberi társaságba! Hátha sok, hátha minden gazdagok bölcsességre neveltetnének!!!

Az alnép boldog nem lehet a' felnép bölcs intézetei nélkül; a' felnép pedig boldog nem lehet az alnép erkölce és szorgalma nélkül: már

ha a' bölcs intézetek alapítására szükséges pénz mindig a' külföldi mesterembereknek kamatoltatik, a' föld népe pedig egyre zsaroltatik; vége az erkölcsnek és szorgalomnak, bővölködünk mindennel, csak boldogsággal nem.

Azért is, minthogy a' bölcsességet nem követi, mint arnyék a' testet, a' gazdagság; — de a' gazdagnak hatalmában van a' legnagyobb bölcsesség és nevelés megszerzése is; tehát nincs más mód, mint a' gazdagokhoz folyamodnunk, és őket mély alázatossággal megkérnünk, hogy a' test kényeiről egy kevés ideig lemondván, 's a' neveltetés és szenvedés terhes jármát egy darab ideig megkóstolván, ne sajnálják fáradságokat, magoknak valódi bölcsességet, szegényebb ember társaiknak pedig enyhülését, 's közboldogságot szerezni, 's a' zavarban sínlódó Hazán valahára könyörölni.

A' Hazát boldoggá, paradicsommá, csak a' haza Nagygyai tehetik. Őké a' föld, őké a' hatalom, pénz, törvényhozás, 's a' t. — a' nép mindenben csak passiv van, ő oda megy, hová vezeréltetik. De itt a' legnagyobb idő hogy rajta könyöröljünk, 's a' falukba le tekintsünk, mert úgy megromlott már a' falusi nép' erköltse a' nagy szegénységben, hogy sok helyen veszedelmes tartózkodni is becsületes embernek. Sírni kell, mikor a' koldusnál koldusabb jobbágy danolva jön a' kortsmából, hogy otthon üres házában síró és éhező gyerekei 's felesége kínját ne érezze. Igen sok a' földünk, nem gyózzuk mivelni, — 's éhel halunk, 's még holtig többet kívánunk.

Udvardy János,
Földmérő 's Levelező-tag.

12.

HONTÖRTÉNETI TÖREDÉKEK.

I.

Concordia res parvae crescunt, discordia maximae dilabuntur.

Az egyik igazmondásnak századokig Róma volt, a másiknak Karthágo lett szomorú tanúja. Mert Hannibált nem Latium^o erőnyye; hanem honfiai^o irigysége győzte meg; és Afrika^o vitéz királynéját e^o rettenetes erőst, a visszálkodás tarjagos lelke temette sírjába.

De mit említtem az idegen példát; előttünk a^o Muhipusza (Ónodnál), nálunk a^o gyászenlékű Mohács! Árpád^o örök hála - érdemes bajnoki lelke, elégedj meg ennyi áldozatokkal, mellyeket a^o téged feledő Magyarid^o utói ama^o hozzád méltó unokád III-dik Andrásért szenvedtek az égi királytól!

Minekelőtte erányomhoz közelítnék „melly is az, hogy a^o Magyarok bármilyen hajladoztak az Árpád férjfi ága kihalása után az idegen Fejedelmekhez, hogy a^o haza királyiszékében azoknak hajtsanak fejet; de azt soha se tűrhették, hogy külső hatalom^o kényne rendeljen nekik uralkodót; hanem a^o nemzet^o szava 's akarata emelte Felséginket az érdem^o legfentebb pólczára,“ elébb mondom emlékezzünk vissza III-dik Andrára.

E^o jeles, de szerencsétlen uralkodó, atya István, — a^o II-dik András fiának halála után, Velenczé-

ben fő nemzetségbeli és nagy kincsű személytől Mauroczéna Tomazinától született; kiről osztán Velencei nevet nyert. Felnevekedése után történt, hogy a' feslett éltű IV-dik László király, András' testvérjét, hogy az ország' Rendjei trónusra ne emeljék, — orozva megölette. III-dik András, a' halálos veszedelem elől Austriába futott. Midőn pedig László azon Kunoktól, kiket nemzeténél többre becsülvén, illetlen barátságokban élt, — agyon üttetett, — az ország fő-embereinek közegyezésével, az esztergomi Érsektől szokott ünnepiséggel megkoronáztatott.

Felséges tulajdonságihoz képpent alig kezdett kormányzani; már a' külföldön ellenségei támadtak. Nevezetesen Rudolf Császár hadra kelt, Albert fiát Magyarokkirálynának rendelte és részire foglalatott: mivel IV. Béla, Fridrik császárnak a' Tatárok ellen ígért segítségért lekötötte az országot. Pedig Fridrik nem űzte ki szegény hazánkból az iszonyu fene ellenséget; sőt inkább a' szánakozásra és segedelemre igen méltó Bélánkat, futásában pénztől és drágaságaitól embertelenül megfosztotta; — azon régi sebeit akarván megboszúlni, midőn a' pártosoktól béhivatván, — Béla megverte. Azért IV-dik Incze Pápa, ezen szövetség' tellyesítésétől Bélát felmentette. Így András, az igazság' nyugtató erejétől lelkesülve, Austriába vezette fegyvereseit: és több városokat hatalma alá hajtott. Látván ezt Albert herceg, — nehogy az idegen koronaért hijába törekedve sajátját veszítse, — népe kedvetlensége végett is, királyunkkal békességet kötött; mellyet az atyafiság még erősebbé tett: ugyanis András ösvegyen maradván, Agnes leányával páréletre lépett. Menykövesebb felleg tódult ellene délről: az említett Kun-László' hűgát Máriát, Szicilia' királya sánta Károly birta feleségül; a' büszke Fejedelemné, Martellus Károly' fiát

IV-dik Miklós Pápa' követétől, Magyarok országglójának Nápolyban felkenette; a' tenger-vidékieket körüljárásában pénz- és igérettel részire hódítván. Bölcsen gyorsalkodott az Árpád' hős unokája is: a' női fortélyt hogy hiusítsa, míg Bavária' herczegével, Cseh-ország' királyával, — Yenczel fiának hitvesül adván Fennena feleségével nemzett Er'sebet leányát, — nem különben a' Szalzburgi Fejedelem Pappal szövetséget kötött. Albertet Adolf Nassani Herczeg ellen hadasokkal segítette.

Minekelőtte a' Horvátok is hozzá szegődnének, — a' vérmezejére Zágrábhöz Károly eleibe kiszálván, el-lenségén diadalmaskodott és haza űzte. Onnét Rómába ment, hogy a' Pápától is felkenettetvén, *) a' királyságban megerősödnék. Azomban Károly 1295-dik esztendőben, a' mulandó koronát égi dicsősséggel váltotta fel; Robert Károly fiát hagyván maga után.

Vetélkedőitől időlegesen menekedvén e' jó Fejedelem; — gondját az ország sebeinek gyógyítására intézte, 's a' Rendek' szívét igyekezett személyéhez édesíteni tisztséggel és bő adománnyal. Azért is a' fő papság mind azokat átok alá vetette, valakik néki mint törvényes úrnak nem engedelmeskedtek. De midőn az igazságot méltóságába kezdené helyheztetni, az ellene törekszőknek gyűlölségébe mélyebben süllyedt. Tudniillik a' gyáva László' országglása alatt divatba jött vallástalan-ságot és erőszak gyakorlást igyekezett irtogatni, 's a' Klerushoz és Nemességhez különös kegyességgel viseltetve 1298-dik esztendőben országos gyűlést rendelt, hogy a' Püspökök, — és nem annyira vagyonos Nemeseknek, a' világi Mánásoktól bitangolt jószágaik vissza tulajdoníttassanak.

*) Palma in vita ejus.

Ez igazsággal a' rossz akarat' tonvadó tüze lánggra gerjedt; még jobban, mikor Mária kedvencei' indulatját nem szünt ajándékkal pártjára hevítgetni. Ilyenek valának Omode Máté; Dalmátzia Bánjának fiai; Újlaky Ugrin és mások. András' szorongató környülállásában VIII-dik Bonifátzius Pápának esedezett, hogy a' pártosokat kötelességeikre intené. De ők már Károlyt hamarabb kérvén országglójknak, Andrást székiből kivetette; Bonifátzius trónusától örömmel tértek vissza, mind azok, mind Mária' követjei, a' ki unokáját, — Klementina Rudolf Császár leányának fiát, 11 esztendőskorában párthíveihez Spalatróba küldötte. Kis idő telve Dalmátzia és Horvát-ország Károlyhoz hódult.

Értesítettvén Velencei András, 's Magyar-országot is már igen ingadozni tapasztalván; — nagy bánatban elhervadt, vagy méregtől, kimúlt 1301-ben. 'S a' 4 századon felül élt, fejedelmi nemzetségét Árpádnak magával sírba vitte. Az Írók' egyező szavaik 6t az országlásra szükséges tehetségekkel ékeskedettnek bizonyítják, ki mind azt véghez vitte, valami egy jó és okos Felsőnek tiszte annyira, hogyha a' lázadók' többre vágyó kevélysége 's igazságtalansága engedte, az előzőjének rossz kormányza' idején erőt vett, vallással és törvénnel ellenkező sok visszaálléseket megorvosolta volna. —

Halálával a' kétféle pártolások a' hont inséggel rongálni nem szüntek, csak nevet változtattak. Gergely esztergomi Érsek, (midőn az 1298-diki ország-gyűlés' végzéseit nem sikeresítettvén, — András újjonnan hirdetetett Diétát; — átokkal fenyegette mindnyáját a' papoknak, ha az ország' gyűléséről Veszprémi mulatása helyére nem seregelenek.) Károlyt valamely koronával dicsőítette; mivel a' Szent Istváné a' koronázási, több drágaságokkal az ellenfél' birtokában volt. Mind ezért, mind pedig hogy nem a' régtől fogva gyakorolt szabados

módon lett királlyá Károly; sok fő rendbéliek, nevezetesen a' kalocsai Érsek és 6 Püspökök, hogy kénszerítésem kívül továbbra is fen maradna az egyező akaratú és független király-választás; Ventzelt hívták a' trónusra, a' ki IV-dik Béla leányának unokája volt. Őt János, kalocsai Érsek Székes-fejérváron 1301-ben szokott pompával megkoronázta. Halván ezt Bonifátzius, a' Ventzel királyságát helytelennek ítélve követőit átokkal ijesztette. A' Ventzel' Szónokai bátran megmondották, hogy ez az ügy az Apostoli-szék' eleibe tellyességgel nem tartozik. Ezenben a' Pápa Miklós Cardinalist hazánkba követnek hatalmazta. Károly bánatosan Horvátországba költözött; mert a' Magyarok közül kevesen egyeztek meg az ő királyságában. Miklós Püspök Budára gyűlésbe felszóllítván a' haza' Nagygyait, míg szelíden fejtegette azon szomorú következeseket, mellyeket a' nemzet' egyenetlenségei szűltek, — örömet halgaták mindenek; midőn pedig erősen vittatná a' Pápának a' király-tételre befolyó jussait, — és fenyegetve kénszerítné a' Püspököket Károly' részire állani; — lárma lett: következesképpen Jánost, a' ki az esztergomi Érsek' dolgába avatkozott, Rómába hívta feleletre. Ez alatt a' fő Papok igen felindulván, hogy a' szabad választás fenmaradjon; lassanként oda hagyták a' gyűlést: már most Miklós őket átok alá rekesztette a' Ventzel' több pártolóival; a' Klérus Miklóssal szint' ezt cselekedte. *) Éz által a' követ a' Magyarokat az öldöklésig felgerjesztette a' Károly ügyét felfogott Püspökökre, 's az erő erővel veretett vissza. Miklós Cardinalis látván a' veszedelmet, Rómába vissza ment. A' Csehkirály illy zűrzavarban féltvén fiának Ventzelnek életét, — a' koronával együtt 1304-ben haza vitte őt.

*) Palma.

Még akkor se fogadták el a' Magyarok Robert Károlyt, minthogy mélyebben meggyökeredzett sokak' szívében az, hogy szabad választással legyen királyok, mintsem elszenyvedhették volna, hogy az Apostoli-szék szabjon elejekbe választási törvényt. Így Otto Herczetget Baváriából kihíván, Ventzelnek lemondása, 's a' korona' kiadásával ugyancsak Fejérváron, Benedek Veszprémi Püspök által Országlójoknak tétették. XI-dik Benedek láttatott ezt elnézni, tán figyelmeztvén a' Magyarok jussaikra; hanem V-dik Kelemen Gentilis Cardinális honnunkba követnek küldötte, ő is a' Rákos mezejére országos-gyűlést hirdetett; igyekezvén a' hazában már két évig pusztított hazafi hadnak véget vetni. — László, Erdélyi Vajdát, a' szent koronának elfoglalásáért az Ekklesiából kitiltotta. Midőn azomban Károly mellett vigyázatlanúl beszélne, — kevésbe múlt, hogy hasztalanul nem fáradt. Úgyanis az Ország'-Rendjei a' szabad választást általa gátoltatni értvén, egy szív-és lélekkel felkiáltottak: „Senkit nem szenvedünk meg a' trónusban, egyedül azt, kinek honni törvényeink szerint szabados szavallással általadjuk az országlast. Külömben szent királyink véreből keresünk valakit, mindnyájunk' kívánásából ha parancsoljuk — azt koronázza meg és kenje fel a' Pápa. Ez az Anyaszentegyház' szertartása, ez a' fő Rendek' akaratja, az erőt és menyköveket tegye félre; ma is vannak nyomai még, hogy Miklós követ a' nép haragja gerjedése közt semmit se végezve elbocsáttatott.“ Már most Gentilis szelídebben kezdett szóllani; nyájas beszédjével a' kirohanó indulatokat csendesítette: Robertnek fényes születését, majd nemzetségi igazait, majd ismét a' sok veszélyt türt honenyészethez közelítő állapotját ékes szóllásával előterjesztette; jelentette, hogy ő hatalomból, vagy parancsolattal nem kívánja Robert országlastának megerősítését;

csupán kérésből tanács és javaslásból. — Így nemes és illő nyájasságával véghez vitte, hogy még azok is, kik Robert ellen harczoltak, őt öröm-szavakkal uralkodóknak kívánták. Ennek bizonyosságára, 's a' választás emlékezetére mind a' követ a' Rendektől és Karoktól, mind ezek ő tőle leveleket váltottak, mellyekben e' dolgok megíratlak. Azon bizonyság-levelet fenhagyta Péterffy Károly, mellyet a' Vaticanumi levéltárból szerzett meg. Kivonása ez:

Az Úrnak nevében Ámen!

K. U. sz. 1308. eszt. 27. Novemberben, V-dik Kelemen Pápa úr legfőbb papi hivatala' IV. évében, Főtisztelendő Gentilis, Sz. Márton-hegyi Cardinális Presbyter úr, vállalt követséget az Apostoli-széktől Magyar-országban, és az ehhez kapcsolt tartományokban.

Követi tiszte' folytatása közben a' mit elébb hallott, nyilván tapasztalta, hogy ezen országot, melly régen sokféle bőség — és gyönyörűséggel teledezett, szentjeiről elhírült, — ama' régi ellenség' a' békesség konkolyt hintő vetelkedője zúgó szélvész-ként általjában megrontotta, az országnak csaknem minden részében visszavonást gerjesztett; borzasztó megrendíttetése közt a' hazának pusztulást szerző ellenségeskedés foglalt helyet. Világosan szólva: midőn Magyar-ország' felséges királya Károly, és az ország' némelly Bárói és Nemesi nem értnének egyet, 's köztök a' gyűlölség és szennyvedelem' fáklyája fellobbanna, 's így a' jobhagyok szívének idegenkedése miatt, a' királyi bő adakozó magas indulat nem gyakoroltathatnék; eképpen a' köz jó tetemesen vesztene, — követ úr a' haza botránkozásának megszüntetésére, a' felséges uralkodó' javára, kit mint fiát szíve' tellyességéből szeret; az ország népe szerencséjének, és béké helyre-állítására kezdette munkás figyelmét fordítani.

Ezeket tárgyzó hivatalához képpent, hírmondói 's levelei által az ország papi és világi Méltóságait és Nemeseit tanácskozni Budára meghívta. A' Rendek sokan felseregelték; a' megnem jelent meszsze lakó Zászlósok pedig ügyviselőket küldöttek. Minthogy pedig a' budai várba, hová a' követ szállt, a' fő urak fegyveres kísé-
 rőiknek népessége miatt szabadon nem mehettek át, a' vár ellenébe a' túlsó parton letelepedtek. A' követ kez-
 dett dolgát gyorsan folytatni kívánván, tisztsége méltó-
 ságát és felmuló magas rangját nem tekintvén, sőt ma-
 gát megaláztatván; a' király — és mind a' két rendű fő-
 rangúakkal, kik innen a' vizen maradtak, halászkép-
 pen csónakon átkelt. Utánnok eveztek a' sok idegenek,
 kiket ezen gyűlés' meszsze hatott híre, és a' dicsősséges
 látvány kívánsága felserkentett; a' budai polgárok, és az
 óhajtott, — de a' zajgó indulatok' nem egyesülhetése mi-
 att, reménytelen békés idők' közelgetésén bámulók te-
 menteleníték a' dicső hajós-sereget, kik osztán a' gyűlést
 körül övezték. Rendelt helyekhez érvén, a' felséges ki-
 rály' 's követ' jegyzőik, a' bizonyosságul különösen hí-
 vattak, az Atyák; nevezetesen Tamás esztergomi, Vin-
 cze kalocsai Érsekek, Haymon Váczi 's a' t. Püspökök
 a' követnek jobbjá; a' Méltóságos férjfiak pedig u. m.
 Omode Nádor, a' Tót-országi Bán balja felől foglaltak
 helyet. Utánnok következtek a' követeik 's ügyviselőik
 a' méltóságos Tárnok, Ugrin László Vajda, — Zonik
 Gróf, és Trinche (Trencsény) Máté Palatinusnak. Már
 most a' követ úr ezen isteni ígét vette fel az Evangyé-
 liomból: „Uram a vagy nem jó magot vetettél e
 a' te földedbe?“ Fontosan kifejtve a' föld' az
 az Magyar-ország' magvait, mellyeket az Isten abba
 hintett; mellyekből olly nagy szentségű és hírrel tün-
 döklött apostoli királyok ágaztak ki; kik méltóknak
 találtattak a' Szentek közzé írattnak. Emlékeztette to-

vábbá a' Rendekezt, hogy szent István a' római Pápától vette a' koronát, mint a' honni történetek bizonyítják: többiben is a' felvett matériát a' maga czélja, 's a' haza állapotjához képeest bámulásig alkalmaztatván. —

Azomban az ország szabadságának színe alatt a' Zászlósok és Nemesek közt zúgás lőn; melly a' követ úrnak fülébe hatott, nyilván panaszra fakadtak illyképpen: „Nem akarták, nem is volt szándékok, hogy a' római Anyaszentegyház, vagy annak nevében a' követ úr, a' sokszor említett ország' királyáról tellyességgel ne gondolkoznék; de azt kívánják, hogy a' kit ők országtól bévett szokással meghívták és királyoknak elfogadták, a' tisztelt követ úr, a' római Anyaszentegyház' nevében Magyar-ország uralkodójának azt erősítse meg; minthogy minden időben az igaz és legfőbb Pápák, — 's a' római Anyaszentegyháznak léendene jussa a' Magyar-Király' megkoronázására és erősítésére: ha ugyan ez valósággal az uralkodó házból származván, egyező szívvvel akarnak kinevezni.“

Maga pedig a' követ úr, szerencsés dolgának bevégzését ohajtván; a' papi és világi méltóságok kérésök-, és nyilvánságos megegyezésökre Károlyt, ki a' fent említett Magyar-királyok-, nevezetesen Siczilia' és Magyar-ország' felséges királynéjától, — a' bódog emlékezetű István, Magyar-király véréből származott, és kinck az országlásba következése azon Anyaszentegyháztól bém bizonyítatott, és így az országlást neki törvényesen elhatározván, az ország' igaz királyává, az Anyaszentegyház' nevében szokott ünnepiséggel béiktatta 's megerősítette; következőn mindenki egyező szívvvel a' megerősítés után, úgy a' részén lévők, mint eddig az ő Felségétől idegenkedők bévették egyenként, és különösen igaz királyoknak, és országlásba következőnek elösmérték 's ígérük, hogy neki mint jobbágyok termé-

szetes uroknak szolgálni 's engedelmeskedni tartoznak. Hogy pedig e' dolgot tökéletesen bétöltendik, és sértetetlenül cselekedendik, a' kereszt felett kezeket feltartva megesküdtek; és a' követ urat egyenként békeség csókjával illették. A' felséges királyt menten csoportosan karjaikon felemelvén, tapsok' örömjaja közt kiáltottak éljent! Végre elénekelték: „Ditsérünk téged Isten!”

Így történtek ezek közel Pesthez túl a' Dunán, a' várral áttalellenben. 's a' t.

Jegyzés: Itt már a' honni és külföldi főrendbéliek' neveik következnek, kik ezen nevezetes egyességet aláírták. *)

II.

Cum matrona premens altum rubicunda sedile,
Assiduo durum pollice nebat opus.

*A' piros orozájú főnö magassabbra felülvén,
Gyorsan újjáival fonta sodorva lenit.*

Homerus az Odysseájában a' szemérmes Penelopét, fonása-, és szövéséért az örök hír' szekerébe ültette. Magyar-ország királynéi közzül én is emlétek két Penelopét, — Mária Theresziát, és Róbert Károly' hitvesét Er'sebet. Mind ketten az aszszonyi szép munkákat gyakorolták: Mária Thereszia egy Herczegnéhez déleesti vendégségbe magát megalázni kérettetvén, mikor a' fővendégnék drága pompával öltözve jelentek meg; a' ha-

*) Hogy ennyi akadályokon győzedelmeskedhessen a' jó király, fogadást tett: hogy életében naponként bizonyos hosszú könyörgést elmondánd. Majd az országlás' sok gondjai közt, és betegeskedése miatt azt nehezen cselekedhetvén, XII. Benedek Pápához folyamodott; az őt fogadása alól felmentette, úgy hogy 12 szegényt tápláljon.

talmas király és császárné egyszerű ruhában ment oda, és magával kötést vitt. E' beszéd szóhagyomány *) (traditio.) Er'sebet mennyiben volt kedvellője a' női szép művészségnek, — írva hagyta Bonfini, a' hol Feliczián borzasztó cselekedetét környülállásosan e'képpen adja elő Dec. 2. lib. 9.:

„Volt a' királynak egy embere Zaach Feliczián; Trenchéni Máté, hajdani Nádor' udvarában született; gazdagságra és nagy tekintetre tett szert; a' Nádortól elbocsáttatván, a' királynak (Károly) szolgálatjába csak hamar bészerezte magát, hogy annál könnyebben sorsát haladó méltóságra emelkedjék. A' titkos igazságtalanság, kevélység, megvoltak benne; szíve mindenféle gonoszra hajlott: ragadozni és bár melly gonoszsággal vagyontait öregbíteni kész vala. Ugy lehetett őt nézni, mint szörnyeteket, a' hitszegés és hűségtelenség' példáját: hanem mind ennyi vétkeit úgy tetsző nemes bátorsággal, tisztében eljáró leereszkedéssel mindég úgy tudta palástolni, hogy a' király' kegyelmét felettébb megnyervén, hozzá parancsolatainak költött tellyesítése alatt éjjel 's nappal könnyen járulhatott. Illy tehetőségben ok nélkül rettentő bűnös vakmerőségre vetemedett. Hirtelen a' királyt, feleségét, gyermekeit az asztalnál ültökben megtámadta, hogy azokat kardra hányván, az uralkodást részire csikarja 's kényre uralkodjék. — Mert érzette, hogy a' békés országlásban vesztegelve, keveset boldogulhat; ellenben zenebonában külömbféle vétkes alkalmak fogják magokat néki ajánlani. Mások úgy vélekednek, hogy a' királyné testvére a' feleségén erőszakot tévén, vetemedett az iszonyú gyilkolásra; tehát mint említénk, midőn a' Felség' hitvese, — és születjeivel Vi'segrádon az alvárosban ebédelne, kötelelessé-

*) Vagy hírhagyomány.

ge' színe alatt bemenvén, kardot ránt, elsőben is a' királyra rohan; de az kihajólván a' vágás elől, kis sebet ejt rajta. Majd a' felséges aszszony ellen fordulván, jobb kezének 4 újjait lecsapta; mellyekről mondhatom, hogy azokkal a' női foglalatosságokat, 's bő adakozást gyakorolta, éjjel 's napot egyé tévén, szent ruhákat szőtt és vart, *) még a' felált királyfiaknak se kedvezett, felettek kardját villogtatta, az életöket tanítóik elejébe állásokkal dicséretes hűséggel tartották meg míg kiszaladtak. Az egyik nevelő Kene'sits Gyulának a' fia volt; a' másik Miklós, — János Nádornak gyermeke. Az uraknak megrémülése közt a' királynénak asztalnokja, Pataky **) Sándornak János fia, egy nemes indulatú ifjú ugrott a' dühösködő Feliczián' eleibe, és törét gégejébe ütven, földre teríté. Így következik a' királyi-levél — **Diplóma**:

Mi hűséges alattvalóinknak, u. m. az esztergomi Káptalannak felírásából (tudni illik, kik a' gyilkosság' megvizsgálására kinevezettek) voltaképpen tudósítottván, 's értesítettvén mellyek légyenek ama' mi, 's az ország ellen hűtelének' jószágaik; egyszer'smind figyelmetesen visszaemlékezvén az eléggé megnem dicsérhető azon hűséges és kedves érdemeire az említett Jánosnak (a' ki Sándor' fia, ki Cselénnek szülötje drága feleségünk, — Ó Felsőének asztalnokja 's kedves palotásunk); mellyekkel nekünk, sőt inkább az egész országunknak mások felett tetszeni 's kedveskedni kívánt; e' becses és nagy hűségű engedelmességhez hasonlót, alig cselekedett valaha valaki. Ugyan is az a' különös és igen jeles, és minden jutalomra méltó érdeme Jánosnak;

*) Mise szertartási ruhákat.

**) Patachi, — a' Speculum Jaurinensis Eocl. Írójánál: Bonfiniban pedig Pathochi filius.

hogy midőn palotánkban királynénknak 's nekünk együtt ebédlésünk' alkalmával asztalnoki tisztében eljárna, amaz istentelen, csalárd, gonosz Feliczián Száhnak (Ság) fia, bűnös önhitségből, magunk', hitvesünk' édes fiaink' vérével emberiségtelenül kivánt hízni, 's a' királyi familiát e' világból kiakarta irtani; mindnyájunkra mezítelen kardal rontott, tőle mint halálos gonosztévőtől, a' felséges Isten' gondviseléséből heves gyorsasággal bennünket megmentett; pokolbéli és telhetetlenül kegyetlen torkából kiragadt, — midőn gyilkos fegyverével a' felséges aszszony jobb kezének 4 ujjait fájdalom! elcsapni, nekünk is jobb karunkat nagyon megsebesíteni, úgy szintén egyik fiunkon sebet ejteni nem rettegett. Tehát azon János, a' szerencsétlenül neveztetett Feliciánust (szerencsefi) földre zuhitván, minket is kivégezni akaró szándékában meggátolta 's átszurdalván, az ördögökhöz küldötte, kikkel czimboráskodott. Következően, mikor egész birodalmunk' Nemesseinek közönségétől, a' Zászlósok, fő Rendek és fő Papok kiküldött gyülekezetétől kívántuk volna, hogy a' felség-bántás olly igen átkozott 's hallatlan vétke örökösen felmaradandó ítélethozatal alá vetessék; 's az iszonyú gonosztévő kezének erőszakos Feánkvetése büntetetlenül ne maradjon; sőt érdemlőleg vereségét 's bűnbérét elvegye; ugyan azon Zászlósok, fő Rendek, 's a' Nemesek' egész közönsége, érett, megfontolt határozással a' megítéltettek eránt végezte: „Hogy nemesak a' Feliczián' fiai 's unokái; de még minden nemzetségi is harmad íziglen özves birtokaik-, és tulajdonaikból, — miképpen azok levélben egyenként tellyesen és világosan befoglaltatnak — mint szörnyű halállal büntettetendők megfosztatnak, országunkból örökösen kirekesztettnek: valamennyi javaik és sajátságok a' mi királyi kezünkbe visszaadatnak, hogy róllok tetzésünk szerint végezzünk. Azért a' Száh nemzetségből

név szerint Csyga fiait; Felicziánt, — Kázmér fiát; Lőrincz fiát Pétert; Keszy Folkus Pál' fiait; Keményt — Luka' fiát; Berende' fiát Pétert; Jákób' fiát Istvánt, István fiát Domokost, mint Feliczián' nemzetségét, és vérszerénti atyafiait, Száh törzsökbélieket, a' hozott végzés szerint országunkban találtató minden es jószágaikból, 's földjeikből kivettetni rendeltük.

Jóllehet Janos Mester, Sándornak fia, a' már mondott, és többi sokféle hű szolgálatiért, számosabb jókkal lenne érdemes megtiszteltetni; mégis részintes megjutalmaztatásáért a' fent érintett, bár mi névvel nevezendő birtokait, tulajdonait, földjeit a' Csyga fiainak; — akármelly Vármegyében legyenek; — hasznaik-, igazaik-, és sajátságaikkal, mint határaik vannak, János Mesternek; a' ki Sándortól Cselén' gyermekétől született, mint hűséges és velünk jól tett szolgáltnak, 's ő általa Ász Miklós' és Jakab' testvéreinek, éppen úgy vagyonyaiban következőinek, maradékának, tellyes hatalmunkkal bírtokul adjuk, tulajdonítjuk, ajándékozzuk 's abban megerősítjük. — De a' mások igazaiknak sérelmén kívül. Minek bizonyysága — 's örökös erős voltára adjuk kiváltsági levelünket, kettős pecsétünkkel erősítve.

Iratott udvarunk' hív és kedves Al-kancellárjának Fejérvári Prépost, Tisztelendő Fatarius Mester' kezével K. U. sz. 1336. fejedelemségünknek pedig 36. esztendejében.

Jegyzés: Az aláírt papi és világi fő urak közt vezeték névvel említettnek: Drugeth Vilmos Palatinus, Gróf Szálnok, Tót-ország Bánja Nyhe, Po'soni Fő-Ispán Trentul.

Észre vételek:

Értettük Bonfini írásából, hogy Felicziánt a' királyi Ház' kiírtására az uralkodási vágy ingerelte; vagy hogy a' királyné' testvérje, feleségén erőszakot tett. Az

első ok nincs világosan kifejezve a' Diplomában, se Feliczián' szerencsétlen ivadéka azzal nem vádoltatik. Tehát hihetőbb hogy a' kétségbe esésig dühödő férjet, a' Kazimir Herczeg' gyalázatos cselekedete gerjesztette azon menthetetlen bosszútételre: tudni illik, mivel igen szép és kedves leányát, — (és így nem feleségét) szeplősítette meg. A' szörnyőségig szerencsétlen hajadon neve Pálmánál Klára; a' ki osztán lófarkon hurczoltatott halálra, némelly Írók szerint Er'sebet királyné tudott a' dolog felől. A' királyi úrfiak Lajos és András valának, egyikről így szól a' Király: „alterius quoque filiorum nostrorum secularis antierem partem seu — — — — abscindere non extimuit: a' secularis mit jelentsen; egynehány szótárban, hijában kerestem.“ Továbbá Bonfini szerint kis sebet kapott a' király; itten ellenkezőt olvasunk. 's a' t. Jóllehet Felicziánnak és a' szerencsétlen magzatjainak 's nemzetségének rettenetes büntetésök megíratott már egykor a' Tudományos Gyűjteményben; mindazáltal kevés szavakkal én is előhozom. Maga az ebédli palotában a' testőrzőktől felkonczoltatott; a' fia futásában elfogattafyan, lófarkra köttetett, halálra hurczoltatott, teste a' piacon a' kutyak- és disznóktól emésztetett meg. Klára hajadon leányának 8 újjai és ajaká elmetszettek orrával együtt; férjes Szebe szülötjének pedig feje vétetett, ennek férje halálig éheztetett: gyermekei számkivetettek. 's a' t. Bonfini.

Itt Nógrád Vármegyében fekszik Keszi (Luka-pataka), Losonttzal határos.

Homonnay Imre.

13.

Polykletus' utazása, vagy Római Levelék.

(Folytatás.)

*Harminczhetedik Levél. — Polyklét Crantorhoz.**Büntetési törvény tudomány. — Törvény-szék. Confiscálások. — Öngyilkolás 's a' t.*

Haza mentünkben elbeszéltem Luciusnak, hogy az Attya megesmert, hogy neheztelését tekintetével világosan kijelentette 's hogy félek annak következéseitől. Ezen környülmény, mellyet előre kellett volna látnunk, mind kettőnket egyaránt nyugtalanított. Lucius keményen szemére hányta magának, hogy engemet egy vigyázatlan lépésre elcsábított; én pedig bántam, hogy neki ollý könnyen engedtem; 's mindenikünk csak arról gondolkodott, hogyan menthesse ki saját vétkének megvallása által a' másikat. Biránk' sanyaru gondolkozása előttünk esmeretes volt, 's mi vétkesek voltunk. A' barátom engem féltett; én mind a' kettőnkét féltettem. Egynehány rettegéssel tellyes várakozásban töltt szempillantatok után a' Liciorok vesszőskévéik tövével a' kaput vervén jelentették a' Consul' megérkezését. Mihelyt ez bément, azonnal magához hívatta Luciust: együttlétök sokáig tartott; azután én is behivattattam; Octaviust fiával együtt találtam; bémentemkor Lucius akart szólalau; az attya hallgatást parancsolt neki, 's keményen reám nézvén így szólla: „Athenei ifju, millyen

büntetéssel illetetnék nálatok az az idegen, ki hiu ujság kívánásának kielégítése végett a' nép' gyűlésébe bé merne menni? Hallgatsz; felelj kérdésekre tisztán 's egyenesen: mit tennének Athenében annak, ki ruhája minden esetre vétkes elcserélésének segítségével tanuja lenne a' nép' tanácskozásának egy igen fontos gyűlésben?"

Elpirulván azon, hogy csak egy szempillantatig is haboztam, így szollék egész meghatározottsággal: „Uram a' törvény világos; halálra büntetnék.“ — „S mit gondolsz azon törvényről? kérdé tovább, igazságosnak tartod-é azt?“ — „Akar mi legyen is vallástételemnék következése, felelek én, még is megvallom, hogy az a' kit a' törvény megbüntetne, megérdemlené büntetését.“ — „Jól van monda a' Consul, esmerd-meg, melly külömbség van a' két nép között, 's tégy azután magad rólok ítéletet. A' mit a' Görögök olly keményen megbüntetnének, azt mi tulajdonképen véteknek sem tartjuk, 's a' hol ti halálos büntetésre méltó hitetlenséget találtok, ott mi csak feddést érdemlő illetlenséget látunk.“

„A' ti erőtlen népeitek, így folytatá tovább szavait, mély titkolódással igyekeznek magokat körülvenni. Romában minden nyilván megyen véghez. A' ti politikátok' lelke a' titok, a' miénknek alapja az erő. A' ti kitsiny háboruitok csak véletlen megtámadások, 's legfontosabb táborozásaitok is mint az özszeesküvések homályban koholtatnak. Itt a' mi számos Legióink titkainkat a' világ' végéig elviszik. A' mi törvényeink minden embereknek tudokra adatnak, mert mindenek Romaiakká lesznek, 's mert törvényeinknek mindeneket kell kötelezni. A' mi szándékaink nyilván vagynak, eszközeink esmeretesek, 's egyenesen a' cél-felé megyünk, a' nélkül, hogy menetelünket érdemesnek tartanánk elrejtteni. Végre azt akarjuk, hogy népgyűléseink az egész világ' nép-

gyűlései legyenek, 's e' szerint épen nem sért-meg, 's nem indit bámulásra minket, ha valamely idegen benne részt akar venni. Ha kívánságodat tudtomra adtad volna, én magam készítettem volna számodra ezen nagy történet' látására alkalmas helyet, 's nem lett volna szükség alávaló álорczáskodásra vetemedned. Ezen álорczáskodást helytelenitem, 's azt semmiképen nem engedtem volna meg, 's ha szántszándékkal tetted volna fel magadban semmikép' sem bocsátanám-meg. Tudtomra van már, hogy a' meg-gondolatlan barátság ajánlotta kívánságod' vétkes kie-légítését; neheztelésemet már kinyilatkoztattam annak, a' ki téged elcsábított. Ohajtom, hogy leczkém mind a' kettőtöknek használjon. A' barátság nemes és tiszta érzés; annak csak törvényes szándékokat szabad szűlni; 's alávaló 's megvetendő szövetség-gé válik, mihelyt olyan tselekedetekre ad alkalmat, melyeket megvallani szégyen.

„Az a' mit mondék elég, monda tovább; a' becsületszerető lelkek eltántorodhatnak; 's bocsánatot érdemelnek, mihelyt vétköket megesmerik.“

Midőn ezen szókat elvégzé több rendbéli főemberek léptek-bé, kik között egy elébbeni Praetor is volt. A' trikliniumba mentünk, hol a' vacsora már készen vár, 's a' beszélgetésnek a' gyűlés lett tárgya.

A' Római nép úgy látszik ma nagy keménységet mutatott ítéletében, monda az egyik vendég; némellykor kedvezőbnek tapasztaltam azt; de ez az egyetlenegy szó gabona-lopás, mindenkor engesztelhetetlené teszi őt. A' vétkeshez, hála legyen az Isteneknek semmi különös közöm nincsen; de hozzá tartozót sajnálom, 's titkon azt a' tanácsot adattam neki, hogy kerülje-el önkényes számkivetés által a' meggyalázó ítéletet; nem bitt nekem, barátjai őt hű reményel biztatták, 's most látjuk esztelen bizodalmának következését.

„Az egész dolog, monda egy másik vendég, mindjárt kezdetétől fogva rossz úton indult-el; a' nép-ítéletének elejét lehetett volna venni, ha a' rendes polgári tisztviselők belébocsátkoztak volna, minek előtte az olly igen szemet szurt. Ezeknek idéetlen kímélése vesztette-el azt, a' kit megakartak menteni; felboszontották a' sokaságot, melly a' maga jussait, mindenkor félti; egyik hiba után a' másikat követvén-el, végre oda jutottak, hogy egy ollyan ügyet a' nép ítélésére biztak, mellyet előtte ellehetett volna rejteni, s az egész keménységgel ítélte-meg azt, kivel egy különös törvényszék talám kevesebb keménységgel bánt volna.“

Elbámulván ezen beszéden, így szólék: Uram engedd-meg hogy saját tanúságom végett egy kérdést tehessek: vallyon itt Rómában csak a' tisztviselők akaratjától vagy a' bévádolt eránt való hajlandóságától függ-é az, hogy valamely büntetési törvény egyik vagy másik törvényszék által szolgáltatassék-ki? Mi Atheneiek valamint a' Rómaiak is több rendbéli igazság-szolgáltató testeket különböztetünk-meg; melyek közül mindeneknek különös jussai vagynak, s a' vétek természete maga határozza meg, mellyik által kelljen megítéltetnie, a' nélkül, hogy valamely tekintet a' törvényes rendet megváltoztathatná. A' tieitek szükségesképen sokat vesztenek erejök-ből, ha egy törvényszék ollyan ügyet melly a' másik eleibe tartozik, magához ragadhat; vagy ha a' gyannsnak szabad a' bírákat tetszése szerint választani.

Ekkor az kezdett szólni, ki elébb praetor volt: fiatal ember monda, engem illét a' felelet; ellenvetéscd első tekintetre fontosnak látszik lenni; de annak megczáfolására elég lesz büntetési törvény tudományunkat röviden lerajzolni.

„Elsőben is külömbséget teszünk az egyes személyek és az ország ellen elkövetett vétek között:

az első a társasági rendet háborgatják, 's világos törvények által íteltetnek-meg, mellyeknek alkalmaztatása különös törvényszékekre van bízva; a'másik reudbéliek következéseikben fontosabbak lévén az országot magát támadják-meg; ezeknek megbüntetése az egész népet illeti, 's ugyan azért ezen mindeneket illető szükségnek következésében vagy az öszvegyült nép, vagy azok által íteltetnek-meg, kiket a' nép a' maga hatalma' képviselőivé tett. Róma kezdetében a' királyok voltak a' legfőbb bírák mint az egész nép, képviselői, 's rendszerint tanácsosaik segítségével éltek; a' kevély Tarquinius egyedül maga mondott ítéletet; Tullus Hostilius két tisztviselőket nevezett-ki, kik Horatiust, testvér huga' gyilkosát megítélnék. Midőn a' királyság után szabad köztársaság állott-fel, eleintén a' Consulokra ruháztatott az az egész hatalom, mellyel a' királyok birtak; 's ezen jus' következésében Brutus törvényesen mondott halálos ítéletet fiaira. Nem sokára azután Valerius Publicola egy olly törvényt erősített-meg, melly egy Római polgár' halálra ítéltetését a' népre bízta mint legfőbb bíróra. Attól fogva az ország ellen elkövetett minden vétkek a' nagy gyűlésekben a' nép' eleibe vitettek. De minekutánna az efféle törvénykezések vagy a' Római hatalom' kiterjedése, vagy az erkölcsök' romlása által igen megsaporodtak 's lehetetlen lett minduntalan olly nagy számú gyűléseket tartani; bizonyos biztosok rendeltettek Quæstorok néve alatt, kik a' fennálló törvények szerint a' gyakrabban előforduló vétkeket megítélnék, 's a' nép' eleibe csak a' fontosabb vagy rendkívül valóbb ügyek utasítottak. Ezen biztosok hatalma csak addig tartott, míg az a' dolog elvégeztetett, mellynek megítélésére választottak.

„Ezen intézet' hasznos volta megismeretett 's 604-dik esztendőben állandó intézetté tétetett. A'

Quaestorok, minekutánna számok nevelkedett, négy ítélőszékekre osztattak, mellyek közül az első a népnyomorgatás (de repetandis), a második a fortélyos megvesztegetés (de ambitu), a harmadik a haza árulás (de majestate), a negyedik az ország pénzével elkövetett hűségtelenség (de peculata) eránt tett ítéletet. Ezen törvény szolgáltató test, állandó vizsgáló törvényszéknek (quaestiones perpetuae) nevezetett, azon csak ideig óráig való ítélőszéktől leendő megkülömböztetés végett, melly a reája bizott egyes ügynek megítélése után tüstént megszűnt lenni. Ezen ítélőszékek közül mindeniknek egy Praetor az előkelője, ki a nálunk minden minden tisztviselőkre nézve bevett szokás szerint annak foglalatosságait egy esztendeig kormányozza; ezen idő eltelése után valamely provinciába megy törvényt szolgáltatói 's helyét más foglalja el.

„Jól megjegyezd fiatal Görög, így folytatá szavait, hogy ezen törvényszolgáltató testeket a nép ruházta fel az ilyen, vagy olyan környülményekben ítélhetésnek jusával, hogy az választja az azokhoz tartozó tisztviselőket, 's hogy következképen az maga ítél általok. Minthogy már a most kérdés alatt lévő dologban a Proconsul ellen felhozott vétek ezen ítélőszékek közül tartoztak valamellyikhez, a per az előtt folytatathatott volna, a nélkül, hogy a vétek természete megváltozott vagy valamely törvény megsértetett volna. Imént azt az állítást hallottad, hogy a szóban forgó vétkes, több kedvezést talált volna valamelyik különös ítélőszék előtt, mint a nép-gyűlésben; én nem tudom mennyiben igaz ezen állítás, meglehet hogy egy hatalmas bévádolt, ki az eszközök választásában nem kényes, egynehány kevés embereket úgy megnyerhetne a mint egy egész népet meg nem nyerhet. Erre csak azzal felelek, hogy minden emberi intézetek tökéletlenségére emlékez-

tettek; egyik nehézségből csak azért szabadulunk, hogy a' másikba essünk, 's kételkedem, hogy e' részben Athéne szerencsésebb volna mint Róma."

Itt megszűnt szóllani, megköszöntem világosításait, 's részemről azon kérdésekre kelle felelnem; mellyek a' mi büntető törvénykönyvünk eránt előmbé tétettek. Megtámadtattak törvényünk; én azokat szerényen védelmeztem; mind a' két nemzetnél szemebetűnő igazságtalanságok' történéseéről volt emlékezet, mellyeket kiki mint tudott mentett, 's mindnyájan megegyeztünk abban, hogy a' tökéletes igazság egy olyan Istenné, kihez az embereknek csak egy bizonyos távolyságnyra lehet közelíteni.

„Legalább megfogod vallani fiatal Görög, így szólla megelégedés' hangján egy hozzám által ellenben lévő Quæstor, hogy a' Római köztársaság nem engedi-meg biztosainak az elfoglalt provinciák' lakosait nyomorgatni, és hogy ma igen részre hajlatlan igazságszeretést bizonyított."

„Ugy vagyon felelek én, 's a' ma hozatott ítéletnek hira a' kirabolt tartományokban mindenütt visszafog hangozni. De hová tételnek azon kincsek, mellyek azon igazságtalan kormányzó által a' néptől elragadoztatnak?" — „Ennek familiájánál semmikép sem maradnak meg azok, felele nagy elevenséggel, hanem az ország által elfoglaltatnak és a' köz kincstárba mennek." — „Nekem ugy látszik felelek én, hogy az igazság szolgáltatás még tökéletesebb lenne, ha ezen gazdagságok azoknak, kiktől elraboltattak, visszadattatnának vagy legalább annyi a' mennyit ezek érnek, az ezen provinciákra vetett adóba számláltatnék." — „A' köztársaság, felele ő, nem bocsátkozik 's nem is bocsátkozhatik abba a' kérdésbe: honnét, gyültek légyen öszsze a' megítéltetettnek javai? A' törvények jószágának confiskálását parancsolják; e szerint ugy kell azt elfoglalni a' hol és a' mint talál-

tatik, 's ezen tekintetben sem megválasztásnak sem módosításnak vagy enyhítésnek nem lehet helye." — „Ugy tehát, mondék én, ti a' bévádoltat azért büntetitek-meg, hogy olyan kincseket vett-el, mellyek nem az övei, 's még is magatok úgy veszitek azokat el, mintha az övei volnának; ebben ellenkezés látszik lenni."

„Ekkor a' Consul kezdett beszélni: a' törvények monda, több rendelkezéskből állanak, mellyek közül némellyek igazságtalanoknak látszanak lenni és némelly környülményekben valósággal azok is lehetnek. Itt engedni kell a' nélkül hogy azokat vi'sgálnánk. Ezen okföben megegyezvén bátran azt állitom, hogy csak sajnálkodva fogadhatja-el azon disztelen hasznokat, mellyeket néki hűségtelen biztosai szereznek. Hol vagynak az igaz dicsősségnek azon napjai, mellyekben a' tehetetlen és pénzetlen Rómaiak a' föld kerekességétől semmi könnyhullatásba sem kerülő hódolásokat nyertek? A' népek ööként adták magokat az olyan uralkodás alá, melly csak jótéteményei által éreztette magát; mások keresve keresték nemes szívü védelemmel kínáló szövetségét; mindenek tisztelték azon nagy embereket, kik a' dicsősségen kívül semmit nem kívántak, 's a' szabadságon kívül semmi indulatot nem esmertek 's csak az emberi nemzet' boldogítása végett látszottak hatalmokat terjeszteni. Melly hietelen változás! Ugyan ezen emberek vakmerő ragadozókká 's utálatos öökényü uralkodókká lettek; vétkes lényüzt 's pompázást követvén, hogy azt megbirhassák, mindenektől megfosztják azon népeket, mellyeket hajdan Atyáink jeles tulajdonai csudálkozással töltöttek, most pedig a' mi szörnyü vétkeink gyűlölséggel töltenek-el. Ugy vagyon, hadi vezéreink Proconsulaink, adó-'s vámárendásaink örökre meggyalázzák hajdan csak mély tisztelettel említett nevüket. A' Rómaiak, kik olly soká emberiségnél fel-

lyebb emelkedett valóságoknak tartattak lenni, nem sokára utolsók lesznek a' halandók között; fősvény-ségek 's ragadozások nagyobb félelmet okoz mint fegyverek; mindenütt vétkeik emlegettetnek; most egy vétkes elvette a' büntetést, 's ezeken érdemlették meg azt.

„Eljő az az idő, vajha távol lenne; de el jő az az idő, midőn azon nemzetek, mellyek most a' nyomorgatás' vaspálczája alatt nyögnek, hirtelen fel-emelkednek, 's a' mindenütt elterjedett boszonkodástól felgyulladva ártalmas örömeiktől elpuhult Legióinkra rohannak. Akkor a' megháborodott vezérek csak igazságtalanul gyűjtött gazdagságaiknak megtartásáról fognak gondoskodni, az Ország elpusztul, 's talán a' most olly hatalmas' Róma az elébb általa meghódoltatott népektől egészen elboritatik, sőt minden remekeink' győzelmek' jeles gyümölcsei a' Barbarusok' prédaivá lesznek. A' ragadozásért ragadozás áll boszút, vétkeinket más vétkek büntetik meg- 's az embereknek az időnél is pusztítóbb kezei fogják számtalan pompás emlékeink' elenyészését siettetni. Még az is kétséges lesz, hol állott légyen ez a' Capitolium, melly most mint az égen ragyogó napnak mássa a' maga fényével minden nemzetek' szemeit magára vonja, 's Róma dicsőssége csak a' történetek' évkönyveiben fog élni.“

Midőn beszédjét elvégezte, belépett a' szobába egy Lictor 's Octaviushoz fordulván így szólla: Uram azt jövök jelenteni, hogy a' Proconsul már nem él; azon szempillantásban midőn őt parancsolatodra megakartuk fogni 's a' tömlőtzebe vinni, hozzá ment egyik szabadosa, egy ruhája alatt elrejtett kardot adott néki 's ő magázzal magát keresztül szurta.“ — „Jelesen! így kiálta fel egy a' vendégek közül, ha ugy nem tudott élni mint becsületes ember, legalább ugy halt meg mint Római. Egy nemes halál letörli egy nem

egészen szép élet' mocskait. E' szerint egy vitéz ember még a' legnehezebb környülmények között is ura a' maga sorsának. 'S mi is az élet, mi a' halál? az első tsekélység, a' másik semmi sem."

Bámulva hallottam egy eféle tselekedet' dicséretét, 's nem állhattam-meg, hogy így ne szóllottam volna: „Hogy a' gyalázatos halálos büntetéstől minden valamennyire erős lelkü ember irtózik és iszonyodik, azt igen természeti dolognak tartom, 's nem ütközöm-meg ha az ilyen ember önként való halállal eleit-veszi annak, mellyre őt viinni akarják. A' becsületézésnek egy bizonyos neme őt ezen gyászos czélhoz ragadhatja, 's talám vétek nélkül teheti saját keze azt, a' mit a' licitoré tenne; de azt nem könnyen foghatom-meg, hogyan találhat a' kétségbe esésnek ezen tselekedete, a' kevesebbé szorongató környülmények között csudálót? Vallyon az Istenek azért helyheztek e az embert a' földre, hogy olyan just vegyen magának, mellyet azok magoknak tartottak-fenn? Ők szabad tetszésök szerint, mellynek okát fejtegetnünk tilalmas, számunkra örömökbül és fájdalomkbul álló napokat rendelnek; ha életünk szerencsés, megnyugvó alázatossággal kell azt elhagynunk, ha szerencsétlen, akkor kötelességünk terheit zugolódás nélkül viselni; 's csak a' sorssal való ilyen harcban bizonyít a' jó ember igaz nagyságot. A' mi bölcselkedőink mondék tovább, e' részben egészen más-kép gondolkoznak mint a' tieitek; a' nélkül hogy tanításaikat itt előhordanám, csak tselekedeteiket említem. Sokrates, ki talám igazságtalanul ítéltetett halálra Aesculapiusnak áldozott, hogy közelgető halála őt az élet' terheitől megmentené; de halálát nem siettette. Mások nagy szerencsétlenségben éltek a' nélkül, hogy lelkek' nyugalma legkevesebbé is megháborítatott volna, 's csak akkor lettek méltó csudálkozás' tárgyai.

„A' mi gondolkozásunk különbözik a' Görögökétől, felele egy öreg Senator; a' Római büszkeség méltatlanságnak tartja a' szerencsétlenség csapásai alá magát lealázni, megveti azokat. Ha valamely méltó polgár valami nagy szándékot forralt 's valamely veszélyes dologba kapott, akkor vagy győzedelmeskedik, vagy nem éri-meg a' szerencsétlen kimenetel' gyalázatját, a' szintjátéki hőshez hasonlítván a' játék' csomóját. Tetszése szerint fejt fel, szembetűnő módon végzi-el azt, a' mit nagyság' mutatásával kezdett-el, 's akar milyen legyen elkezdett dolgának kimenetele, minden esetben közjavallást nyer. Sok első jelességű polgáraink' neveit említhetném, kik a' világból önként kimenni nem késedelmeztek; 's az ilyen emberek bizonyosan nem voltak bátorság' híjával; ezt kétségbe hozni esztelenség volna.“

„Mi is sok jeles embereket számlálunk, felelék én, kik életök önkényes elvégzésében kerestek egy bizonyos gyászos dicsőséget; mi sajnáljuk, de nem csudáljuk az ilyeneket. A' híres Demosthenes a' szerencsétlenségben elcsüggedvén nem félt a' maga személyében az Istenség' nemesebb mivét lerontani; 's ezen egyetlen egy tselekedet elégséges volt, lelke' nagyságát kétségessé tenni; elméjének szépsége alig tudta emlékezetét tiszteletben marasztani, 's azon helyét a' nagy emberek között megtartani, mellyről úgy látszott önként mondott-le.

„Te az öngyilkolást felelék én merész tselekedetnek tartod? Talám ezen állítást erős okokkal meglehetne czáfolni; de ha felteszem is hogy igaz, azt meg kell jegyezmem; hogy mi a' merészség és erős lelkiség között nagy különbséget tartunk. Az első egy heves és vad indulat, melly semmi akadályt sem szenved-meg, 's azokat kik tőle elfoglaltatnak megvakítja, 's mikor veszedelemben forognak, mellyet megítélni sem tudnak, a' legutolsó eszközök' válasz-

tására bírja. A' vadnépekis lehetnek merészek, 's talám sokszor merészebbek-is, mint a' kimivelt népek; 's a' vad állatok mindeneknél legmerészebbek. Így a' feldühödött oroszán maga magát marezangolja.

„Az erős lelkiség ellenben egyeránt távol van mind a' felhevüléstől mind az elcsüggedéstől. Semmi sem gyújtja igen fel, semmisen verí egészen-le. Az akadályokkal szembeszáll; ha azokat meg nem győzheti, csendes elszánással alája veti magát a' sors végzésének. Rómaiak, kik szavaimat halljátok, tőletek miadnyájatoktól kérdem, mellyik ember nagyobb lelkü, az é, ki a' nagy szenvedések között magát megöli, vagy Regulus, ki magát hazájának feláldozván a' rettenetes halált, mellyet elkerülhetne elvárja, 's azt minden iszonyúságával elszenvédi, a' Rómaiaknak ajánlván a' boszszuállást? Ez az igazán nagy ember, ez az én hősöm, 's ennek kellene igazságosan az egész világnak is lenni.“

Cnejus Octavius kegyes szemekkel tekintett reám, mosolygott, 's én az ő javallásában kevélykedvén, nem tartottam érdemesnek az olly utálatos és vétkes tselekedet védelmezőinek felelni.

S. K. J.

14.

Missiói Tudósítás.

Péter Sándor Babiloniai Püspök mint a' hitbéli dolgokra közönségesen felügyelő Per'siában, Mesopo-

taniában, és egyéb ezekkel határos Tartományokban, Gvedából, Déli-Franciaországban küldvén némely hivatalos tudósításokat, az ottani Missiókra a többek között így ír: Chinában, és Amerikában egészen más helyezettése van a Missióknak mint Mesopotaniában és Per'siában, amazok több el száott bátorságot, ezek több béketünést kívánnak; de a' czél mindennütt ugyan az, t. i. a' lelkek' üdvössége, az igaz Religió' fentartása, az Isten dicsőségének menyben- és földön való terjesztése. — A' Religio állapotja Per'siában, és Mesopotaniában reám bizattatott a' Missiókra nézve mint Babilonai Püspökre; czélerányosnak tartom, hogy erről valamit bővebben szólljak.

Tamás, és Judás Apostolok voltak az elsők, kik Chaldaeában, és Per'siában az Évangyeliomot hirdették, akkoriban az Arsacidák ültek a' per'siai thronon, kiknek nagy türodelmet nyujtott uralkodása alatt a' J. Krisztus Religiója szép előmenetelt tett, és számos népet el vonzott a' vak pogányság' hín babonáitól; de annál dühösebben üldöztetett a' Sassanidák alatt, ugy hogy 2 ik Sapor alatt († 380) ezen tájról majd csak nem egészen el tűnt. — Az 5-ik és 6-ik Században a' napkeleti Császároknak számtalan alatt valói vándoroltak-be Mesopotaniába, Nestorianusok t. i. és Eutylianusok, ma Jacobiták, kik számkivette az egyházi, és világi hatalomtól, inkább kívántak majd önként, majd erőltetve megválni hazájoktól, mint lemondani tévelygéseikről; az illy módon ki vándorlottakat a' Per'sa királyok szívesen fogadták, 's kegyelmeikben néha bőven is részesítették, azt gondolván: hogy az illy számüzöttekben megengesztelhetetlen ellenségeit fogják találni a' görög Császároknak, kiknek ők örökös hadat esküdtek; így hát az országlásuak véd-oltalma alatt az ó Egyházakat mind magokhoz vonták, ujjakat építettek, 's mindenféle intézeteket tettek, a' mint csak jónak lenni gondolák.

Igy folydogálnak vala a dolgok, midőn a he-
 tedik század közepe táján az Arabsok Ómár és Ott-
 man vezérlésök alatt a per'siai thront ismét felforg-
 gatták. Valamint máshol, ugy itt is el pusztítottak
 a Muselmánok mindent, a mi még a K. Religyióra
 emlékezethetett; a mindent tenkre tevő pusztítás-
 ban, 's borzadást okozó gyilkolásban kifáradván,
 a még fentmaradott kevés számu keresztényeknek
 egy kis nyugodalmat, csekély pihenést engedtek, de
 csufos megaláztatás, és jó summa pénzen kellett
 megvásárolniok el türettetésöket. A K. Gyülekezet'
 elöljárói, a Patriarchák, és Püspökök Firmánt kér-
 tek a Kalifáktól, mellynek erejével fogva a Basák
 önkénnnyének hercze-hurcza kegyetlenségétől men-
 tek lehetnének; az illyen Firmánokat drága pénzen
 kellett megfizetni, 's ugyan drága áron ismét meg
 ujjittatni, sőt még mái napiglan is sokba kerül annak
 megtartása. — Ezen nem legkedvezőbb környül-
 állások között éldegéltek a keresztények egész a
 17-dik századig, melly idő tájban bizonyos változá-
 sok történtek; a hit terjesztő gyülekezet' (S. Con-
 gregatio de propaganda Fide) Missiói, a Rómában
 pallérozódott napkeleti Nevendékek egészen más for-
 máat adtak ott a katholika Anyaszentegyháznak, száz
 esztendőül fogva a katholikusok száma csudálatos,
 és majd csaknem a hitelt felül muló módon nevel-
 kedett. Mostanában van Patriarchájok, Püspökjök,
 Papjok, és Templomaik; a fő Városokon kívül, mel-
 lyekben számosok a katholikusok, vannak egész hely-
 ségek, mellyekben a lakosok mind katholikusok. De
 itt más nagy nehézség állja utunkat, mellyből sok
 rossz származik, t. i. ezen katholikusoknak, a szó
 szoros értelmében nincs törvényes lételek, existen-
 tiájok, csak a hitelenektől váltak-el, ezeknek pedig
 fejei a Szultán által kiadott Firmánnak hódolnak,

melly Firmán igen nagy hatalmat ad nekik mind azon keresztények eránt, kik az ő nevöket viselik, bár egyéb-eránt személlyekre nézve akármely Anyaszentegyházhoz tartozzanak is. Ha tehát czivódások támadnak, a' mi nem ritka eset, akkor a' hitetlenek a' Helytartóságnál panaszt tesznek, és sürgetik a' Firmában lévő rendelésnek tellyesítését; kapva kapnak a' Basák az illy óhajtvá vártt alkalmatosságokon, hogy a' bévádoltattaktól jó summa pénzt ki csikarhassanak, ha pedig a' bévádoltatott magát védelmezni kívánja, akkor a' pénzt igenis mohón szomjuhozó Basa a' dolgot annál szorosabban veszi, minthogy illyes esetben mind a' két résztől pénzt vár. A' Firmának tökéletlensége még több más kedvetlenségeket is vonz maga után, hogy t. i. többtájakan, mint p. o. Bagdádban, a' katolikusoknak, a' religyiói szertartásokban, u. m. a' keresztségnél, házasságnál, és temetésnél átallyában a' pogány Papok' segítségével, szolgáltyával kell élui, 's ezen vissza élést a' sz. szék bizonyos okbul csak elnézi. Egyéberánt a' katolikusok mindenütt szegények, Papjaik igen nyomorultul élnek, Templomaik tisztátalanok, 's minden ékeségtől megfosztatottak; de haszontalan is volna a' törekedés a' Templomokat akarni ékesíteni, mert a' Templomban a' Törökök, ha csak árnyékát sajditják is a' kincsnek, már az nekik elegendő ok a' kereszténységet pénz zsarolással terhelni.

A' Mesopotaniai, és per'siai Missiók közvetetlen a' Hit-terjesztői Gyülekezet' kormánynya alatt állanak. A' külső Missiók' Seminariuma Párisban arról nem szorgoskodik, még is az Europai utolsó zürzavarokban ezen Tartományokban majd csak nem mind Francia Missionáriusok voltak. A' diák Missionáriusoknak tulajdon szállások van Ispahánban, Basorában, Bagdádban, Mosulban, Maredinban, és Diarbekirben; most, Bagdádön kívül, hol én tar-

tózkodom, a többiek mind elhagyatottak. A Carmeliták — Dominicanusok — Capucinusok — és Je'suiták, kik hajdan sok jót tettek ezen széles kiterjedésű Tartományokban, ma már nem is látszhatók. A Hit terjesztésében itt született Papok' segítségével kell élnünk; de mind e' mellett is a' katolikusok' szaporodása nevezetes; polgári okok ugyan hátráltatják azt, hogy a' katholika Anyaszentegyháztól elvált társaságok azzal ismét egyesüljenek, de még is egyes familiát vissza nem tartóztathatnak ezen lépéstől, 's azért látni is sokakat vissza térni a' közönséges Anya kebelébe. A'mi illeti a' Muselmánokat, azok bévett szokásaiktól nem egy könnyen távoznak, mert jaj annak a' Töröknek, vagy Arabsnak, ki a' K. Religyióra által tér! jaj annak a' Missionáriusnak is, ki nek eszközzésével történik az ilyen megtérés! Ha pedig a' Mahomed' vallására által tért keresztények ismét az igaz Religyióba akarnának vissza lépni, lehetetlen őket az országban megtartani, hanem titkon vagy a' Libánus hegyére, vagy Oroszországba, vagy pedig Indiába kell őket szállítani, minthogy csak egyetlen - egy illy meg térés az egész Missiók' vég romlását huzná maga után. —

A' Babiloniai Püspökség különös nagy kiterjedésű, magában foglalja Mesopotaniát egész a' per'siai tenger öbölíig, az ó Assyriát, most Curdistánt, melly a' Törökök, és Per'sák közt megosztatott, és végre Mediát. Az utolsó években által adatott a' Római Sz. Széktől a' Babiloniai Püspöknek az Ispaháni vagy is tulajdonképpen a' hajdani per'siai Püspökségnek maradványa is; egész napkeleten a' K. Religyióra nézve ez a' legszerencsétlenebb ország, mellyben t. i. egyetlen egy katholikus pap sincs. Nekem most azon gondolat fásaszja elmémet, hogy Theráuban egy Missiói házat kellene alapítani, ezt némely kereskedők is igen kívánnyák, 's a' dolog au-

nál könnyebb kivitelü lehet, minthogy az országgló hatalom igen türelemes; azonban sikerülhet e gondolatom, a' Missionáriusoknak illy nagy szükiben, nehéz meghatározni.

A' Babiloniai Missió, így szól tovább a' Püspök, egészen a' Francziák' munkája; alapítását, előmentét, fentartását, szóval, mindenét a' Francia jószívűségnek köszöni. Útazza bár valaki körül a' földet, a' J. Krisztus Religiója eránt mindenhol a' Francia nagy lelkűség' emlékjeleire fog akadni. A' Hit' terjesztése eránt való egyesület kétség kívül francia földben csirádzott, és ezen egyesület, midön a' nemzet' jámbor adakozását a' földön elterjeszti; bizonyosan a' mennynek legbövebb áldását fogja e' nemzetre hullatni. Vajha bétöltse az ég kívánságot, mellyet erántok szivemben érek. — — Lásuk majt rövideden azt is, minő előmenetelt tett a' Babiloniai Püspökség az ő alkottatásától fogva. A' VII-ik század' elején igen csekély volt a' katolikusok' száma, 's annak vége felé már 60000 lett; a' XVIII-ik század' közepén ez a' szám már 100000 szaporodott, 's azon időtől fogva 30000 többel nem nevelkedett, ugy hogy most az egész Püspökség mintegy 130000 lélekből áll, de nagy a' reménység, hogy a' Nestorianusok' megtérése által, kik Media belsejében laknak, nevezetesen fog szaporodni. A' kegyelem' perczenete láttatik jelen lenni ezen népre nézve 's hihető; hogy az Európai Missionáriusok' szükiben, a' belföldi vagy is ott született papok, fogják az Isteni irgalmasságnak ezen csuda - művit végre hajtani.

Közli Szabó Nepomuk.

15.

Egy tekintet Magyar-ország' culturájára,
1540 körül és utánna.

Ez időpontban, senkinek tulajdona az országban bátorságban nem lehetett. Belől a' hatalmas hazai tolvajok, főrendű urak, 's külföldi zsóldosok a' határokon, 's a' hatalmas ellenség a' török, nyomta, sanyargatta a' hazát. Semmi munkásság, szorgalom; semmi cultúra nem díszlett. Csak a' mennyit a' szükség szorosán megkívánt, annyi földet műveltek. A' földműves, inkább a' könnyebb 's bátorságosabb marha tartást, mint a' nehezebb 's bizonytalanabb szántást vetést kedvelte. Azért már akkor, a' hazai szükség' kielégítése mellett, mintegy 80 ezer darab ökör, kihajtatott a' Bécsi úton az országból. A' kukoricza, ama felette hasznos 's tápláló szer, melly most sohol sem termesztetik annyira mint Magyar-országban; Mátyás uralkodása' 3-dik esztendejében 1461, jött Török-ország' déli részéből legelőször Erdélybe. A' sáfrány, már akkor magyar asztali szükség, Nyitra és Trencsén vidékén jobban díszlett, mint Bécs körül, 24 forinton elkélt a' magyar sáfrán' fontja, midőn az Austriai csak 14-en. Most 10,000 fontnál többet vesz a' haza a' külföldtől. (Lásd Schvartner Statistik.) A' dohányt és a' pipát, legelőször a' török - követ hozta 1571-ben

Erdélybe, Báthory Kristófhoz. De, Bethlen Gábor még, midőn hasonló ajándékot kapott Konstantinápolyból, nem tudta azt használni. I-só Ferdinánd' idejében, az élelem' ára Erdélyben megvolt határozva, és az tartott kevés változtatással majdnem 65 esztendeig. Így volt csaknem Magyar-országban is, midőn Maximilián királlyá koronáztatott 1563—1583-ban, 5 köből búzát 1; 9 akó bort 2 magyar forinton meglehetett venni. — A' pénz legszűkebb volt, 7 forint interest fizettek 100-tól. A' kereskedés helyett, melly a' hadi zűrzavar miatt nem díszlett, kedvellőji támadtak a' tudományosságnak, jóltévő következesei a' Reformátziónak. Zondy Pál, a' Drégelyi bajnok Zondy testvére Bolognában, 6 magyar ifjúnak Collégiumot rendelt, kevés fő pap lett, ki Krakóban, Bécsben, Rómában, Bolognában, Páduában, Párisban ne tanult volna. A' protestáns Mánások, hogy értelmes lelki-pásztorokat nyerjenek, ifjakat taníttattak a' Német-országi fő-iskolákon. Egyszerre 600 magyar ifjú is volt Vittembergában. Különös Senioraik ezeknek Turzó Imre, Vittembergában Rector Professor is lett. A' Jézuiták, fő iskolája Nagy-Szombatban, Oláh Miklós Püspök' idejében 1561. — Nádasdy Tamás, az Evangélikusok' Csepregi Iskoláját 1537-ben fundálta. — 1549-ben Perényi Péter fundálta a' Pataki Collégiumot, Kopácsi Gábor Református fő-tanító, 's buzgó barátja Sztáray Mihály Evangélikus tanító' idejében.

Különös becsülete a' Prédikátornak.

Ama híres Szász Választó-fejedelem Augusztus, uralkodott 1553—1586-n, nagy barátságban volt Evangelikus prédikátoraival. Nem is díszlett volna annyira, a' nélkül a' Reformáció. Dresda' fő papjai voltak ekkor: Cellárius és Gréser Dániel, ezt különösen kedvelte a' fejedelem. Komájának 's barátjának választotta. Örömeztöbb halgatta, mint udvari-predikatorát Mirust, 1574-ben Virág-Vasárnapján, a' várbau, az úr vacsorájáról szólló prédikátzióját annyira megkedvelte, hogy így írta néki: „Kedves Komám Uram! Mái predikátzióját, szívem' gyönyörűségével halgattam. Az Istent kérem, tartana meg e' meghallott, és megismért igazság mellett halálomig. Imádkozzon ezért, kedves Komám Uram érettem. De mivel mái predikátzióját mindenkor nem halhatom, azt pedig szívembe zárni szeretném; kérem, küldje be azt írásban hozzám. Hogy á' leírással ne fárasszam, itt küldöm Stark Bartholomaeus levélhordó szolgámat. A' mikor legalkalmatossabbnak fogja találni, kedves Komám Uram, tesszen vele parancsolni, hogy leírhasa. Minden kegyelmeimben, mindenkor kegyedről megemlékező Augusztus Fejedelem.“
m. s. k.

II. Jó'sef Császár, és Ganganelli Cardinális.

1769-ben Jó'sef, Olasz-országi első utazásakor, az új Pápa választásáról gondolkodott. Méltó tárgya a' Római Császár gondoskodásának, kivált akkori időben, olly Pápát találni,

kinek bölcsessége 's Apostoli virtusai által, a' Bourbon udvarok, a' Római szent székkal megbéküljenek; a' katolikus világban egygyesség legyen. A' Stájer Judenburg városban, hol katonai dolgokkal egy nap foglalatószkodott, esmeri e Major ur, így szól egyik tisztjéhez Cardinális Ganganellit? és midőn az nemmel felelne; bizonynyal mondom, Ganganelli, ugymond: megérdemli, hogy minden Austriai tiszt őt esmerje. — Alig jött a' Császár Rómába, testvérétől Leopold Nagy-hercegtől kísértetve, a' Conclavébe ment, és tréfálódzva kérdé Cardinális Albánit: szabad é néki kardosan menni? igen is, feleli az, az Anyaszentegyház óltalmazójának és védjének van arra jussa. — Mind a' két Fejedelem, Cardinális Ganganellihez kívánt most vezetetni; és Jó'sef következőkép szállította a' szobába való beléptekor: Szent atya! a' Római Császár, és a' Toskánai Fő-herczeg jött, az atyai áldásért könyörögni. — Ganganelli, jóllehet meglepve, nyájas mosollyal, a' pápa' választásra ugymond; két voks igen kevés, de, egy vén ember' kicsúfolására felette sok. Azomban, hivatalom és időkorom just ad, két reménységgel tellyes ifjú fejedelmeket, kikre a' világ' szemei függesztve vagynak megáldani. Tüzesen és méltósággal mondá most: Aldjon meg hát benpeteket a' mindenható, az atya, fiú, sz. lélek! Légyen egész életetek a' népek' javára szentelve, kiket az isteni gondviselés reátok bíz. Feleljetek meg rendeltetéstöknek olly méltósággal, hogy az utolsó órán mosolyogva költözködhessetek el ez életből, midőn milliók a' fájdalomtól áthatva, bennetök veszteségöket költözködéstökben siratni fogják. Megilletődve megragadák most a' két ifjú fejedelmek a' Cardinális

lis' kezét, 's mély halgatással távoztak el, a méltóságos öreg' szobájából. De reménységök és kívánságok nem csalatkozott meg; kevés idő múlva a' katholikus világ, Ganganellit XIV-dik Kelemen név alatt tisztelte Pápájának. De az Austriai népek' kívánsága is, — és a' szent atya áldása bétellyesedett.

N. Takácsi Horváth János.

16.

Divat. (Módi, újmódi.)

A' ki se látással, se hallással, se ízléssel, se érzéssel, se szaglással nem bírna; az e' világról semmit se tudna. — Ez az öt csatorna teszi azon lánczot, melly bennünket a' világhoz kötven, akár öröm, akár fájdalom érzésünk által lételünkről bizonyossá teszi. — Ez az öt csatorna az, melly által a' környülvevő világból, minden megkívántató élelmünket magunkba véven, vagy pedig az ártalmunkra lévő dolgokat elkerülven, életünket fentarthatjuk.

Mind az öt érzékünknek elmeivel, vagy anyagaival tömve van a' gazdag természet — nem csak, — de magunknak is határtalan tehetség adatott ezen anyagokat egész a' véghe-tetlenségig, egy kis elkezdett analogia után, külömbkülömbféle formákban, szakadatlanúl folytathatni.

És valamint minden állat, minden plánta, minden teremtettség, csak a' maga elemeit, és éltető anyagjait választja ki, 's veszi magához a' természetből, -- ez után fárad, iparkodik, leskelődik, — úgyhogy minden léptea nyomon igazolhatjuk azon példabeszédet, melyet a' Magyarok ezen észrevételnek kifejezésére találtak ezen szavakban: szén-égetőnek, tőkén a' szeme, — vagy akár eme' formában: ehes disznó, makkal álmodik, 's a' t. úgy különvéve testünk' érzékeit is, az öt közül mindenik azon van, hogy a' természetből magának menél több anyagokat meríthessen, — mindenik csak a' maga elemei után ólálkodik, és mintha attól félne, nehogy gyűjteményéből takarmányából, beszerzéséből (*provisio*, *Vorrath*,) kifogyjon; egész erővel csak a' maga élelméről gondoskodik, hogy legyen mivel éllődnie.

Azon foglalatosságot, midőn valamely teremtmény a' maga elemeit ön táplálására, éltetésére, vagy fentartására használja, rövideden egy szóval életnek, vagy élledelemnek (*Genuss*) nevezhetjük, — (a' jobb kitétel szabadságának épségével.)

Ez az élledelem, (élet, éldelés, vagy éllődés) vágyja, annyira bennünk van; hogy nagyobb kínt nem is ösmérünk, mint ennek gyakorlásától megfosztatni. — Mindig éldelni kívánunk, — és ha egyszerre két 's háromféle élledelemmel nem élhetünk is, legalább felváltogatva mindig kívánunk egybe részesülni, és egyetlen-egy élledelemtől is egészen üresek lenni, annyira irtózunk, hogy a' pokolbani kín is könnyebbnek látszik, mint heverni, semmit sem tenni, minden élledelemtől megfosztatni, 's akár-melly érzékünket koplaltatni.

De valamint az élet csak az éledelem által állhat fel; úgy a' halál is, mindenütt csak a' maga éledeleme után leskelődik, — ő is az életből és ennek éledelemeiből veszi a' maga táplálmányját, 's úgy szólván az életnek minden éledeleme, egyszer'smind a' halálnak is eledele; — 's minden élet, minden teremtmény, halálának 's vesztjének magvát is magába hordozza.

A' legédesebb éledelem elbirhatatlan nagysága, valóságos halál, — 's hol az élet megszűnik, ott kezd a' halál uralkodni. Van egy határ az élet és halál közt, melly létünket határozza, 's elválasztja, mellyik' birtokába lételezzünk? Ez a' határ nem egyéb, mint a' mértékletesség, — úgy hogy még a' természetes, rendszerént való halál is — nem egyéb, mint a' hosszú időben való mértékletlenségnek míveletje.

Az eddig mondottakból, csak az éledelemről, és mértékletességről akartam képzetet és figyelmet szerezni azoknak, kik erről ritkán, vagy csak futólag gondolkoznak. — Lássuk már tovább, minő következmények folynak önként mind ezekből?

A' melly teremtmény csak testből áll; annak éledelemei csak testét hizlalják; — a' melly teremtmény pedig csak lélekből áll; annak éledelemei csak lelkét éltetik; — melly teremtmény pedig testből és lélekből áll; annak éledelemei szükség, mindkettőre használjanak; mert különben egyiknek, akármellyiknek bősége, nem csak ki nem pótolja másiknak szükségét; de a' szűkölködő megkárosított rész, magával ragadja vesztire a' bővölködőt is.

Az ember olly teremtmény, melly testből és lélekből áll. Innen látni való, melly képtelen és szerencsétlen ember lenne az, ki csak fele

részének, vagy testének, vagy lelkének egyedül adna, mértéket nem ösmérő éledelemet.

A' mi öt érzékünk behordja e' világból nem csak testünknek eledelét, hanem lelkünkét is, — 's valamint testünket, vérünket, tagjainkat élteti, táplálja; úgy természet lelkünkben is mindennemű kedves, vagy kedvetlen képzeteket, érzelmeket, gerjedelmeket 's a' t. minéműek az öröm, barátság, bájézés (*Wonnegefühl*) kegyesség, háládatosság, gondolkodás, analogián való tovább okoskodás, — fősvénység, kevélység, harag, irigység, gőg, elbizakodás, megátalkodás, öneszűség, 's a' t. — mellyeket a' lélekben ugyan azon öt érzések gerjesztik, mellyek a' testben vért, életet, és nevedést természetnek, — 's e' szerint a' lelket jobbra, vagy balra határozzák, — a' lélek pedig a' testet a' szerint kormányozza jobbra vagy balra, erőnyre vagy bűnre, jóságra vagy gonoszságra.

De megkell jegyezni, hogy az ember lelkének két, egymással ellenkező felső és alsó tartománya van, és lehet őt, a' hévmérő fokai-ként zerus ponton alól vagy fellyül különbféle fokokon, nemleg vagy ámlag (negative — positive) tekinteni. — A' míveletlen lélek, melly a' testet egyet ért, véle együtt czinkoskodik, alól van a' zerus ponton; — a' mívelt lélek pedig, melly a' testnek nem czimborája, hanem ura és bölcs kormányozója, fellyül van rajta. — Valamint a' mustban lévő szesz, úgy szólván csak szunnyadozik, — éretlen, idétlen, csak nyalánkság, és még mindig csak szóló ízhez hajlik; ellenben általesvén a' forráson, megérik; megnemesül, és eredeti tulajdonától lét-alaposan különböző, egészszen ellenkező tulajdonsajátságot vesz magára; így a' míveletlen lélek;

— éretlen, gyerekes, testi, csecsebecsének örül-
lő, idétlen, 's még csak mindig a' testiséghez
hajlandó; — de átesvén a' művelődés és neve-
lés' szoros oskoláján, megérik, megnemesül, 's
elébbeni miyoltával egészszen ellenkező tulaj-
dönt öltözik magára. Minden ember, amollyan,
míveletlenül, — és minden ember emillyen mí-
veltetve.

Valamint tehát a' gyerek nem tudja maga
javát is, és ennek balgatag kereséséből mindun-
talan vesztire rohanna, ha előrelátó nevelőtől
nem reguláztatnék; így a' míveletlen lélek, akár-
melly idős testben légyen is, annál inkább siet
ön veszedelmére, az élledelmekkel való dobzó-
dásra; mivel ő, magát a' gyermek korból ki-
nőttnek, 's a' legokosabb emberekkel egyenlő-
nek képzelvén, magának mindent megenged,
— 's hogy ő még éretlen légyen, arról igen ke-
vés gondolkozik.

Minden bajainknak oka, az élledelmeink-
ben való mértékletlenkedés' kielégíthetetlen vágy-
ja. — Mint az éhes ember mindent megragad,
a' mi enni való; így mi is, — akármely részünk,
vagy kényünk, — haragunk, irigységünk, hiú-
ságunk, vagy akármely indulatunk szenvedjen
is éhséget, vagy egy kis szükségét, ha ennek
anyagját vagy taplóját előttünk találjuk, tüs-
tént megragadjuk, és mintegy truttzolva egész
a' mértékletlenségig annál nagyobb éhvágyal ki-
elégítjük, mennél hosszabbnak 's keservesebbnek
tartjuk, ingerlett képzelt szűkülését.

Mértéket tartani csak egyedül a' nemes mí-
velt lélek képes; — a' míveletlen lelket nem
érdemes léleknek nevezni. — És mivel minden
mértékletlenség valóságos méreg, halál, romlás,
bomlás, háború, és örökös zenebona; innen

nyilván következik: hogy valamint minden életet, boldogságot, bátorságot, maradást, tulajdont, törvényt, egyedül a' nemes léleknek köszönhetünk; úgy minden pusztulás, hitszegés, igazságtalanság, személyválogatás, testi arisztocrátia, kényes uralkodás, más legázolása 's a' t. mind a' sajnálkozásra méltó műveletlenség' vagy pedig eltévesztett álnok műveltség' erkölcstelenség' testiség' 's az éledelemekben való telhetetlen szodélytság' örökös tulajdona. Valamint minden műveletlen ember egy húron pendül a' testiségben; úgy minden művelt lélek egy ponton áll a' lelkeségben, — definitiótól függvén, mit értsünk a' művelődésen, ? mert ez, koránt sem abban áll, miben a' község' nagy része balitelelte tartja.

Azt kérdezi már valaki: divatról, módiról lévén feltételem szóllani, mikor, és hogy jövök már a' módira? — Barátom! már elmondottam mindent, úgy hogy ha taglalatra leszálok, semmi újat többé nem mondok, hanem csak a' mondottakat más formába ismételem.

Akármit tészünk, mindig valami éledelemünket elégtjük, az az: mindig valami szükségünket pótoljuk ki. — De a' mi szkségeink kétélék; testiek és lelkiek, — és ismét ennek mindenike, vagy létalapos, vagy csak mellelleges, képzelt és magunk csinálta szükség. Innen kihozhatjuk, hogyha éledelemeinkben a' mértékletlenségre nem kényeznők is magunkat, már csak szükségünk ezernyi neme is elég dolgot adna a' kielégítésre.

De mivel minden teremtett dolog kettőből áll, matériából, és formából, (anyagból és alakból) — és a' nemes műveltségű lelkek végre kitalálták, hogy az Aesthetica szintolly létalapos

tudomány, mint a' Physica, — és egymás nélkül, valamint az egész természetben nem találhatnak, úgy a' művelődés határában el nem lehetnek; tehát megállapították azon örökös természeti törvényt az emberre nézve is: hogy az embernek, nem csak matériát kell nézni, hanem formát is, — az az: nem csak azt kérdezni, mit tegyek? — hanem azt is, mint tegyem? — hogy így a' szép matéria szép formába is öltöztessék, ha ugyan a' szép forma bájol, és még a' matéria' hibáját is eltakarja. 'S mikor már az emberi ész és szorgalom ezen czélt elérte, akkor jutott el azon bátorságos útra, melly a' tökélynek egyetlen-egy igaz ösvényje, mint ezt Horatius ama gyöngy szavakba befoglalta:

Omne tulit punctum, qui miscuit utile, dulci.

Azt telé minden taps, alakot ki vegyítte anyaggal.

Az nyeri a' koszorút, ki hasznout elegyítte gyönyörrel.

Köztapsot nyer az el, ki haszonba vegyíténi gyönyört tud.

A' matéria testünk' élledeleme, — a' forma pedig lelkünké, — 's e' kettő elválhatatlan.

Nem elég ruhát, házat, diplomot 's a' t. csinálni, hanem, minthogy ugyan azon matériálékból, egy költséggel száz meg százféle, szebbnél szebb és alkalmasabb formát lehet ezeknek adni; tehát a' matériával mindig a' legjobb, legújabb, legbölcsebb formát is egyszer'smind öszszekötni, ezt kigondolni, és adni a' matériának, — csinos ízlést eszközölni, terjeszteni, és ebben az idő lelkével, a' tökéletesülő és iszonyúkat lépő emberiséggel mindenekben előre menni, ez a' mi rendeltetésünk, örökös kötelességünk.

De mindennek soka veszedelem, — és a' mértékletlenkedés még az erőnyben is hiba, bűn, tévelygés, és rajoskodás. Mit mondanának az

olylan emberről, ki e' világot megútálván, templomba zárná magát, és avagy csak hét napig éjjel nappal szakadatlanul imádkoznék? valójában többet nem mondhatnánk róla, mint arról, ki az Istent egészen elfeledné, — egyik egy, másik más, — de mindkettő túlságban rajoskodik, mértékletlenkedik, — a' mértékletlenség pedig mindenben bűn.

A' bor nem bűn, — az ember sem bűn, — a' borital sem bűn; — de a' mértékletlenség, az az: a' természet' kielégítésén, melly vajmi kevéssel megelégszik! túl való pazérlás, valóságos bűn, és az életnek ellensége, 's a' halálnak legnyalánkabb élledelme. A' tüzet hijába szidod, ha elégette házadat, — a' vizet hijába átkozod, ha bele halt kedvesed; — a' vigyázatlanság mindenhá hibás. Magában ártatlan minden tárgy, hanem az éldelés' vagy véle élés' grádusa teszi a' bűnt.

A' legújabb divatot (módit) követni mindenben, nemcsak nem bűn, de keresztyéni kötelesség, — omnia tentate! mert az mindig egy egy lépcsője a' lelki nemesülésnek, 's egész emberi nemzet előre lépésének, — a' mi csak onnan is bizonyos, hogyha valaki ma fellepne olly ruházatba, melly ez előtt két századdal divatozott, 's remeknek tartatott; egész botránkozást, csudát és nevetséget, következőképpen gúnyolást, pajkosságot, és így erkölcstelenséget, bűnt szűlné a' mai élő emberek között. Nincs annál éretlenebb gondolat, mint az emberi társaságban valamelly formát örök időkre változhatatlannul leszegezni akarni. — A' forma örökké változik, 's véle együtt az emberi nemzet is nemesedik, — különösen pedig a' goromba, durva elő- vagy balítéletek, mellyek miatt sokszor

századokig sem tehetünk egy okos lépést, ez által leginkább gázoltatnak, 's mintegy lábbal tiportatnak.

Akármelly embernek vagy nemzetnek lelki műveltségét, a' zerus ponton fellyül létét, semmi egyéb czím nem bélyegezi, a' módi, vagy divatbeli előmenetelén kívül, — csak ez az egy czégre van a' műveltségnek, melly azt, mint a' fának gyümölcse az ő nemes oltoványját elárúlja. — A' divatot kell hát követnünk mindenben, nemcsak a' ruházatban, építésben, játékszínben, — hanem minden tudományban, mesterségben, írásban, beszédben, stylusban, gyűléseken, sőt még a' kathedrákon is a' legújabb, legcsinosabb divatú szokást és szavakat kövessük, válogassuk, nem pedig örökké csak egy réginél állapodjunk. Itt nincs pihenés, — mennünk kell, vagy akarjuk, vagy nem.

Csak a' mértékletlenségtől iszonyodjunk, és a' divat' kórságába le ne betegedjünk, — mert a' ki ebben sínlódik, az ellen nincs egyéb orvoság, mint ön magának végpusztulása. Ez a' kórság, mint valóságos túlság, szintolly vétek, és szintúgy semmivé tesz egész nemzeteket, mint az ellenkező túlság, melly szerint sokaknak az a' principiuma, hogy semmi új formát, új divatot be nem vesznek, hanem századokról századokra egy régi slendriánban, egy kikopott kerék-vágásban nyomorogva biczegnek, magokat kész hasznoktól, és sok drágalátos Isten' ajándékitól megfosztják inkább, mint egy új formát elvállalnának, 's midőn már az egész nép érzi is az újjítás' szükségét, 's látja és mások példáján észre veszi annak boldogító következtéseit; még sem akar senki hozzá kezdeni, 's inkább szenvedí a' régi vas jármot, nem azért;

mintha bizonyos nem volna az újjíttás' áldott hasznaiban; hanem azért mert rest, és fél az újjíttás' nevétől, még inkább munkája terhétől, 's azon könyörög, hogy csak míg ő él, addig újjíttás ne legyen. Vagynak olyanok is, kik a' régi zavarbani halászatból élnek, megsem gondolván, hogy egy kis áldozattal, az új rendben a' hal bőséggel magától jönne hálójok elejbe. Az ilyeneknek nincs helyes megfogások az új divatról; — ók nem distingválják a' formát és matériát, — óh erről tán életökbe se hallottak semmit! — ő nekik nincs egyéb dűhtárgyak, mint ez a' szó: újjíttás! — 's ez elégséges arra, hogy egész életökbe mind magok boldogtalanúl 's megelegetetlenül nyomorogjanak; mind másokat a' nemesüléstől, 's a' boldogságnak még csak reményjétől is megfoszszanak. — Hiszen az újjíttásban nem matériáról van szó, hanem csak formáról, mert ki is volna képes valamelly matériát megváltoztatni, vagy ha lehetne is, hol tudna helyébe jobbat szerezni? — de különben is, a' matéria magába véve neutralis tárgy; őt csak a' forma teszi ezzé, vagy amazzá, a' szerint, mint a' forma jó, jobb, vagy legjobb. — A' formát tehát, vagy is a' divatot változtatni, és a' haladó idő lelkével, az újjabb újjabb nagy befolyású találmányokkal, mellyek egész országoknak, nemzeteknek, sőt a' tudományok systemájának is fordulatot, 's egészen új rendet szabnak, együtt előre vinni, minden nemzetnek kötelessége; — de a' mellyik ezt vagy nem tudja, vagy nem hiszi, mint a' török; az csak a' maga vesztire siet, — éretlen, vak test. — A' török, a' maga principiuma mellett, semmi kevésbé, mint örökös nemzet; — ő csak egy rövid ideig tartó phaenomenon, csak mustra, csak

tapúság az embereknek, mint a' cseresznye-fán lévő vész, a' verebeknek. — De nem csak a' turbányos ember, török ám egyedül; hanem török minden, ki annak principiumától lelkesítettik.

Csak a' mértékletesség az életnek és egészségnek útja; — ezen kívül minden túlság, betegség. — Már pedig sokkal jobb nem élni, mint betegen kínlódni, nyomorogni, — és egy egészséges koldús, sokkal boldogabb, beteg királynál. — Ha tehát a' divatban mértékletesen, és az idő lelkével előre haladunk, és más nemzetekkel pályát futunk; kétségünk se lehet, hogy erőny és boldogság útján ne járnánk. — De mi-
ben áll hát a' divati mértékletesség? Ebben: hogy ha formát beveszünk is más nemzetektől, de soha semmi materiát be ne vegyünk, hanem ezt magunk állítsuk elő, akármennyibe kerüljön is; és ha mesterünk 's oskolánk nincs hozzá, mestert is szerezzünk, 's nevéndékeket tanítassunk inkább; — csak külföldről semmi materiát be ne vegyünk. Mert micsoda kertésznek tartanók azt, ki a' piarczon venne magának is zöldséget? Az ilyen kertész nem gazdálkodik, hanem a' készből él, 's a' készet fogyasztja, míg benne tart. — Nyomorúlt majoros-gazda az, egy nagy urasági majorban, ki a' városi piarczról venne még tojást is, urasága számára. Imé illy nyomorúltak vagyunk, ha nem csak formánkat, de még materiánkat is más nemzetektől vásároljuk; holott magunk, majdnem ingyen, 's jobb minémúséggel természetelnők, gyárt-hatnók.

Némellyek a' divatot (módit,) egyedül csak az öltözetben képzelik; megsem gondolván, hogy az, mindenünkre egyaránt kiterjed; — és hogy, a' milyen csömör az, valakit egy régi elkopott

elnyúzott módiba látni, a' mit ő maga ugyan nem érez, de érzik és útálják mások, kiknek izlése míveltebb, és a' sárból kiemelkedett: — éppen olly rút akármelly tárgyban is, p. o. kertészségben, a' földművelésben, vagy még magában akármelly constitutzióban, sőt a' vallás' külformáiban is a' míveltségtől és az idő lelkétől századokkal hátra maradni, a' publikumtól elkerültetni, és a' legnagyobb világosság közepében egy régi bigotság mellett vakoskodni, 's magát mindeneknél bölcsebbnek tartani. Ezen vakoságot ugyan nem érzi, a' ki benne vakoskodik; de érzik azon nemes lelkek, kik a' mívelődés és pallérozódás által, az' illy alacsony testiségek' sárfertőjéből kiemelkedvén, a' zerus ponton fellyül vagynak. — A' cigány annyira szereti a' yörös posztót, hogy abból, ha csak kék nadrágja' térdén egy folt lehet is, még abban is egy talismánját helyhezsetti. — Semmit se különbözik ettől az a' nép, ki az öltözetbeli divatban Párisal pályázik, — más egyebekben pedig mindenben a' törökkel bigótkodik. — A' melly szép és tisztességes dolog, csinos izlésű takarékos ruházatban valamelly nyilvános helyen megjelenni, miből a' Magyarok illy példabeszédet is csináltak: pénz emberség, ruha tisztesség 's a' t.; éppen olly szép, és lélekemelő, ezt mindenben ezen elkezdett analogián vég nélkül szakadatlanul folytatni, — nem pedig csak egyedül a' ruhába, egész a' nyakig való adóssáig előre menni, másban mindenben hátra lenni.

De, valamint a' kés nem gyermek kezibe való, akármint sírjon is érte; így a' divat is egészen ki rí, a' hozzá nem értők keze közzül, 's naponkint számtalanszor láthatjuk, hogy az koránt sem haszon és jótét, sőt valóságos méreg

oktalan kezek között, — úgy hogy ezt egyedül csak mívelt, és a' zerus ponton fellyúl lévő személyeknek kell, 's nem kontárkodva, hanem methodice gyakorolni, nem pedig erkölcsi nemes míveltség nélkül szükölködő, akár szegény, akár gazdag kontárok kényére bízni. Azomba nálunk éppen megfordítva van a' dolog; — az igazi érett bölcs megalázza magát egy kis szegeletben, és vagy szegénysége, vagy egyéb elkeseredése miatt bele se szóll a' divatok tárgyába; ellenben minden míveletlen csélcsap ember, kinek csak pénze van, még a' hasa, háza, családja, 's örök nyugodalma rovássára 's daczára is, a' módiknak, a' divatoknak áldozik; — mi csoda módiknak? — a' pári'siaknak; — és minémű tárgyakban? — egyedül az öltözeti divatban; más divatról legkevesebb embernek van ideája. — A' hiú nevelés, csak testi kényeknek áldozik, csak a' hiúságnak tömjénez, és szerez éllelelmet, — ezt pedig semmiben úgy kimutatni nem lévén módja, mint az öltözetben; hogy lelki hijányját testi piperéjével százszorosan kipótolhassa, mintha az volna legnagyobb hazafi, vagy legelső polgár, ki legdivatosabb ruhába jár: tehát csak a' ruha és tündöklő pompa teszi a' legelső rubrikát, majd minden embernél, — hát még az aszszonyi hiúságnál! — A' gazdagok szégyenlenek a' szegényel egyforma levegőt színi, egyforma vizet inni, egyforma öltözetbe járni; tehát mindig olyan öltözetben török elméjüket, melly őket a' szegénytől elkülönözze, hogy a' szegény őket ne követhesse, hanem csak bámulja, — és a' legszegényebb legyen ma gazdaggá, ő is ezen principiumot követi, és tudja, minden mester nélkül; — a' szegény pedig szégyenlven szegénységét megvallani, megösmér-

ni és elárulni; már más — harmad nap mulya a' gazdagokkal pályázik a' miben csak pályázhatik; — ezen a' gazdag ismét fellobban, 's tüstént más drágább módit kezd, mind magának mind másnak megrontására; — és ez így mén örökkön örökké, ha bár soknak, minden jószága utánna vész is, csak szeszélye ne szenvedjen, — 's a' szegény maradéknak sokszor nem marad egyéb azon büszkeségnél: ki voltam? mi voltam?

Így lévén a' dolog, látni való, hogy tulajdonképpen a' divat nem éretlenek kezébe való, — és ezen tekintetben ezt törvényesen is regulálni kellene; de mivel a' pazérlás, ha a' hazába történik, nem a' hazának, nem a' közjónak, hanem csak magánosoknak van kárára, mert egyiknek romlásán, mindig más, néha igen sok hazafi épül és gyarapodik, 's ez által a' haza még nyer, mert az erkölcstelen pusztúl 's düledékén sok jó polgár felépül helyette; tehát még illy feltétellel a' divat, még éretlen kezek között is szenvedhető volna, mert a' csínosodásra mívelődésre minden esetre leghatalmasabban dolgozik; de ha már a' divatnak matériáját is külföldről hozzuk, a' pénzt érte kiadjuk, vagy éppen — borzadok mondani, — magunk kiviszszük, és ott fecséljük, és pusztulásunkkal nem hazánkat, hanem a' külföldet gyarapítjuk; akkor nem csuda, hogy végtére úgy kifogyunk a' pénzből, hogy sehol többé hitelt, és kezdeni való szárnyakat nem találunk; — olly dolog, melly mindenkor egy szörnyű esetnek volt kalauzá.

Különös az, hogy a' divatot az öltözetben, országszerte elfogadjuk; — és jóllehet ez minden hónapban változzék, újjuljon, és bennünket pusztítson is; mégis itt újjíttásról senki sem pa-

naszkodik, sőt a' mint jön a' módi, azonnal el-
lepi egész országunkat; — ellenben másban, a'
legsükségesebb, legsürgetőbb tárgyban, ha
valaki megrögzött formát újjítani akarja, azt
tüstént átkozzuk, káromoljuk, lázítónak, haza-
árulónak, 's más e'féléknek kiabáljuk. —

Hogy a' forma, és így a' divat, szintolly
létalapos mint a' matéria, csak onnan is meg-
tetszik; hogy az ügyetlen szabó a' legfinomabb
posztót is úgy elronthatja, hogy megnem visel-
hetjük, — míg az ügyes szabó a' rossz posztó-
ból is csinos, és a' legújabb divatú ruhát állít-
ja elő.

Becsüljük tehát azon imádást érdemlő nagy
lelkeket, kik mihelyettünk is mély belátással
gondolkodván, minden honni matériánkra szebb-
nél szebb és jobb formákat kigondolnak, mel-
lyekből az áldás' forrása az egész hazára elárad-
na. Ne üldözzük a' vélt tévelygőt, mert nagy
kérdés, vallyon nem mi tévelygünk e? és ha ép-
pen eltévedne is valaki tanácsadásában, üldö-
zést semmi esetre nem érdemel; mert szíve jó,
tisztá, háládatos, — 's ha tévedt, buzgóságból
tévedt, — és ha positive nem használhatott, bi-
zonyosan negative csak annál többet használt.

Ha már ezen elkezdett analogiát a' divatról
szívünkre vennők, és úgy, a' mint példából lá-
tók, minden kigondolható környülményeinkre,
matériáinkra folytába, nem pedig csak egyedül
ruháinkra alkalmaztatni tudnók; tudnánk akkor
csudát is tenni, — tudnánk hazánkból paradi-
csomot és igazi kanaán-földét teremteni; — a'
mi tanítványinkat, kik bennünket iszonyúkép-
pen hátra hagytak: az ángolyokat és francziá-
kat ismét megelőzni; — és midőn a' dunán vé-
gig való hajókázás sokkal bátorságosabb, mint

a' nagy Océán' rengetegén való kereskedés, — midőn semmi belevő nélkül nem szűkölködünk, sőt a' más nemzetek szükségeit pótoló kiadók-
kal bővölködünk ha akarjuk; nem tudom a' föld kerekiségén lehetne e boldogabb hazát még képzeletben is teremteni a' magyar hazánál? De hi-
jába! nincs az a' boldogság, mellybe az irigy fátum egy követ ne vetett volna! Ez az egyet nem értés, — a' testiség' nyers országa. —

Udeardy János,
Földmérő 's Levelező - tag.

17.

**Philosophusi együttbeszélgetés, egy Ide-
gen és egy Pápai Tanuló közt.**

Idegen.

Öcsém Uram a' mint látom Tanuló?

Pápai Tanuló. Igen is én Tanuló vagyok.

Idegen. Mellyik Oskolából való Tanuló Öcsém Uram?

P. T. Én Pápai Tanuló vagyok.

Idegen. Igen szeretem özszejövetelünket, régen ohajtottam hogy valakivel ezen oskolában tanulttal beszélgethetnék.

P. T. Szerencsémnek tartom, ha szegény személyemet úri lebocsátkozására méltóztatja.

Idegen. Mit tanul Öcsém Uram Pápán?]

P. T. Én Philosophiát és Theológiát tanulok.

Idegen. Talám mind a' kettőt egyszerre tanulja?

P. T. Igen is. Mert mi nállunk mind a' Philosophiát, mind a' Theológiát, két tanítóktól szoktuk egy cursusba halgatni.

Idegen. Ugyan mondja meg Őcsém Urahn, micsoda Philosophiát tanulnak Pápán?

P. T. Mi, Uram tanulunk Philosophiát, de hogy annak valami különös neve volna, azt még nem hallottam; úgy gondolom, hogy annak nemis lehet valami különös nevet adni. Mert valamint az Isten egy; — úgy a' Bölcsesség is vagy a' Philosophia, és annak Architectusa az okosság, csak egyetlen-egy.

Idegen. Kell valami különös nevének lenni, mert mikor én tanuló voltam, a' Wolfiana Philosophia volt közönséges, az előtt a' Cartésiana Philosophia virágzott; ismét az előtt a' Scholastica Philosophia uralkodott, — sőt mindjárt a' Socrates halála után, a' Platonica és Aristotelica nevű Philosophiák támadtak.

P. T. Igaz, hogy a' Philosophiák ez vagy amaz philosophálás módjának feltalálóiól neveztetnek el, mi magába szintolly ártatlanul megeshetett, mint szoktuk elnevezni a' francia tafotát, a' francia pléhet, a' francia setétkék posztót, az ánglus aczél't s a' t. mivel ezek a' magok nemekbe legjobboknak tartattnak; de a' Philosophiának különös elnevezését, még sem hagyhatni helybe, mert ennél'fogva osztán a' Philosophusokból *servum pecus lett, qui jurant in verba magistri*, azt állítván: hogy ez vagy amaz csak azért igaz, mivel Plató vagy Aristoteles mondta. E' pedig Philosophusba nyilvánóságos ostobaság. Még Cicerót is a' tanítónk Phanaticusnak mondta ezen szavaiért: *malo cum Platone errare, quam cum aliis recta via incidere.*

Idegen. Nő, de valamint a' Keresztyének a' Krisztusról jól nevezik magokat Christiánusoknak; úgy Őcsém Uraimék is a' magok Philosophiájokat bűn nélkül elnevezhetik.

P. T. Megvallom, hogy ezen következtést nem tartom törvényesnek. Mert a' Krisztus' beszéde és tanítása Isten' beszéde, és így azt el kell hinni. De már a' Philosophusok' tanításai 's állításai, emberi gondolatok és előadások, a' mellyekre sem nem szabad, sem nem lehet vaktába esküdni; sőt valamint az órákat ottan ottan a' nap' járásához kell igazítani, úgy a' philosophusi Dogmákat az okosságnak időről időre lehető megvilágosodásához kell ottan ottan alkalmaztatni. —

Id'gen. Legalább adhatnak Őcsém Uraimék a' Philosophiájoknak olyan nevet, mint a' mint az Új Testamentum Evagyéliomnak elneveztetett.

P. T. E' meglehet, nohát ha elnevezhetjük Philosophiánkat, mi azt reformatata 's reformanda Philosophiának nevezhetnénk el.

Idegen. Mit tesz ez? Hát van Calvinistica és Calvinisanda Philosophia?

P. T. A' projectált elnevezés nem azt teszi, hogy mi a' mi Philosophiánkat, a' Calvinus vallásbeli vélekedéseihez akarnánk szabni, mert ez nem szabad, nemis lehet; mert ez csak azt teszi, hogy a' mi Philosophiánk megjobbított, 's időről időre jobbítható sőt megjobbítandó Philosophia, egy szóval: a' mi Philosophiánk Critica Philosophia. —

Idegen. No most jól beszél Őcsém Uram, csak azt akartam megtudni; már látom Őcsém Uraimék Kantianusok, és a' Philosophiájok is Kantiana Philosophia.

P. T. Tellyességgel nem, mert Kánt soha sem írt Philosophiát, ő soha sem hagyott semmi utánna vakon mondandó vélekedést, hanem csak azt ajánlotta a' Phi-

losophusoknak, a' mit Pál Apostol a' Keresztyéneknek 1° Thess. Mindeneket megpróbáljatok, a' mi jó azt megtartsátok, 's éppen ebben áll a' mi Criticismusunk is.

Idegen. Hisz e' nem újság Őcsém Uram, éppen e' volt régtől fogva az Ecclectica Philosophia.

P. T. Az Ecclecticismus éppen nem Criticismus, mert az Ecclecticismusnak soha semmi principiuma nem volt, de nem is lehetett, hanem csak minden rend és regula nélkül, mint öszszehalmazott, rakásra hordott, a' mit subjective jónak képzelt. Ez hát már csak azért sem lehetett Philosophia, mivel objectivum principiuma nem volt, a' mi nélkül a' Philosophia nem Philosophia. Az Ecclecticismus olyan volt, mint a' szűcsök' szemetje, mint az utazó Mester-legény' czifra tarisznyája, a' melly kék, veres, zöld, fehér, fekete 's a' t. kicsiny, nagy, és több szegeletű posztó darabokból van öszsze alkotva. De a' Criticismus principiumból indul ki, és soha attól el nem távozik.

Idegen. Eddig pedig sokan dicséretül vették magoknak, hogy ők Ecclecticus Philosophusok.

P. T. Az igaz; de a' névbe tetemesen hibáztak, mert azok azt akarták mondani, hogy ők liberalis Philosophusok, és Pál Apostol parancsolatja szerint nem akarták azt mondani: „Én Kéfásé vagyok, én pedig Apollósé. Az Ecclecticismusba pedig a' legutálatosabb Servitus uralkodott. Mert az Ecclecticusok az ő másból álló zavarékjokba több, 's egymással ellenkező uraknak akartak szolgálni, a' mit az Evangyéliom lehetetlennek tart, és méltán p. o. a' ki Plátót követte, az Aristotelest nem követte; mivel amaz Intellectualista volt, e' pedig Empiricus. És így mint szokták mondani: ezek toto coelo különböztek egymástól. Valósággal az Ecclecticismusnak legjobb neve ez: Miscellionismus, a' mire igen szépen illenek Horatiusnak ezen szavai:

Humano capiti serpentes avibus geminatur, Tigribus agni.
 Vagy az Eclecticismus csak olyan, mintha Magyar-or-
 szág rendes törvény-könyvéül, Napoleon Császár' tör-
 vény-könyvét akarnánk bévenni, és mégis a' mi dicsős-
 séges eleinktől vérrel megszerzett sok századok által,
 vérrel megerősített; de sorsunkra nézve, csak vér nél-
 kül által szállott nemesi privilegiumokat is egyszer's-
 mind megakarnánk tartani. — Ez a' kettő wagnem álhatt.

Idegen. Őcsém Uramék hát criticus Philosophusok?

P. T. Igen is mi criticus Philosophusok akarunk
 lenni.

Idegen. Következésképpen Őcsém Uramék újjítok
 vagy philosophusi Heresiárák?

P. T. Éppen nem, mert valamin a' criticusi név
 nem új szó, ugy maga az ezzel jelentett dolog sem új.
 Ez a' szó Critica t. i. a' Theologianak igen nevezetes és
 mulhatatlanúl szükséges része, melly azt mutatja meg:
 hogy a' mai nyomtatott Bibliák csak azok, a' mik vol-
 tak Máténak, Márknak 's Pálnak autographumi. E' nél-
 kül pedig nyomba Theologusi scepticismusba esnének,

Idegen. Szeretném tudni, mint alkalmaztatja ezt a'
 magok Philosophiájához?

P. T. Igy: hogy mi is vagyunk Criticusok, mert
 a' philosophusi állításokat magával az okossággal mint
 originállal vetjük össze, 's ha osztán ezen állítások,
 mint Apografumok (copiák) az okosságban találató re-
 factikkal megegyeznek, mi is az állítást igazi philoso-
 phusi állításnak tartjuk. De ha akármi philosophusi ál-
 lítások is azokkal ellenkeznek, már azok akár Platóé
 akár Aristotelesé, akár Leibniczé, akár Wolfé, akár
 Kánté legyenek, tüstént azokat hamissaknak lenni de-
 claráljuk.

Idegen. Hát Kántból semmit sem vesznek által Őcsém
 Uramék, a' magok philosophiájokba? —

P. T. Miért nem? hiszen ha Kant más Philosophusoktól vehetett által sok állításokat a maga systemájába, tulajdon principiumához szabva; miért lehetne nekünk tilalmazni, hogy mi is ő tőle által ne vegyük azt a mit igaznak látunk. *Etiám Hortulanus saepe est opportuno locutus*, a' mint van a' példabeszédbe.

Idegen. Mondjon nekem Öcsém Uram valami újjat ebből a' reformatura Philosophiából?

P. T. Egészszén újjat, vagy absoluto sensu újjat nehéz mondani, mindazáltal alkalmasint újjatska állítás ez: más valamit *gondolni*, más *megesmerni*.

Idegen. Mi különbség van a' *gondolat* 's *megesméret* között?

P. T. A' *gondolat* magába az elmébe minden tapasztalási realitás nélkül is végbe mehet, de a' *megesméretre* több kell, p. o. szárnyas lovat, magába menő kocsit, repülő sült-galambot, kiki tud magának gondolni, — de még azért nem mondhatik ezeket megesmérni, mivel ezen gondolatokat tapasztalható objectumokba nem mutathatja ki.

Idegen. Valami fontos találmány é ez?

P. T. Véghetetlen fontosságú, ha mintegy csekélységnek látszik is, mint az Abece betűi.

Idegen. Miért fontos ez?

P. T. Azért, mert a' ki a' gondolatot a' megesmérérettel confundálja, észre se veszi mikor álomlátóvá, phantastává lépsz, olyanná *qui interdium somniat*, a' milyenek voltak már minden Dogmaticus Philosophusok, közelebbről Wolf, mikor a' Cosmologiát csinálta, 's azt a' Philosophiába bétukmálta, holott ez a' tudomány lehetetlen. —

Idegen. Hát nincsenek a' Wolf Cosmologiájába a' Logikának minden törvényei megtartva.

P. T. De megvannak, hanem a' csak a' gondolatra elég, a' megesméretre pedig nem elég. Igy akárki is a'

Logikából, a' Poéták Pegazusáról tudna olly nagy Commentáriust írni, mint a' millyet valami *Ode* nevű tudós írt az Angyalokról in folio regali; és mégis munkájának semmi realitása sem lett. Jól mondták hát a' régiek: *Purus putus logicus, purus purus asinus*, az az: a' ki csak gondolni tud, azomba semmi megesméréte sincs, a' még semmit sem tud.

Idegen. Micsoda itélettel van a' Criticismus a' Philosophia érdeméről?

P. T. Azzal, hogy az minden egyéb emberi tudományoknak szülő anyja 's fejedelme, a' kinek az egész mindenségre kiterjedő birodalma alá vagynak minden egyéb tudományok vettelve; és a' kitől magától kölcsönözhetnek azok világosságot, megmutatásbeli erőt, czélt és méltóságot. Mert mihelyt az ember önnön magát, a' maga törvényeit 's rendeltetéseit nem esmeri, azonnal ő semmit se tud: *Truncus et inutile lignum*, a' kivel minden bolondságot elhitethetni, 's minden gonosz-ságot véle megcselekedtethetni lehet, a' mikor ő osztan nem ember. Mind ezekről pedig csak a' Philosophia tartóztathatja meg őt.

Idegen. Így hát a' Philosophia még az Isteni kijelentésnél is feljebb való lész?

P. T. A' Kijelentés nem emberi, hanem Isteni tudomány, mi pedig csak az emberi egyéb tudományoknál teszszük feljebb valóvá a' Philosophiát, mert a' kijelentés minden emberi megesmérétet felül haladván, látni való, hogy ahoz a' Philosophia mint ilyenhez még hozzá sem szólhat.

Idegen. Miért mondják hát azt, hogy a' Philosophia ancillája a' Theológiának?

P. T. Mondták, mondták; de azt csak a' Philosophiának egy részéről a' Logikáról kell érteni, mert az valósággal nem csak a' Theológiának, hanem minden

más Tudományoknak is p. o. a' Mathesisnek, Architecturának, Physicának, Chemiának 's a' t. ancillál.

Idegen. Miért nem szeretik Öcsém Uramék a' Wolf Philosophiáját?

P. T. Azért nem szeretjük mert ez:

1. Egy részről a' tapasztaláson lévén épülve, nincs benne bizonyosság, és csak tudjon valaki véle következőleg bánni, minden lépten nyomon Scepticismussá teheti. Más részről pedig azért nem szeretjük mert:

2. Számítalan sok transcendens állításainál fogva phantasticum Dogmákkal van tele, a' minnek elég példája a' Metaphysica. — Végezetre azért nem szeretjük mert:

3. Az, a' Morál oldaláról véve, a' boldogság bálványánál fogva, még meg is vesztegeti az ember erkölcsi karakterét, úgy hogy azt régen semmivé is tette volna, ha a' tudatlan, de józan szív őt meg nem tartóztatta volna.

Idegen. Úgy látom hát, hogy Öcsém Uramék valami nagy opinióval viseltetnek a' critica Philosophia eránt?

P. T. Igen nagy tisztelettel 's bizodalommal viseltetünk eránta, és azt mondjuk róla, hogy a' Criticismus előtt csak betű volt a' Philosophia, a' lélek pedig csak annak megjelenésétől fogva kezdődött. — A' Dogmaticismus volt a' Philosophiának Ó Testamentoma, de a' Criticismus az, a' melly a' gondviselés által nyilatkoztatta ki a' Philosophiának Evangyéliomát. A' Dogmaticismus a' gyermek kor, a' Criticismus az emberiségnek férjfiui megérettségére jutott ideje. Amaz szolgálásnak járma-, e' pedig a' szabadságnak arany századja, értvén ezt mindazonáltal azokról, a' kik megfogadják Horatiusnak amaz intését: *Sapere aude, incipe.* —

Idegen. Úgy de azt mondják, hogy érthetetlen ez a' Critica Philosophia?

P. T. Igaz hogy ez nem olyan culinaria Philosophia, mint a' millyen minden empirica Philosophia; közelébről a' Wolfiana volt Philosophia, mert már ez utóljára a' Kabinét-ministernek pulpitusától fogva, a' Dámák' púderos asztalokig, és a' Csizmadia tőkeig mindenütt kiveret, de mi haszna ha az emberi méltóságnak 's a' Tudományosság characterének nem felelt meg. A' critica Philosophia nehéz, mint mind az, valami a' természetbe derék és felséges; de nemérthetetlen az in foro competentí, és azoknak a' kik magokat arra testestől lelkestől rá szánják. Bizony ennek megértéséhez 's megtanulásához, talentum 's fáradhatatlan szorgalmatosság, bal-ítéletektől el nem foglalt, csupa igazságot nyomozó és részre hajolhatatlan lélek kivantatik. — A' kikbe tehát ezek nincsenek meg, azok ugyan ha taníttatnak, a' critica Philosophia resultatunával megelégedhetnek; de tudósok ezek soha sem lesznek, 's nem is illik osztán ezeknek szájokba az említett nehézség ellen való panasz. Arra várakozni pedig, hogy majd valahára, valami philosophusi Illyés jelenik meg, mint olytén popularis Philosophus, a' kí őket minden munka nélkül, csak mintegy álomba 's jádzva criticus Philosophusokká teszi, nem egyéb mint a' mit Horatius ezen egy pár gyönyörű versébe elő ad: *Rusticus exspectat dum defluat amnis, at ille labitur et labitur in omne volubilis aevum.* Ez valósággal nem egyéb mint philosophusi Chiliasmus, a' tündér Honának boldog országa, melly soha sem jó el. Nem a' stylus nehéz a' critica Philosophiába, 's annak különös terminológiája, nem az előadás öszszefont és homályos, hanem maga a' dolog olly felséges, hogy oda csak a' választattak juthatnak el, a' mint Virgilius mondja: *Ignavum fucos pecus a praesepibus arce.*

18.

Kedves Pipám.

Kedves Pipám mint oszlatod
 Te minden bajjaimat,
 Milly dicsően elmulated
 Maga megunt uradat;
 Katykaringós kék füstöddel
 Több örömet érzek hidd el
 Mint Perzepolis égtével,
 Nagy Sándor' érzett Szépével.

Már korán reggel Vítnyéden,
 Jánosházán 's a' körül
 Helyheztetett helységekben,
 Vett dohánynak mint örül
 Egész létem; több pipával
 Ha szívhatok nap hosszával,
 Jó reggeltől fogva délig;
 Ebédtől fogva estvélig.

Altalad Pipám a' világ'
 Bajjait csak ftymáлом,
 A' nyelvések' dühe nem rág,
 'S oszlik az mint egy álom,
 'S mint azon szép kék füst, mellyet
 Tüzes gyomrod kilehellett,
 A' fondorlók' furt agyaból
 Lehelt méreg is ugy oszol.

H. P.

19.

E — — ám' Becse.

Ha E—im ezüstön
 Aranyon, drága kövön,
 Véghetetlen érteken
 Megvehetném; ezeken
 Kiadnék vígan 's adnám
 Érte, semmibe tart'nám
 Bár milly' sok volna is az
 Esküszöm, szavam igaz.

'S bár e' föld' kereksegen
 Második Bonapart' én
 Lennék; Országok 's Népek
 Elöttem remegnének;
 E — — val boldogabb
 Lennék, és megnyugottabb,
 Ha véle alacson kis
 Házban éldegelnék is.

Rövid éltémnek véget
 Csak a' nagy Isten vethet,
 De ha azt mint pénzem' el-
 Pazarlhatom, hitemmel
 Minden napért fogadom
 Egy esztendőmet adom;
 Csak véle későn, korán
 Élhessek minden órán.

H. P.

F O G L A L A T.

	<i>Lap.</i>
1. Berzevitzai és Kakaslomnitszi BERZEVICZY GERGELY' életrajza, ábrázolatjával együtt. (<i>Némethy Pál.</i>)	3
2. Lúdas per. (<i>Fogarasy János Erdélyből.</i>)	16
3. Szó némi hibás elv és terv felett. (<i>N. A. Kiss Sámuel.</i>)	32
4. Némelly Honni nyelvünk körüli észrevételek 's felfedezések. (<i>Balajthy József.</i>)	45
5. N. Mélt. Érsek Hercegi-Primás' és Cardinalis, Rudnay Sándor Ó Emiueenziájának halálára. (<i>Homonnay Imre.</i>)	79
6. Tökély. — (<i>Udvardy János.</i>)	81
7. Értelmi Érzelem. (<i>Körmendy Kamill.</i>)	115
8. Válogatott darabok az Anglus Szemlélőből. Időnkre 's Hazánkra alkalmaztatva. (<i>Egy Társaság által.</i>)	131
9. Hogyan tehetni szert jó vénségre? (<i>Edvi Illés Pál.</i>)	156
10. A' megsebesített Lucrezia. (<i>K. A.</i>)	161
11. Boldogság! — (<i>Udvardy János.</i>)	178
12. Hontörténeti Töredékek. (<i>Homonnay Imre.</i>)	193
13. Polykletus' útazása, vagy Római Levelek. XXXVII. Levél. (<i>Folytatás. S. K. J.</i>)	204
14. Missiói Tudósítások. (<i>Szabó Nepomuk.</i>)	210
15. Egy tekintet Magyar-oroszági culturájára, 1540 körül és utánna. (<i>Horráth János.</i>)	214
16. Divat, (Módi, újmódi.) (<i>Udvardy János.</i>)	229
17. Philosophusi együttbeszélgetés, egy Idegen és egy Pápai tanuló közt. (<i>K. I.</i>)	238
18. Kedves Pipám. (<i>H. P.</i>)	239
19. E — — ám' Becse. (<i>H. P.</i>)	

Kilenczedik évi Folyamat.

KASSÁN,

*Ellinger István' Cs. kir. priv. Könyvnyomtató'
Intézetéből.*